



**KTO KARATAY
ÜNİVERSİTESİ**

T.C.
KTO Karatay Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı

**2008 KÜRESEL KRİZİ SONRASI İŞSİZLİK VE CARİ AÇIK: TÜRKİYE
YAPISAL ANALIZI**

Ramazan ÇINAR

Yüksek Lisans Tezi

KONYA

Eylül, 2019

**2008 KÜRESEL KRİZİ SONRASI İŞSİZLİK VE CARİ AÇIK:
TÜRKİYE YAPISAL ANALIZI**

Ramazan ÇINAR

KTO Karatay Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı

Yüksek Lisans Tezi

KONYA

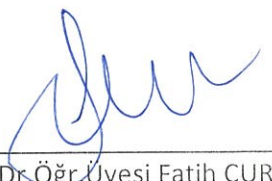
Eylül, 2019

KABUL VE ONAY

Ramazan Çınar tarafından hazırlanan “2008 Küresel Krizi sonrası İşsizlik ve Cari Açık; Türkiye Yapısal Analizi” başlıklı bu çalışma, 20/09/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.


Öğretim Üyesi Doç.Dr.Bilge AFŞAR


Jüri Öğretim Üyesi Doç.Dr.Burcu GÜVENEK


Jüri Öğretim Üyesi Dr.Öğr.Üyesi Fatih CURA

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

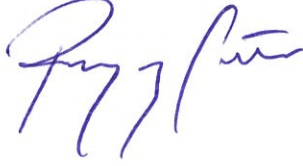

Öğretim Üyesi
Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

KTO Karatay Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez/Proje Hazırlama ve Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

20/09/2019

Ramazan ÇINAR



TEŞEKKÜR

Tez/Proje çalıőmasının bütün aőamalarında değerli bilgi ve deneyimleriyle bana yardımcı olan, Danıőman Hocam, Doç.Dr.Bilge AFŞAR Hocama teőekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.



ÖZET

2008 Küresel Krizi Sonrası İşsizlik ve Cari Açık: Türkiye Yapısal Analizi

ÇINAR, Ramazan
Yüksek Lisans, İşletme Bölümü
Tez Danışmanı: Doc. Dr. Bilge AFŞAR
Eylül 2019

Gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunlarından birisi, cari açık ve sürdürülebilirliğidir. Tasarruf yetersizliği, üretim yetersizliği, üretimin ithalata dayalı olması, tüketime dayalı bir sistemin olması, döviz kuru değişimi ve enerjide dışa bağımlılık gibi unsurlar çok önemlidir. Bu değişkenler cari açığı en fazla etkileyen unsurlardır. Cari açık kadar cari açığın finansmanın önemli olduğu tespit edildi.

Çalışmanın içerisinde 2008 küresel kriz ve sonrası dönem verileri incelenerek cari açık, işsizlik konusu ele alınmıştır. 2001-2018 yılları verileriyle, kriz dönemlerinde işsizliğin ve cari açığın nasıl etkilendiği değerlendirilmiştir. Ayrıca bu değerlendirmeleri yaparken büyüme, enflasyon, ithalat, ihracat, GSYH, Dış borç gibi değişkenler de değerlendirilmiştir. Bu değişkenlerin birbiriyle olan ilişkisi incelenmiştir.

1950'lerde aynı ekonomik göstergelere sahip iki ülke olan, G.Kore ve Türkiye verilerinin analizi yapılmıştır. İki ülkenin karşılaştırmasında GSYH, işsizlik oranı ve tasarruflar incelenmiştir. Amaç; tasarrufların GSYH içindeki değişimlerini inceleyerek yatımlara olan etkisine bakmaktır. Sonuçta yatırımlar tasarruflar ile yapılıyorsa cari fazla vardır.

Çalışmanın sonuç bölümünde, işsizliği azaltmak için doğrudan yabancı yatırımları artırmak gerektiği tespit edildi. Yeni istihdam ve know-how erişebilmek için gereklidir. Enerjide dışa bağımlılığın cari dengeyi olumsuz etkilediği grafikte gösterildi. Enerji de bağımlılığın çözülmesi halinde cari fazla verileceği tespit edildi. Enerji üretimini arttırmak ve aynı zamanda dış borç faiz ödemelerini azaltmak en

önemli durumdur. Cari açığın finansmanında kullanılan finans hesaplarının 2008-2018 yılları verileriyle incelenmesi sonucunda, cari açığın sürdürülemez olduğu tespit edildi. Türkiye'de cari açığın doğrudan yabancı yatırımlar ve portföy yatırımları ile finanse edildiği tespit edildi. Portföy yatırımları hızlı hareket ettiği için cari açığın finansmanında daha az tercih edilmeli. Çünkü yabancı yatırımlar hem cari açık finansmanı hem de yeni istihdama olanak sağlamış olacaktır. Hukuk sistemi, siyasi istikrar ve güven ortamı tekrar oluşturularak yabancı yatırımcıları tekrar ülkeye çekilmesi gerekir.

Anahtar Kelimeler: Küresel Kriz, Cari Açık, İşsizlik, Türkiye Ekonomisi



ABSTRACT

Beyond 2008 Global Crisis, Unemployment and Current Account Deficit: Turkey
Structural Analysis

ÇINAR, Ramazan
Master of Business Administration
Supervisor: Doc. Dr. Bilge AFŞAR
September 2019

One of the most important problems of developing countries is the current account deficit and its sustainability. Factors such as inadequate savings, inefficiency in production, production based on imports, consumption based system, exchange rate change and dependence on foreign energy are very important. These variables are the factors that affect the current account deficit the most. Financing of the current account deficit was as important as the current account deficit.

In this study, the current account deficit and unemployment issue were handled by examining the 2008 global crisis and post-crisis data. The data of 2001-2018 evaluated how unemployment and the current account deficit were affected during the crisis periods. In addition, variables such as growth, inflation, imports, exports, GDP, and external debt were also evaluated. The relationship of these variables with each other was examined.

In the 1950s, which is South Korea and Turkey, has the same economic indicators. In my study, I have been analyzed data of these two countries. In the comparison of the two countries, GDP, unemployment rate and savings were examined. Goal; to look at the effect of savings on investments by examining changes in GDP. As a result, if investments are made with savings, you have a current surplus.

In the conclusion part of the study, it was determined that foreign direct investments should be increased in order to reduce unemployment. New employment and know-how are required to gain access. It was shown that the dependence on foreign energy in energy negatively affected the current balance. If the dependence of energy is solved, it will be given a current surplus. Increasing energy production and at the same time decreasing foreign debt interest payments are the most important things. the current account deficit with foreign direct investments and portfolio investments were financed in Turkey was detected. Since portfolio investments move rapidly, it should be preferred less in financing the current account deficit. Because foreign investments will provide both current account deficit financing and new

employment opportunities. The legal system, political stability and trust environment should be re-established and foreign investors should be drawn back to the country.

Keywords: Global Crisis, Deficit, Unemployment, Turkish Economy



İÇİNDEKİLER

	Sayfa
KABUL VE ONAY	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET	v
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xiii
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ	xiv
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

KÜRESEL KRİZ, İŞSİZLİK VE CARİ AÇIK

1.1. Cari Açık Kavramı	4
1.1.1. Cari Denge	5
1.1.2. Cari Açık Oluşum Süreci	6
1.1.3. Cari Açık Nedenlerinin Belirlenmesi.....	7
1.1.4. Cari Açığın Sürdürülebilirliği	8
1.2. İşsizlik Kavramı	12
1.2.1. İşsizlik Tanımlanması	13
1.2.2. İşsizlik Türleri.....	13
1.2.3. İşsizliğin Sonuçları.....	14
1.2.4. İşsizlik ile Büyüme Arasındaki İlişki.....	14

2. BÖLÜM

2008 KÜRESEL KRİZİ

2.1. FİNANSAL KRİZ NEDENLERİ	18
2.1.1. Aşırı Borçlanma	19
2.1.2. Uluslararası Sermaye Hareketleri	20
2.1.3. Enflasyon	21
2.1.4. Döviz Kuru Politikası	21

2.2. FİNANSAL KRİZ TÜRLERİ.....	22
2.2.1. Para Krizi	23
2.2.2. Bankacılık Krizi.....	24
2.2.3. Dış Borç Krizi.....	26
2.2.4. Sistemik Finansal Krizler.....	27
2.3. 2008 KÜRESEL KRİZİ.....	28
2.3.1. Kriz ve Küresel Kriz Olguları.....	28
2.3.2. Finansal Sistemin Gelişimi ve Kriz Süreci	30
2.3.2.1. Mortgage Piyasası ve İşleyişi.....	31
2.3.2.2. Borçlular ve Kredi Verenler Bakımından	32
2.3.2.3. Nedenlerinin Yüksek Riskli Kredileri Menkulleştirme Bakımından.....	32
2.3.2.4. Kredi Derecelendirme Kuruluşları Bakımından.....	33
2.3.2.5. Krizin Gelişimi ve Sonuçları.....	33

3. BÖLÜM

2008 KÜRESEL KRİZİ SONRASINDA TÜRKİYE'DE İŞSİZLİK VE CARİ AÇIK

3.1. 2008 KÜRESEL KRİZİNİN TÜRKİYE'YE YANSIMASI VE CARİ AÇIĞA ETKİSİ.....	37
3.2. 2008 KÜRESEL KRİZİ SONRASINDA TÜRKİYE'DE İŞSİZLİĞİN ANALİZ EDİLMESİ.....	40
3.3. TÜRKİYE'NİN YAPISAL ANALİZİ TEMELİNDE EKONOMİK GÖSTERLERİN İNCELENMESİ.....	44
3.4. CARİ AÇIK AÇISINDAN TÜRKİYE VE GÜNEY KORE KARŞILAŞTIRILMASI.....	49
3.5. LİTERATÜR TARAMASI	54
3.6. VERİ DEĞERLENDİRMESİ	58
3.7. SONUÇ.....	66
KAYNAKÇA.....	72
ÖZGEÇMİŞ	83

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1.1: Yaş Gruplarına Göre İşsizlik %.....	15
Tablo 1.2: Kriz Dönemi İşgücü, İstihdam ve İşsizlik Oranı.....	16
Tablo 2.1: 2008 Finansal Kriz İflas Eden Şirketler.....	35
Tablo 3.1: Türkiye’de İthalatın İmalata olan etkisi.....	40
Tablo 3.2: 2008-2009 Yılları Yaş Gruplarına Göre İşsizlik %.....	41
Tablo 3.3: Cari İşlemler hesabı 2001-2017.....	43
Tablo 3.4: Dünyada Toplam Enflasyon, Büyüme %.....	45
Tablo 3.5: İç ve Dış Borç.....	46
Tablo 3.6: Doğrudan Yatırımların Sektöre Göre Dağılımı.....	48
Tablo 3.7: Ülkelerin GSYH İçindeki Ar-Ge Payları.....	52
Tablo 3.8: 2001-2018 Dönemleri Veri Analizi.....	59
Tablo 3.9: 1999-2018 Yılları Dış Ticaret Dengesi.....	61
Tablo 3.10: 2008-2018 Yılları Yabancı Yatırımlar ve Portföyler.....	62
Tablo 3.11: Enerji ve Dış Ticaret Dengesi.....	69

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1: Türkiye’de İşgücüne Katılım, İstihdam ve İşsizlik %.....	14
Şekil 2.1: Finansal Kriz Türleri.....	23
Şekil 2.2: Bankacılık Krizi ve Döviz Krizi İlişkisi.....	26
Şekil 2.3: Finansal Sistemin İşleyişi.....	29
Şekil 2.4: Küresel Krizlerin Oluşumu.....	30
Şekil 2.5: Mortgage Piyasasının İşleyişi.....	31



GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1.1: 1999-2018 Yılları arasında Türkiye'de Cari Denge.....	5
Grafik 1.2: 1994-2012 Dönemleri Arasında Türkiye'de Cari Açık %.....	7
Grafik 1.3: 2000-2018 Yılları arasında Türkiye'nin Cari Açık / GSYH oranı.....	10
Grafik 1.4: Tüketim Fonksiyon Grafiği.....	11
Grafik 3.1: Büyüme Rakamları 2002-2018 Türkiye.....	39
Grafik 3.2: Cari Açık ve Finansman Kaynakları.....	39
Grafik 3.3: 2007-2008 Eylül Dönemi Sektörel İşsizlik.....	41
Grafik 3.4: Cari İşlemler Açığı ve Toplam İşsizlik.....	44
Grafik 3.5: Güney Kore – Türkiye Toplam Tasarruf / GSYH %.....	50
Grafik 3.6: Güney Kore – Türkiye GSYH.....	51
Grafik 3.7: 2002-2017 GSYH.....	51
Grafik 3.8: Güney Kore – Türkiye İşsizlik Oranı.....	53
Grafik 3.9: 2001-2018 Yılları Dış Borç Faiz Ödemesi.....	63
Grafik 3.10: Türkiye'den Giden ve Türkiye'ye Gelen Yatırımların Oranı.....	64
Grafik 3.11: Enerji Hariç Cari Denge.....	70

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

Age: Adı Geçen Eser

BBDK: Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu

C.: Cilt

FED: Federal Rezerv Sistemi

GSYH: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

İİBF: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

İMF: Uluslararası Para Fonu

KOBİ: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletme

KOSGEB: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı

LIBOR: London Interbank Offered Rate

OECD: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

P. Sayfa

S. Sayfa

SSK: Sosyal Sigortalar Kurumu

T.C.: Türkiye Cumhuriyeti

TCMB: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

TÜFE: Tüketici Fiyat Endeksi

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

ÜFE: Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi

Vb. Ve benzeri

Vd. Ve diğerleri

S: Tasarruflar

I: Yatırım Harcamaları

G: Kamu Harcamaları

Y: Ususal Gelirler

X: İhracat

M: İthalat

CA: Cari Denge

C: Toplam Tüketim Harcamaları

C₀ : Gelirden Bağımsız Tüketim Harcamaları

c Y_d : Gelire Bağlı Tüketim Harcamaları (c: Marjinal Tüketim Eğilimi)

Y_d : Harcanabilir Milli Gelir

OD1: Ülkeden yurt dışına giden yatırımlar

FD2: Ülkeye yurt dışından gelen yatırımlar

GİRİŞ

1980' den sonra Sanayileşme ile değişen politikalar ve de uygulanan döviz serbestliği sonucunda ihracata dayalı sistem ortaya çıkmaya başlamıştır. Yaşanan bu gelişmeler ve değişen dünya düzeniyle birlikte cari açığın nasıl bir sorun olduğunu, nedenlerini, sonuçlarını ve sürdürülebilirliğini konuşmaya başlanmıştır. Cari açık, işsizlik, küresel kriz gibi olgular öne çıkmaktadır. 2008 yılı küresel krizi sonrasında işsizlik ve cari açık verileri incelenmiştir.

Ödemeler dengesi; ülkelerin ekonomik göstergelerini en sağlıklı biçimde yansıtan göstergelerden birisidir. Ödemeler dengesinde ise dikkat çeken bileşen ise cari açıktır. Cari işlemler hesabında ülkenin döviz gelirleri ve giderlerinin arasındaki fark sonucunda cari fazla ya da cari açık ortaya çıkmaktadır. Ülkelerin cari işlemlerden elde edilen gelirler, giderlerden fazla ise cari fazla söz konusu olmaktadır. Cari işlemlere yapılan giderler, bu işlemlerden elde edilen gelirlerden fazla ise cari açık ortaya çıkar.

Tasarruflar, yatırımlar ve bunların dengesi cari denge için çok önemlidir. Yatırımlarınızı tasarruflar ile karşılayamıyorsanız cari açık ortaya çıkacaktır. Tasarrufların toplamı ile yatırımların toplamı arasındaki fark sonucunda cari işlemler açığı ortaya çıkar. Tasarruf açığından kaynaklanan bu duruma cari işlemler açığı denir. Yurtiçi harcamalarının toplamı ile yurt içi tasarruflarının toplamından büyük olduğu durumlarda cari açık oluşmaktadır. Ayrıca ürettiğinizden fazla harcama yapıyorsanız bu durumda cari açığı etkilemektedir. Çünkü bütün bunların sonucunda dışa bağımlılık oluşur.

Yaşanan ekonomik krizler döneminde cari açık her zamankinden daha fazla konuşulan konuların başında gelir. Cari açık sorunu olan ülkelerin kriz dönemleri ve sonrası toparlanma dönemlerinde cari açığın sürdürülemediğinden kaynaklı sorunların olduğu ortaya çıkmaktadır. 1980'den beri yaklaşık 10 yılda bir yaşanan krizler ülkemiz için cari açığın sürdürülemez olduğunu göstermektedir. Çünkü krizlerin temelinde cari açığın GSYH içindeki payının yükseliği ve finansman ihtiyaçları net bir şekilde görülmektedir.

Türkiye ekonomisi verileri incelediğimizde, cari açığın GSYH içindeki payı oldukça yüksektir. Literatürde kriz eşik seviyesi olarak kabul görülen % 4-5 seviyesinde olduğu görülmektedir. Son 15 yılın ortalaması % 4.7 çıkmaktadır. Bu veriler ışığında cari açığın sürdürülemez olduğu aşikardır.

Bu çalışmada, Türkiye'nin 2008-2017 yıllarına ait büyüme, işsizlik, GSYH, cari açık, enflasyon verileri incelenerek cari açığın durumu ve sürdürülebilirliği hakkında yorum yaptım. Özellikle kriz dönemlerinde işsizlik ve cari açıkta meydana gelen değişimler incelenmiştir. Değişkenlerin birbirine olan etkileri gözlenmiştir.

Çalışmanın amacını; işsizlik ve cari açığın ekonomi üzerindeki etkisi ve kriz dönemlerinden nasıl etkilendikleridir. Ayrıca enflasyon, kriz, cari açık, büyüme, cari işlemler hesabı, ithalar, ihracat gibi değişkenlerin birbiriyle olan ilişkilerini içeren veriler de yer almaktadır. 2008 Küresel Krizinin bu açıdan ele alınmış ve nedenleriyle beraber ülkemizdeki etkileri incelenmiştir. Türkiye' nin yapısal durumu göz önünde alarak işsizlik ve cari açık nedenlerini sayısal verileri incelenmiştir. Ayrıca 1950'lerde aynı ekonomik göstergelere sahip olan G.Kore ve Türkiye'nin ekonomik verileri karşılaştırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESEL KRİZ, İŞSİZLİK VE CARİ AÇIK

Cari açık, işsizlik ve küresel kriz olgularına ait kavramsal çerçeve incelendiğinde, kavramların epey eskiye dayandığı görülmektedir. Ülkeleri ayakta tutan veya yıkılmalarına neden olan bu kavramlar ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır.

Cari açık sorunun son yıllarda özellikle gelişmekte olan ülkelerde farklı sorunlara neden olduğu görülmektedir. Gelişmekte olan ülkeler hem kalkınmayı sağlamak hem de bu sırada yapısal sorunları düzenlemek zorundadır. Gelişmekte olan ekonomilere bakarsak; Hindistan, Brezilya, Güney Afrika, Endonezya ve Türkiye (kırılğan beşli diye tabir edilen) büyüme oluşurken cari açık göz ardı etmemelidirler çünkü büyüme modelleri üretime dayalı değildir (Goldman Sachs-2003). Büyümeye odaklanmak ve tüketim esnasında cari açık çok dikkate alınmıyor fakat uzun vadede ciddi bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bankacılık sistemleri, merkez bankası bağımsızlığı, vergilendirme, fiyat istikrarı ilk etapta önlem alınması gereken konulardır. Tüketerek büyüme modelinde belirli bir süre sonra büyüme yavaşlayacaktır ki 2011 yılı sonrası ülkemizdeki durumdur. Büyüme yavaşladıktan sonra cari açık, enflasyon ve beraberinde fiyat istikrarsızlığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında burada soruna bizim geniş çerçeveden bakmamız gerekiyor; son 30-40 yıla bakıldığında cari açık sorunu bizim artık kronik bir problem haline gelmiştir.

1990 sonrası cari işlemler hesabı gelişmekte olan ülkelerin ekonomik göstergeleri mukayesesi yapılırken kıstas alınan unsurlardan birisidir. Sermaye hareketliliği ve serbestliği sonucunda cari açık ve sürdürülebilirliği konuşulmaya başlanmıştır. Sermaye hareketliliğinden en fazla etkilenen yani “kırılğan beşli” diye tabir edilen gruba ülkemiz 2013 yılında dahil edilmiştir. Bu grupta yer alan ülkeler; Hindistan, Brezilya, Endonezya, Güney Afrika ve Türkiye’dir. Bu ülkelerin en temel özellikleri FED faiz oranlarından para birimlerinin etkilenmesi, cari açıklarının fazla olması, ekonomik göstergelerin birbirine yakın olması diyebiliriz (Lord, 2013; 15).

2018 yılı verileri dikkate alındığında dünyadaki en fazla cari açık veren

ülkelere bakarsak, ABD büyük bir farkla birinci sırada yer almaktadır. Cari fazla veren ülkelere bakıldığında; Almanya, Çin, Japonya gibi teknolojik gücü olan ülkelerin öne çıktığı görülmektedir. Kırılgan beşli de yer alan Brezilya, Hindistan ülkemiz gibi cari açık vermektedir.

Cari işlemler hesabının açık verme nedenleri bazı kıstaslara dayanmaktadır. Bunlar arasında öne çıkan olgular:

- Tasarruf yetersizliği,
- Dış ticaret açığı,
- Ekonomik büyüme ile cari açık ilişkisidir.

1.1. Cari Açık Kavramı

Bir ülke içerisinde cari işlemlerden elde edilen gelirler, giderlerden fazla ise cari fazla söz konusu olmaktadır. Aynı biçimde, cari işlemlere yapılan giderler, bu işlemlerden elde edilen gelirlerden fazla ise cari açık bulunmaktadır (Peker ve Hotunluoğlu, 2009: 222).

Cari açık kavramını daha ayrıntılı biçimde işlemek adına, tanımlanması, oluşumu ve nedenleri üzerinde durulmasında faydalı olacaktır.

Cari açığı kavramsal olarak ele alındığında, bir ülkeye ait dış ödemeler bilançosundaki denge ya da dengesizlik durumu karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda, bahsedilen ülkeye ait uluslararası ödeme konusundaki bozulma veya iyileşmeyi yansıtmakta olan bu olgu, sonuç olarak o ülkenin uluslararası arenadaki ekonomik göstergeler açısından yerini ve ekonomik gücünü göstermektedir. Ülkenin uluslararası ödemelerdeki bozulma ya da iyileşmelerini, ülkenin dış ödemeler bilançosundaki denge ya da belirsizlik yansıtmaktadır. Ülkeye ait uluslararası arenadaki mali ve ekonomik itibar da bu şekilde ortaya çıkmaktadır. (Seyidoğlu, 1999: 382; Eğilmez, 2006).

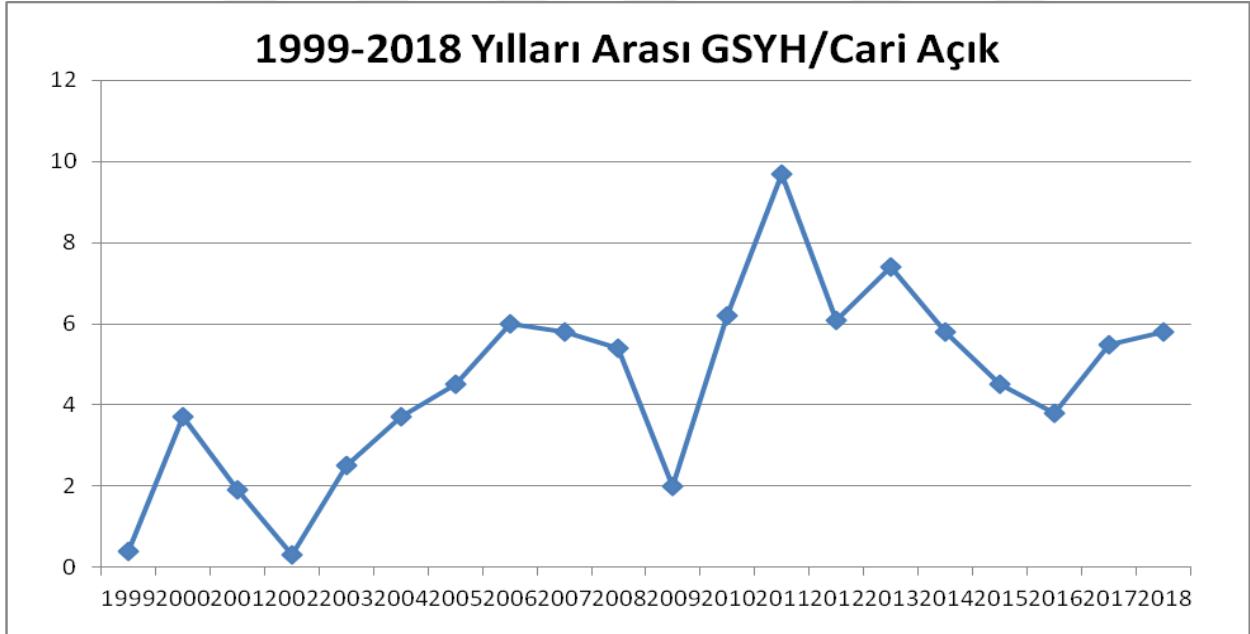
Genel çerçevede bakıldığında; yurtiçinde bulunan kişi ve kuruluşların yurtdışında yaşayan kişi ve kuruluşlar arasındaki ticaret (hizmet ve mal) sonucunda oluşan farktır.

1.1.1. Cari Denge:

Cari açık ve cari fazla diye ikiye ayırabiliriz. Kabaca; “gelirler - giderler” diyebiliriz. Sonuç negatif ise açık pozitif ise fazla vermiş oluyoruz.

Cari Denge = Mal Dengesi + Hizmetler Dengesi + Yatırım Gelirleri Dengesi + Cari Transferler

- **Mal dengesi:** Yurtdışına sattığımız tüm malların döviz geliri ile yurtdışından aldığımız tüm malların toplam döviz geliri arasındaki fark.
- **Yatırım gelirleri dengesi:** Yabancıların ülkeye yaptıkları yatırım ile yabancı ülkeye yapılan yatırımlar arasındaki farktır.
- **Cari transferler:** Yurtdışında yaşayan vatandaşların kendi ülkesine sağladığı döviz miktarı.
- **Hizmetler dengesi:** Turizm vb. hizmetlerden elde edilen gelirler ile giderler arasındaki farktır.



Grafik 1.1: 1999-2018 Yılları arasında Türkiye'de Cari Denge

Kaynak: TCMB verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 1.1'deki dengeyi sağlamak için cari açığı azaltmak ya da GSYH

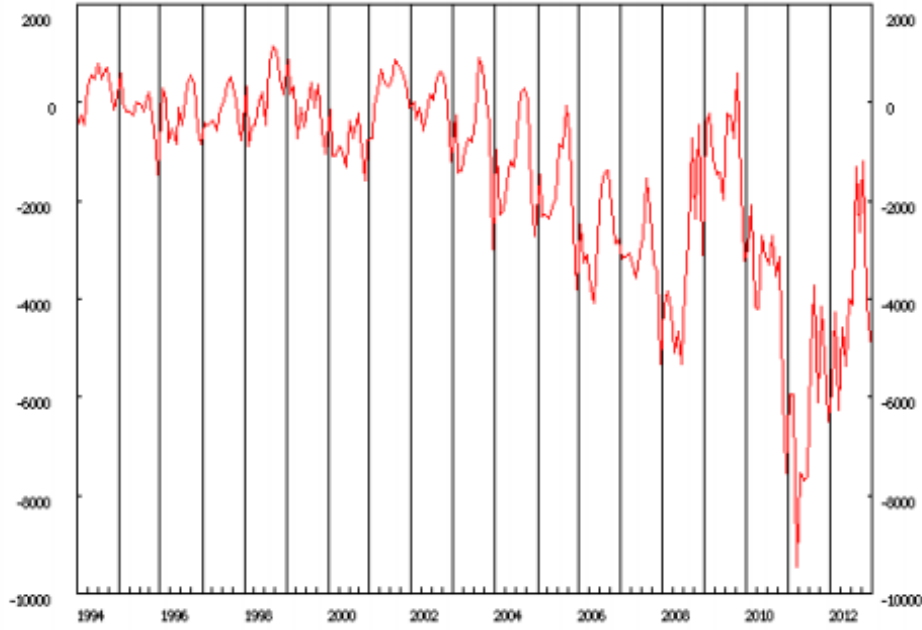
artırmak gerekmektedir. Ayrıca enerji ithalatını azaltmak da deneyi sağlamamız açısından önemlidir. Ek olarak ihracat paylarımızı artırmak gerekmektedir.

Çalışmanın içerisinde 2008 yılı küresel kriz sonrası işsizlik, büyüme, enflasyon, cari açık verilerinin inceleyerek aralarındaki ilişki ile değerlendirildi. Verilerin aralarındaki tek yönlü ve çift yönlü ilişkilere bakıldı. 2001 yılında yaşanan kriz sonrası alınan önlemler ile yakalanan ekonomik istikrar sonucunda 2008 yılına kadar ekonomide olumlu bir hava mevcuttu. 2008 yılında ABD başlayan tüketimde azalma ve yatırımlarda duraklamaya neden olan küresel kriz sonucunda cari açığın azaldığı görülmektedir. Aynı dönemde gerçekleşen petrol fiyatlarındaki düşüş de cari açığın azalmasını destekler niteliktedir. Kriz sonrası 2010 yılında başlayan sermaye girişleri ile piyasalarda hareketlilik oluşmaya başlamıştır. 2013 yılında ABD Merkez bankası FED faiz artırımına başlaması ile de sermaye hareketliliğini tekrar dışarıya doğru kaymasına neden olmuştur.

Ödemeler bilançosu; cari işlemler hesabı, sermaye ve finans hesabı olarak ikiye ayrılır (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası [TCMB], 1997). Cari işlemler hesabı; ithalat, ihracata ek olarak cari transferler ve diğer gelirler/giderleri içermektedir. Sadece mal ithalat ve ihracat dengesine dış ticaret dengesi denir. Bankacılık, sigorta, haberleşme, inşaat hizmetler gurubunda yer alırlar. Bu gruplar ile ilgili hizmetler sonucunda dışarıdan sağlanan gider, dışarıya sağlanan hizmetler ise gelir olarak kaydedilir.

1.1.2. Cari Açık Oluşum Süreci

Cari açıkların oluşum süreçleri mercek altına alındığında, ilk aşamada: Genel ekonomi içerisindeki tasarruf ve yatırımlar arasındaki farklar gündeme gelmektedir. Sonrasında, toplam üretim ile toplam yatırım arasındaki farklar söz konusu olmaktadır. Son olarak ise, İhracat + net faktör ödemeleri ve transferler - ithalat şeklinde özetlenmektedir (Akdiş, vd. 2006).



Grafik 1.2: 1994-2012 Dönemleri Arasında Türkiye'de Cari Açık (%)

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB), <http://www.tcmb.gov.tr/>

Grafik 1.2' ye göre, Türkiye'nin 2008 Küresel krizine değin istikrar içinde olduğu görülmektedir. 2009-2010 yıllarında azalan cari açık, yıllar itibari ile eski düzeyine geri dönmektedir.

1.1.3. Cari Açık Nedenlerinin Belirlenmesi

Cari açığın ortaya çıkmasındaki nedenler genel olarak sıralandığında (Göçer, 2013);

- Dış ticarete ortaya çıkan açık,
- Enerji konusunda dışa bağımlı olma durumu,
- Dış borçlara ait stokun yüksek olması,
- Enerji fiyatlarındaki artışlar,
- İç tasarruf oranlarında görülen azalma,
- Portföy yatırımlarına ait kar transferleri karşımıza çıkmaktadır.

Bu noktada, ödemeler dengesinin sağlanması önem arz etmektedir. Burada belirtilen verilerin görevlerini yerine getirememesi sonucunda denklem bozulur ve açıklar meydana gelir.

Cari denge için gelirden az ya da fazla harcama yapmamak gerekir. Ayrıca yabancı yatırımcıların ülkede yatırım yapmaması ve de vatandaşların ülke dışında yatırım yapmaması gerekir. (Begg.vd.2010:495).

1.1.4. Cari Açığın Sürdürülebilirliği

Sürdürülebilirliği sağlayabilmek için bu duruma neden olan değişkenleri incelemek gerekir. Gelişmekte olan ve dışa bağlı ekonomilerde tasarruflar (S) ile yatırımlar (I) arasında oluşan fark cari dengeyi (CA) gösterir.

Cari dengenin fazla mı eksik mi olduğunu;

- $S - I > 0$ Cari fazlaya neden olur. Kaynaklar yurt dışına aktarılır.
- $S - I < 0$ Cari açığa neden olur. Yatırımları tamamlamak için yurt dışından kaynağa ihtiyaç duyulur (Karluk, 2013: 646).

Cari açığa bir de bu çerçeveden bakarsak;

- Ulusal gelirler (Y)
- Tüketim Harcamaları (C)
- Yatırım Harcamaları (I)
- Kamu Harcamaları (G)
- İthalat (M)
- İhracat (X)

$Y = C + I + G + (X-M)$ ----- cari denge vardır.

$Y > C + I + G + (X-M)$ ----- cari fazla verilir.

$Y < C + I + G + (X-M)$ ----- cari açık verilir.

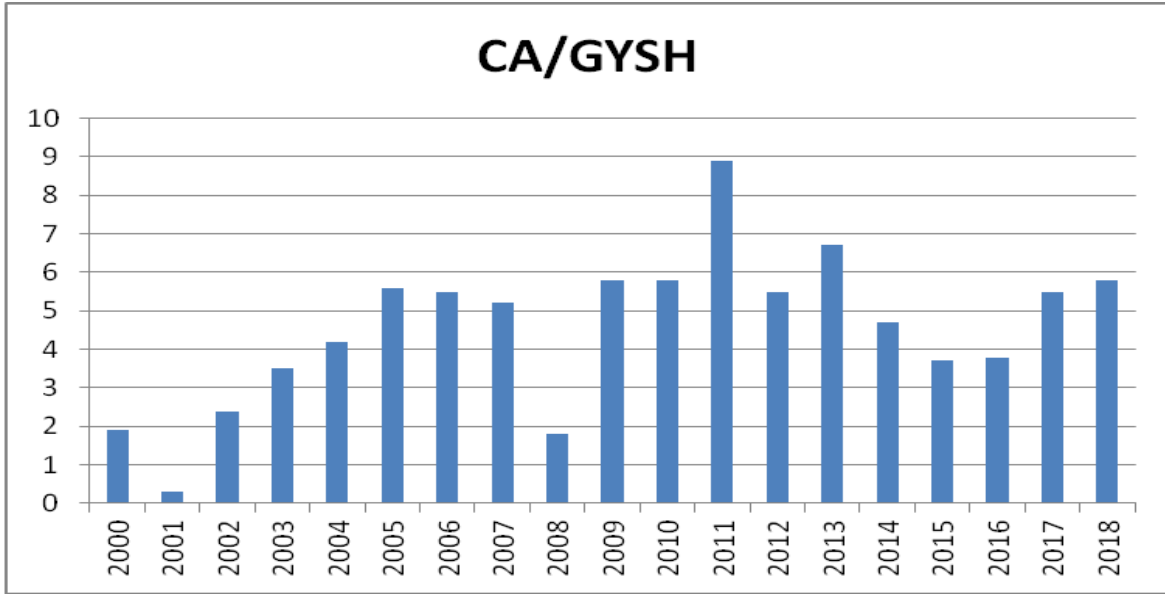
Cari açık verilmesi sonucunda oluşan güvensizlik ve borçlanma ile sermayenin dışarıya kaçmasına neden olur. Sermaye hareketliliğinin fazla ve hızlı olması cari dengenin sürdürülemez hale gelmesine neden olur. Doğru ve uygun ekonomik politikalar belirleyebilmek için sürdürülebilirlik önemli bir konudur (Thanh-Minh-Huugh-Hong, 2001).

Yurt dışı borçlarının ödenememesi sonucunda; devülasyon ile birlikte faiz artışları, yüksek enflasyon meydana gelir. Ayrıca tüketim ve yatırım alışkanlıklarında değişikliklere neden olur. Yaşanan gelişmeler sonucunda ekonomik politikalarda değişikliklere ihtiyaç duyulur (Milesi-Ferretti ve Razin, 1996).

Türkiye’de cari açığın GSYH içinde ki oranı oldukça yüksektir ve literatürde kriz eşik seviyesi olan % 4 – 5 seviyesindedir. Ayrıca yapılan birim kök testlerine göre de Türkiye’de cari açığın sürdürülemez olduğu görülmektedir. Literatürde kabul gören, Dornbusch ve Fischer (1990) ve Freund (2000) tarafından % 4 - 5 seviyesi kriz eşiği olarak kabul görmüştür. Grafik 1,3’e baktığımızda 2002-2018 yılları arasında cari açık ortalaması % 4,8 civarında olduğu görülmektedir. Bu durum cari açığın sürdürülemez olduğunu gösteriyor.

Cari açığın sürdürülebilirliği ile ilgili literatürde ki çalışmalarda; Cari açığın GSYH’ya oranı, bütçe açığının GSYH’ya oranı, ithalat/ihracat GSYH’ya oranı, rezervlerdeki değişim, sermaye hareketleri ve ticaret açığının GSYH’ya oranı gibi farklı kriterler kullanılmıştır (Akdiş vd. 2006).

Ekonominin ödeme gücüne sahip olması, bütçe kısıtının günümüzdeki değeri ile de alakalıdır. Bu anlamda matematiksel olarak, gelecekteki cari fazlaların iskonto edilmiş değeri şu anki dış borçluluk oranına eşitse eğer ilgili ekonominin bu güce sahip olduğu ifade edilebilir. Eldeki cari işlem açıklarının aşırı olup olmadığına ise dış dengesizliklerin izledikleri seyre bakılarak karar verilebilir. Mevcut durumdaki dengesizlik, teorik olarak tahmin edilen dengesizlik ile karşılaştırılarak durumun aşırı olup olmadığı anlaşılabilir. Bu durumun ölçülmesinde ise sürekli gelir hipotezine dayalı tüketim dalgalanmalarının giderilmesi modeli kullanan çalışmalar Ghosh ve Ostry (1995) bulunmaktadır (Milesi-Ferretti ve Razin, 1996).



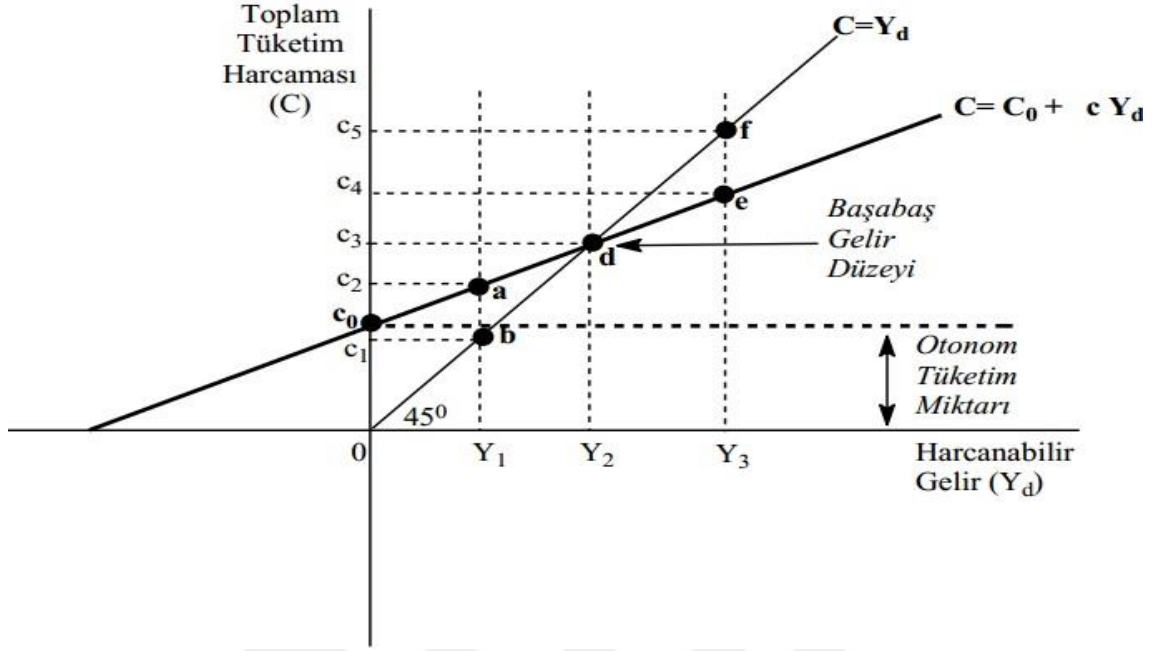
Grafik 1.3: 2000-2018 Yılları arasında Türkiye' nin Cari Açık / GSYH oranı

Kaynak: TCMB verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 1.3' te görüldüğü üzere 2000-2018 yılları arasındaki Cari Açık/ GSYH oranının kriz dönemlerinde ve sonrasında yaşanan ekonomik daralmalar, sermaye hareketliliğiyle beraber nasıl değişime uğradığı görülmektedir. 2008 yılında yaşanan ABD mortgage krizi kısa sürede tüm dünyayı sarmıştır. Aynı dönemde yaşanan petrol fiyatlarındaki düşüş ve yatırımcıların iştahının azalması sonucunda, enerjide dışa bağımlılık ve finansman kaynağında dışa bağımlılık geliştirmekte olan ülkelerin cari açıklarında azalma meydana gelmiştir. Bu nedenlerden dolayı 2008 yılında cari dengenin GSYH içinde ki oranı % 1.8 kadar gerilemiştir. Kriz sonrası tekrar artışın olmasının nedeni ise; büyüme için dış kaynaklara başvurulmasıdır(Röhn vd. 2014).

Tasarrufların yeterli olmaması sebebiyle dış kaynaklara ihtiyaç duyulmuştur. İlerleyen dönemlerde bu borçların vade süresi ve kullanılan alanların bize fayda mı zarar mı sağladığını daha net görülecektir. 2013 yılı itibariyle bozulan ekonomiyi düzeltmek ve yatırımcıları kendi ülkesine çekebilmek için ABD Merkez Bankası FED faiz artırımları geliştirmekte olan ülkeleri ciddi anlamda etkilemiştir. Sürdürülebilirlik kriteri olarak karşımıza; borçların ödenebilirlik seviyesi, cari işlemler açığının miktarı gibi iki temel faktör bize bilgi verir. Aşırı olan cari açık nedeniyle zaten ülke belli bir süre sonra borçlarını ödeyemez hale gelecektir.

$$C = C_0 + c Y_d$$



Grafik 1.4: Tüketim Fonksiyon Grafiği

Harcamaları iki şekilde incelenir. Birincisi; Otonom harcamalar; hayatı idame ettirebilmek için yapılan harcamalardır. İkincisi ise; gelire bağlı olarak yapılan harcamalardır. Yani gelir artışı ile artar, azalışı ile azalan harcamalardır. Grafik 1.4'te görüldüğü üzere;

- $C_2 - C_0 : (a - b)$
Fark sonucunda borçlanmaya ya da varsa tasarrufların kullanılmasına neden olur. **Harcamalar > Gelirler**
- $C_5 - C_4 : (f - e)$
Fark sonucunda tasarruf oluşur. **Gelirler > Harcamalar.**
- $C = Y_d$ Gelir kadar harcama yapılıyor demektir. **Gelirler = Harcamalar**
- “C” Marjinal Tüketim eğilimidir. Harcanabilir gelirin ne kadarlık miktarının tüketileceğini gösterir. “0 ile 1 “arasında bir rakamdır.

1.2. İşsizlik Kavramı

İşsizlik; gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından önem arz eden sosyal bir konu niteliğindedir. 1980 sonrası gelişen teknoloji ve serbest sermaye dolaşımı nedeniyle işgücünün sisteme entegre olmasında da çeşitli zorluklar gündeme gelmektedir. Ayrıca artan nüfusun istihdamını sağlamak da zamanla daha güç hale gelmektedir.

Teknoloji ve üretim sistemlerinin, 1980 sonrası gelişmesiyle birlikte işgücünün sisteme entegre olmasında da çeşitli zorluklar gündeme gelmektedir. Nüfus artışıyla birlikte istihdamı sağlamak zamanla daha güç hale gelmektedir (Güney, 2010).

Diğer ülkelerde olduğu gibi, Türkiye'de de işsizlik kavramı büyük bir sorundur. İşgücü piyasasındaki sorunların en büyüğü, yeni istihdam imkanlarının yaratılamaması olarak öne çıkmaktadır. Türkiye'de bu durumun oluşmasının en büyük nedeni ise, çalışma çağına gelmiş nüfusun istihdam miktarından hızlı artışıdır (Yücesan ve Özdemir, 2008).

İş gücüne katılım oranının yükselmesini sağlayan bazı etmenler bulunmaktadır. Bunlar arasında (Zaim, 1997);

- Hızlı şehirleşme,
- Sanayileşme,
- Kadınların çalışma yaşamına katılması,
- Yaşam şartlarındaki değişimler sayılabilmektedir.

Türkiye'de de işsizlik kavramı hem ekonomik hem de sosyal açıdan önemlidir. Gelişmekte olan ülkeler kategorisinde olan Türkiye birçok Avrupa ülkesine göre genç nüfusa sahip olması da bizim için nitelikli iş gücüne dönüşürse avantaj aksi takdirde işsizlik sorunu olarak karşımıza çıkacaktır. İşgücü piyasasındaki sorunların en önemlisi, yeni istihdam imkanlarının yaratılamaması olarak öne çıkmaktadır. Türkiye'de bu durumun oluşmasının en büyük nedeni ise, çalışma çağına gelmiş nüfusun istihdam miktarından hızlı artması olmaktadır. İş gücü piyasası, köyden kente

göçün yaşanması ve tarım sektöründeki çözülme ile ilişkilendirilmektedir. Diğer sorun alanları içerisinde ise (Yücesan ve Özdemir, 2008);

- Kayıt dışı istihdamın yükselişi,
- İş gücüne ait yaş düzeyinin düşmesi,
- Genç işsizliğin yüksek olması,
- İşsizlik konusunda kapsamlı politika ve uygulamaların olmaması sayılabilmektedir.

1.2.1. İşsizlik Tanımlanması

İşsizlik tanımlanmak istendiğinde, çalışma talebi ve gücü var iken, cari ücret seviyesinde iş arayan ve bulamayan kişilerin toplamı karşımıza çıkmaktadır. Burada önemli noktalar (Zaim, 1997: 170-171);

- Kişinin iş için isteği ve sağlık durumunun elverişliliği,
- Cari ücret düzeyi,
- Kendi iradesiyle çalışmak istemesidir.

1.2.2. İşsizlik Türleri

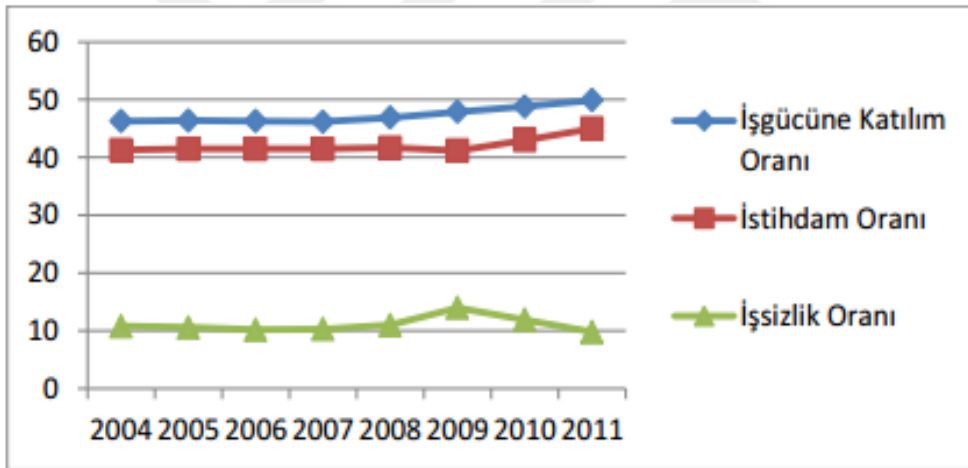
İşsizlik türleri tasnif edilmek istendiğinde ise, genel ve özel manada birçok alt kategori karşımıza çıkmaktadır (Güney, 2009: 137).

- Gizli işsizlik,
- Açık işsizlik:
 - Yapısal işsizlik,
 - Teknolojik işsizlik,
 - Dönemsel işsizlik,
 - Mevsimsel işsizlik,
 - Arızı işsizliktir.

1.2.3. İşsizliğin Sonuçları

İstihdam politikaları, OECD tarafından yedi grup içerisinde sınıflandırılmaktadır. Bunlar arasında (Biçerli, 2004: 45):

- ✓ Kamunun eşleştirme ve danışmanlık hizmetleri,
- ✓ Mesleki eğitim,
- ✓ Sübvansiyon edilmiş istihdam (özel sektöre yönelik sübvansiyon, kendi işini kuranlara yardım, doğrudan kamu sektöründe istihdam v.s.),
- ✓ Gençlere yönelik politikalar,
- ✓ Sakatlara yönelik politikalar,
- ✓ İşsizlik sigortası,
- ✓ Erken emeklilik olarak belirtebiliriz.



Şekil 1.1: Türkiye’de İşgücüne Katılım, İstihdam ve İşsizlik Oranları (%)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İşgücü İstatistikleri (2012).
http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=25&ust_id=8. 05.11.2017.

1.2.4. İşsizlik ile Büyüme Arasındaki İlişki

İktisat literatüründe işsizlik ile büyüme arasındaki ilişkiyi “Okun Yasası” olarak bilinmektedir. Büyüme oranları ile işsizlik oranı arasındaki ilişkinin ters

orantılı olduğunu söylüyor. Yani büyüme artıçça işsizlik azalıyor ya da negatif büyüme sonucunda işsizlik oranı artıyor (Muratoğlu, 2011: 25). Formülü ise;

- U, fiili işsizlik oranını,
- U* doğal işsizlik oranını,
- Y fiili reel hâsılayı,
- Y* potansiyel

Reel hâsılayı göstermektedir. 1947-1960 döneminde ABD ekonomisi için; β katsayısını yaklaşık 0,3 olarak oranlamıştır (Barışık vd.2010: 91).

$$u = u^* - \beta \left(\frac{y - y^*}{y^*} \right)$$

Tablo 1.1: Yaş Gruplarına Göre İşsizlik %

Yaş Gruplarına Göre İşsizlik %											
Yaş	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65+
2008	19,6	21,0	13,2	9,7	8,2	7,7	7,6	6,8	6,0	3,7	1,0
2009	23,6	26,3	17,5	12,6	11,2	10,2	9,5	9,2	7,7	4,1	1,4

Kaynak: Tük verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Kriz dönemi sonrasında tüm yaş gruplarında işsizlik oranının arttığı görülmektedir. Özellikle genç nüfus sahip olan Türkiye’de bu yaş grubundaki artış diğer yaş gruplarına göre daha fazla olması da dikkat çekmektedir. Bu durum toplumda daha fazla sorunun oluşmasına neden olur. Gelişmekte olan ve genç nüfusa sahip ülkelerde genç işsizler ciddi sorunlara yol açmaktadır.

Tablo 1.2. incelendiğinde ise kriz sonrası hem 2002 hem de 2009 yıllarında işsiz sayısı ve işsizlik oranında artış olduğu görülmektedir. Burada işsizlik artışı

sadece nüfus artışından kaynaklı, istihdam azalmasından kaynaklı bir durum oluşmamıştır.

Tablo 1.2: Kriz Dönemi İşgücü, İstihdam ve İşsizlik Oranı

	15+ Nüfus	İşgücü	İstihdam	İşsiz	İşsizlik Oranı	İstihdam Oranı	Büyüme
2001	47,158	23,491	21,524	1,967	8.4	45.6	-6
2002	48,041	23,818	21,354	2,464	10.3	44.4	6.4
2008	50,982	22,899	20,604	2,295	10	40.4	0.8
2009	51,833	23,710	20,615	3,095	13.1	39.8	-4.7

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

2008 KÜRESEL KRİZİ

Ekonomik krizler, hizmet, mal, üretim, döviz kuru, tüketim, enflasyon, büyüme ve fiyat değişiklikleri gibi değişkenlerde oluşan kabul edilebilir seviyenin üzerindeki değişiklikler veya dalgalanmalar olarak tarif edilebilir. Başka bir ifadeyle ise; makro açıdan ülke ekonomisinin ve mikro olarak da firmaların beklenmedik değişiklikler karşısında zorluklar yaşamasıdır. Krizler, reel ve finansal olarak ikiye ayrılır. Bu iki sektörün krizlerini makroekonomik krizlerdir. Reel sektörde mal, hizmet, üretim ve istihdamda yaşanan daralmalardır. Finansal krizlerde ise piyasanın işleyişi ve dengesi bozulur (Işık,Alagöz,Yıldırım,2006;239).

Makro ve mikro ekonomik göstergeler finansal sistem hakkında bizlere bilgi verir. Para ve para ile ilgili araçların üretildiği ekonomik faaliyetlerin tamamı finansal sistemin içinde yer alır. Finansal sistemler arz ve talebi dengelemek için bir araya gelen değişkenlerin tamamından oluşmaktadır (Afşar, 2007; 188).

Finansal sistemin sağlamlığı yatırımcılar ve tasarruf sahiplerinin karar vermesinde önemli rol oynamaktadır. Bu yüzden istikrar çok önemlidir. İstikrar sağlandığı takdirde riskler minimize edilmiş ya da dengelenmiş olduğu zamanda ekonominin kırılabilirliği azalacaktır. Dolayısıyla dış etkenlerden etkilenme oranı da azalmış olacaktır.

Finansal sistemler için hem pozitif hem de negatif etkiye sahip olan sermaye hareketliliğinin hızlanması da sistemin bozulmasına neden olmaktadır. Yaşanan dalgalanmalar sermayenin başka yöne kaymasına neden olmaktadır. Finansal sistemlerin gelişmediği ekonomilerde istikrarsızlığa neden olmaktadır. Piyasanın likitide dengesinin bozulmasına neden olmaktadır. Bankacılık sistemine ve ülke parasına karşı oluşan güvensizlik de finansal sistemin bozulmasına neden olmaktadır. Yatırımcılar için bankacılık sistemi güvenilir ve şeffaf olmalıdır. Piyasa kurallarına uygun ve denetlebilir olması önemli bir etkidir (Delice, 2003; 75).

2008 küresel krizi finansal bir kriz olduğu için çalışmada finansal kriz nedenlerini açıkladı.

2.1. FİNANSAL KRİZ NEDENLERİ

Finansal krizler piyasalarda ters seçim ve ahlaki risk (moral hazard) problemlerinin çok daha kötüleştiği bir bozulmayı göstermekte olup, fonların daha üretken ve verimli alanlara kaymasına izin vermez (Uzun, 2006, s.213)

Finansal krizlerin birçok nedeni olmaktadır. Bu nedenlerin ortaya çıkması sağlayan olgular da bir o kadar önemlidir. Bu olgular kimi zaman toplumsal özellikler, kimi zaman ekonomik yapı, kimi zaman ise devletlerin uyguladıkları politikalar olabilmektedir. Krizin ortamı ve göstergeleri vardır fakat krizin tam olarak zamanını bilmek mümkün değildir. Aksi takdirde herkes önlem alır ve kriz başlamadan biterdi. Dornbusch'un deyişiyle, "Kriz ancak patladığında görülür." Zaten krizin kesin olduğu ve ne zaman olacağı öngörülebilse, gerekli önlemler alınır, kriz önlenir, yani kriz olmaz. Ayrıca yaşanan panik, güvensizlik ve oluşan baskı krizin ortaya çıkışını hızlandırır (Uygur, 2001, s.9).

Krizlerin nedenleri ve nasıl ortaya çıktığını incelemek gerekirse; krizlerin yaşandığı yıllarda farklılıklar olduğu görülmektedir. Savaşlar, spekülasyonlar, kıtlık benzeri durumlar görülürken (Dura, 2009):

XIX. Yüzyıl ve sonrası krizlerin aynı zamanda da:

- Bölgesel ve sektörel olmadığı,
- Yaklaşık olarak 7 yıl gibi süreyle tekrarlandığı görülmektedir.

Tarih boyunca da bu durum böyledir. Kıtlık ya da bereket olduğu dönemler oldukça fazladır. Gelişen teknoloji ve globalleşen dünyada artık herkes birbirinden etkilenmektedir. Küreselleşen dünya artık krizler her kesimi ve her sektörü etkilemektedir. Globalleşme ile artık tüm dünya aynı anda kıtlık ve bolluk gücü ölçüsünde yaşamaktadır. Yusuf suresinde de 7 yıl kıtlıktan sonra 7 yıl bolluktan

bahsedilir ya da tam tersi olacağı belirtilir. Ek olarak 7 rakamının ayrıca bir sırrı olduğu belirtilir ki 7 Gezegen, 7 Kıta, Haftanın 7 gün olması gibi.

Finansal krizlere neden olan etmenleri 4 kademede incelersek:

- Aşırı Borçlanma,
- Ülkeler arası serbestlik,
- Enflasyon,
- Döviz Kurları.

2008 küresel krizi nedenlerinden bazıları ise; yaşanan likitide bolluğu ile doğru değerlendirilmeden verilen krediler, menkul kıymetleştirmede yaşanan olumsuzluklar, derecelendirme kuruluşlarının nitelikle değerlendirmemesidir (Karabulut, 2014: 5). Ayrıca kurumsal borçlanmalara ek olarak kişisel borçlanmaların artmasıdır. Merkez bankalarının uyguladığı para politikaları, sermaye hareketliliği, uluslararası ticaretteki değişkenlikleri eklenebilir. 2008 yılı son çeyreğinde petrol fiyatlarının 150 dolar seviyesine kadar yükselmesi sonucunda büyümede düşüş ve akabinde gıda fiyatlarında yaşanan artış sebebiyle enflasyon oluşmasına neden olmuştur.

2.1.1. Aşırı Borçlanma

Gelişmekte olan ülkelere bakıldığında krizlerin temelinde düzensiz borçlanma olduğu görülmektedir. Ayrıca borçlanma, borç yönetimi ve finansal politikaların yetersizliği de ön plana çıkmaktadır. Burada (<http://www.hazine.gov.tr>, 15.10.2017):

- Borçlanma şekli ve vadeleri,
- Faiz oranları,
- Döviz çeşitlilikleri,
- Devlet garantörlü projeler

Yatırım yapan kişi ve kurumlar açısından aşırı borçlanma gelecekte belirsizlik yaratmaktadır. Bu durum da güven ortamının sarsılmasına ve verilen kararların değişmesine etki etmektedir(Arıcan, 2002: 25). Ekonomiler, belirsizlikleri kaldıramayacak kadar hassas konumdadırlar. Yatırımcılar açısından bu belirsizlik ortamı, ortaklıkları ve alınacak yardımları da olumsuz etkilemektedir.

Ülkeler özellikle hızlı büyüme dönemlerinde aşırı borçlanmaya gitmektedirler. Bu dönemde oluşan borçlanma ise finansal krizlere yol açmaktadır (Karacan, 2000: 49-50). Ülkelerin hızlı büyüme dönemlerinde oluşan borçlanma, gelecekte daha büyük sıkıntıların yaşanmasına neden olmaktadır.

2.1.2. Uluslararası Sermaye Hareketleri

Uluslararası sermaye hareketlerinden bahsetmeden önce, dünyada ki ekonomik oluşumların yapısı ve gidişatına göz atmak mantıklı olmaktadır. Öncelikle, ekonomiye etki eden birçok faktörün varlığı kabul edilmelidir. Bu durum da dünyada yaşanan ekonomik krizlere götürmektedir.

Dünyada ekonomik krizlerin arttığı gözlenmektedir. Globalleşme ve sermayenin rahat dolaşımı krizleri tetikleyen ve bununla beraber herkesi etkileyen bir durumdur. Sermayenin rahat dolaşımı krizleri tetiklediği çok nettir (Şimşek, 2004: 63-73).

Finansal krizlerin neden olduğu ülkeleri incelediğimizde; ithalatlarında ciddi bir artışın olduğu ve cari açıkların arttığı görülmektedir. Ayrıca sermayelerin giriş ve çıkışlarının hızlandığı da görülmektedir. Cari açığın sürdürülebilirliğinin ölçümünde en kabul görmüş durum; cari açığın GSYH oranı % 5 seviyesi eşik değeri olarak kabul görmüştür (Erdoğan, 2011). Kriz dönemlerinde bu eşik seviyesi aşılmıştır. Bu eşik seviyesi üstünde olduğu zaman cari açığın artık sürdürülemez seviyede olduğu kabul edilir. Bu durum beraberinde döviz kurunda dalgalanmaları, sermaye ihtiyacı ve de ekonomik daralmalara neden olmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin sorunu yeterli oranda tasarruf yapılamamasıdır. Tasarruf yapılamadığı için yurt içi yatırımlar için dış kaynaktan sağlanan finansmanlar dış borcu arttırmaktadır. Oluşan küresel krizler de ise artan dış borç ekonomiyi olumsuz etkilemektedir. Dış borcun miktarı da cari açığın sürdürülebilir olmasında rol oynamaktadır. Dış borç GSYH içinde ki oranı %50 ve üzerinde olan ülkeler aşırı ve yönetilemez borçlu konumundadırlar.

1980'ler ve 1990'larda yaşanan küresel krizler sonrasında ortaya çıkan cari açık, özel kesim kaynaklıdır. Lawson doktrini olarak bilinen, cari açığın sürdürülebilirliğine bakış açısını değiştirmektedir(Rodrik, 2015). Kamunun borçlarından kaynaklı oluşan cari açık, özel kesim borçlarından kaynaklı oluşan cari açığa göre daha tehlikelidir.

2.1.3. Enflasyon

Enflasyon, fiyatların sürekli olarak artış göstermesidir. Aşırı genişletici para ve maliye politikaları uygulanması sonucunda kredi hacmi artmaktadır. Artan hacimler ile borçlanma artmaktadır. Borçlanma sonucunda ise özellikle gayrimenkul yatırımlarında artış olmaktadır. Genişletici politikalar ile artan enflasyon sonucunda bazı önlemler alınması gerekmektedir. Bu önlemlere bakıldığında; (Turgut, 2006: 41):

- Cari dengeyi düzeltmek,
- Sıkı maliye politikaları düzenlemek ama bunu sonucunda ise bazı sorunlar ortaya çıkacaktır;
 - Borcu vadesinde ödeyememe,
 - Ekonomide yavaşlama ve daralma,
 - Kredilerin doğru yatırıma dönüşmemesi gibi şeyler ortaya çıkmaktadır.

2.1.4. Döviz Kuru Politikası

Enflasyonun olduğu dönemlerde yerli paranın döviz karşısında değer kaybetmemesi için döviz kuruna müdahale edilmelidir. Bu durumda;

- Faizleri kontrol altına almak gerekir.
- Reel ve nominal kur arasında oluşacak fark ile ithalat avantajlı hale getirilir.
- İthal edilen hammadde ya da yarı mamül ürünler için reel ve nominal kur farkı enflasyonla mücadele için kullanılır. İthal malların ucultulmasıyla, üretim ucuzlar ve fiyatlar dengelenir.

Döviz kurlarında oluşan dalgalanmalar krizlerin habercisidir. Fiyat

istikrarsızlığı ve dalgalanma ile kırılabilirlik oluşur. Örneğin (Duman, 2002):

- Döviz kurunu sabitlemeye çalışmak,
- Döviz kuruna baskı uygulamak.

2.2. FİNANSAL KRİZ TÜRLERİ

Fiyatlarda ya da üretim/satış miktarlarında oluşan normal üstü değişimler krizlerin belirtisidir. Finansal krizlerin bazı ortak özellikleri bulunmaktadır. Ayrıca her krizin kendine has bazı neden ve sonuçları vardır. Temel nokta ise tüm krizlerde yeni ve yüksek maliyetlerin oluşmasıdır. Bunlar incelendiğinde;

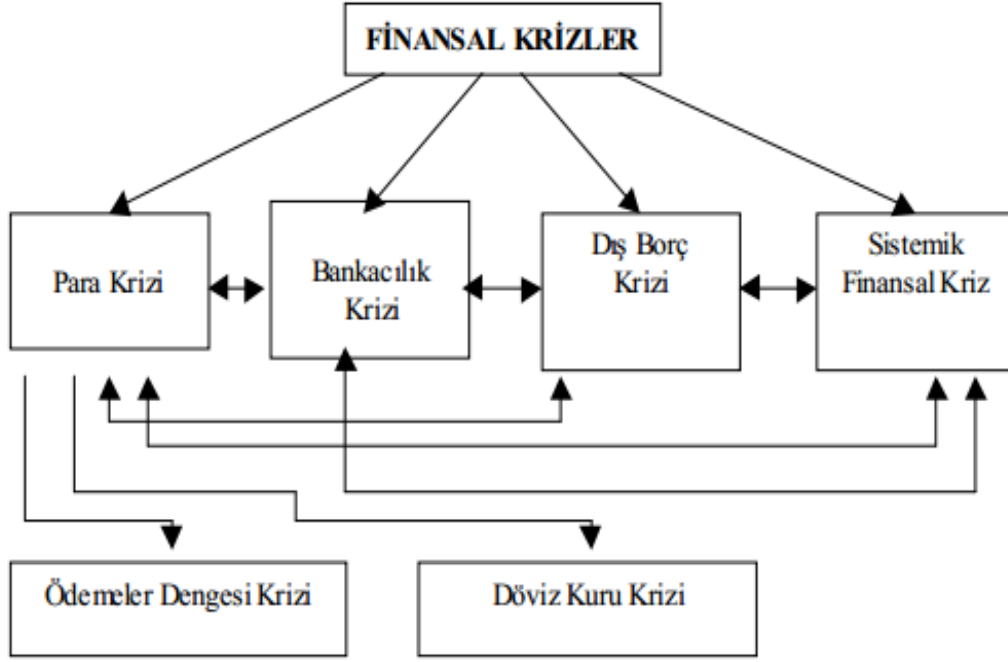
- Çıktı kayıpları,
- Paranın maliyetinin artması

1990'larda ki krizlerin özellikleri ise;

- Kriz olduğu bölge,
- Dünya üzerindeki diğer ülkelere olan etkisinin artması (Özer, 1999: 29).

Finansal krizlerin bazı aşamalardan oluştuğunu ifade edilir. Bu aşamalar sıralandığında (Mishkin, 2001):

- Belirsizliklerin artması,
- Faiz oranlarının artması,
- Bankacılık alanında yaşanan sıkıntılar,
- Menkul kıymetler borsasının çökmesi gibi sebepler sıralanabilmektedir.



Şekil 2.1: Finansal Kriz Türleri

Kaynak: <http://iibf.erciyes.edu.tr>, 12.12.2017.

Şekil 2.1'e göre de, finansal krizleri 4 ana maddede toplanmaktadır. Kriz türlerinin birbirlerine etki ettiği ve para krizleri ödemeler dengesi krizine, bankacılık krizi ise döviz kuru krizine dönüşmektedir. Aynı zamanda kendi içlerinde de dolaylı olarak birbirlerine olumlu ya da olumsuz katkı sağlamaktadırlar.

2.2.1. Para Krizi

Döviz krizi diye belirtilir. Nedeni ise; döviz kurlarında oluşan dalgalanmalar ve bunun sonucunda sermayenin dışarıya kaçmasıdır (Yay ve diğerleri, 2001: 20).

Başka bir ifadeyle ise;

- Ülke parasındaki değer kaybı,
- Yatırımların durması veya yer değiştirmesi,
- Devalüasyon olması,
- Dalgalı kur sisteminin başlaması (Seyidoğlu, 1999: 583).

Farklı bir tanımlamaya göre para krizi (Parasız, 2003):

- Ülke para birimine olan güvenin azalması ile yatırımcıların dışarıya kaçması,

- Yapılan politikalar ve müdahalelere rağmen dalgalı kurun devam etmesi ve sonucunda devalüasyon olması durumudur.

Döviz kuru hareketliliği sonucunda spekülasyon hareketleri ile bazı durumlar oluşur; Örneğin (Delice, 2003):

- Yurtiçi aktif piyasalarda bir çöküşün,
- Yabancı para cinsinden kısa vadeli dış borçlardaki artışın,
- Meksika’da olduğu gibi döviz kurundaki aşırı değerlenme,
- Cari hesap açığındaki artışın,
- 1992’de İngiltere’de olduğu gibi sabit döviz kuru rejiminin terk edilmesinden sonra ortaya çıkabilmektedir.

Para arzında genişleme olması; faizlerin düşmesine ve bunun sonucunda maliyetlerin azalması, karlılığın artmasına neden olur. Ayrıca düşük faiz nedeniyle yatırımlar artar ve GSYH artmasına da neden olur. Yapılan yatırımların bir kısmı üretim artırır. Üretim artışı iç piyasa fiyat düzeyini etkiler ve rekabet gücünü azaltır. Rekabet gücünün azalması ihracatta azalmaya ya da sabit kalmaya neden olur. Yatırımların bir kısmı da ithalata yönelir ve de üretimde ithalatın payının yüksek olması nedeniyle de ithalatta bir artışa neden olur. Bu durumdan dolayı ithalatta yaşanan artış ve ihracatta yaşanan olumsuzluklar nedeniyle cari denge olumsuz etkilenir. Para arzında yaşanan artış, cari dengeyi olumsuz etkiler.

2.2.2. Bankacılık Krizi

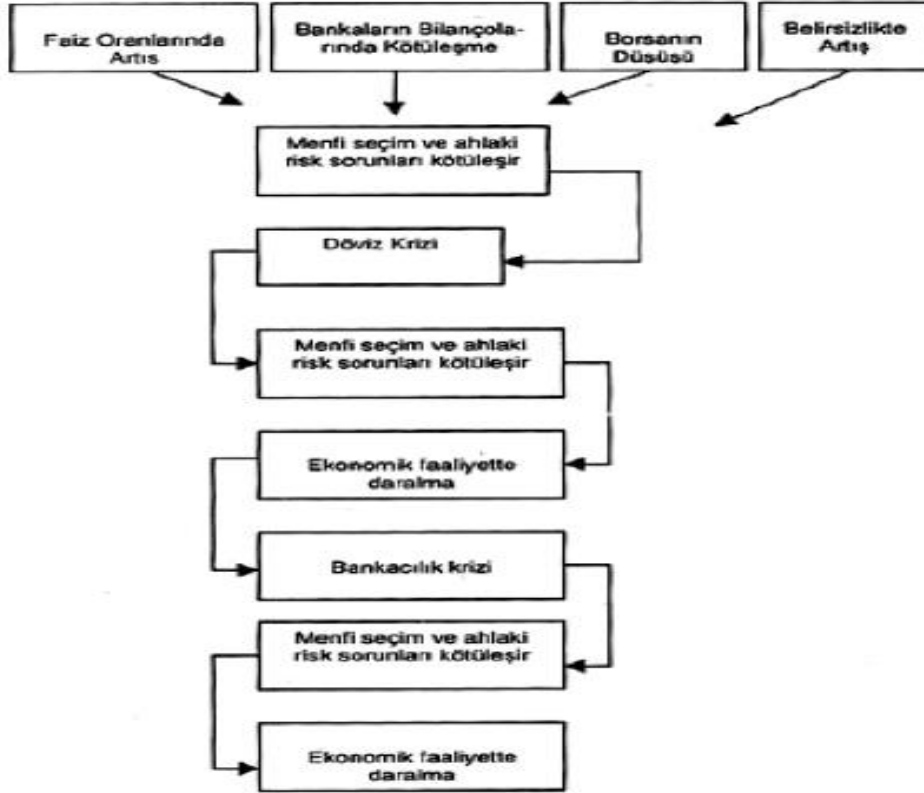
Bir diğer kriz çeşidi de bankacılık krizidir. Bankacılık krizi de diğer krizler gibi aniden ortaya çıkan bir finansal kriz değildir. Bu durum belirli bir sürece dayanmaktadır. Aynı zamanda aşamalar içerisinde ortaya çıktığı görülmektedir. Bu aşamalar (Aydın, 2008):

- Kredilerin onaylanma şeklinin değişmesi,
- Kredi hacimlerinin aşırı derecede artması.
- Finansal sistemdeki sorunlar nedeniyle bankaların aktiflerinin payının artması.

- Küreselleşme ile bankalar arası ödemelerin sıkışması ve krizlerin ortaya çıkması.
- Bankacılık sistemi parasal krizlerin nedenidir

Yaşanan parasal krizler sermayenin kaçışını hızlandırmaktadır. Kaçışın nedenlerinden birisi ise bankacılık sistemi ve bankalara olan güven problemini de ortaya çıkarır. Bu durumu detaylandırıldığında;

- Bankacılık sisteminde oluşan güven problemi,
- Finansal sistemin zayıflığı,
- Bankacılık sisteminin eksikliği,
- Sermayenin el değiştirmesi,
- Kredibilitenin azalması,
- Bankacılık sisteminde olan daralma ve sermayenin azalması,
- Yatırımların ve tüketimin daralması. (Altıntaş, 2004: 39).



Şekil 2.2: Bankacılık Krizi ve Döviz Krizi İlişkisi

Kaynak: Mishkin, 1998.

2.2.3. Dış Borç Krizi

Dış borç krizinin varlığı bazı parametrelere dayanır. Örneğin, dış borç (Çalışkan, 2003: 226):

- Geri ödeme,
- Miktar,
- Vade yükümlülüklerini yerine getiremeyeceğini beyan etme ile ortaya çıkmaktadır.

Bu kriz türünde diğer önemli bir özellik de krizin dönemsel olmasından kaynaklanmaktadır. Olumsuz etkiler yalnızca borç ilişkisinin doğduğu ülkelerle sınırlı olmaktadır. Dış borç krizinin ardından sistematik finansal krizleri mercek altına almak mantıklı olmaktadır.

Dış borç krizlerinin özellikleri şunlardır (Çalışkan, 2003):

- Dış borçların geri ödenmesinde yaşanan günlük geçici bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.
- Ülke borçlarını geri ödemeye muktedir olduğu halde yükümlülüklerinden kaçınmak istiyor olabilir. Ayrıca:
 - ✓ Ülke kıt kaynaklarını yatırım ve üretim gibi alanlara tahsis edip,
 - ✓ Bunun cezai yaptırımına katlanmak suretiyle,
 - ✓ Geri ödemelerini askıya alabilmektedir.
 - ✓ Bu durum kıt kaynakların öncelikli alanlara tahsis ve tercihi olarak da değerlendirilebilir.
- Dış borç krizinin süreç olarak başlaması borçlu ülkenin vereceği beyan ile başlamaktadır.
- Bir ülkede başlayan likidite krizi global anlamda finansal sisteme önemli zararlar verebilirken, dış borç krizine düşen bir ülkenin yalnızca alacaklıları bu durumdan etkilenmektedir.

2.2.4. Sistematik Finansal Krizler

Sistemik finansal krizlere bakıldığında burada mutlaka bir yayılma sürecinin bulunduğu görülmektedir. Bir ülke, kurum veya firmadaki sorunlar sadece kendi bünyesinde kalmamaktadır. Aynı zamanda küreselleşme ile birlikte başka ülke, firma ve kurumları etkilemektedir.

Örneğin, Asya krizinde başlangıçta şirket iflasları Kore ve Tayland'da gözlenmektedir. Ancak daha sonrasında bu durum kısa bir süre sonra bölge ülkelerinin finansal piyasalarına da yayılmıştır (Özer, 1999: 35).

Sistemik finansal krizler ([CEL.pdf](#), 17.12.2017);

- Kredi dağıtımı,
- Ödemeler ve varlık değerlendirmesi gibi finansal sistemin önemli işlevlerini kesintiye uğratan,
- Reel ekonomi üzerinde olumsuz etkilere neden olan şoklar olarak tanımlanabilmektedir.

Bu krizlerin temelinde likidite sorunları olmakla birlikte (Doğan, 2005: 5-6):

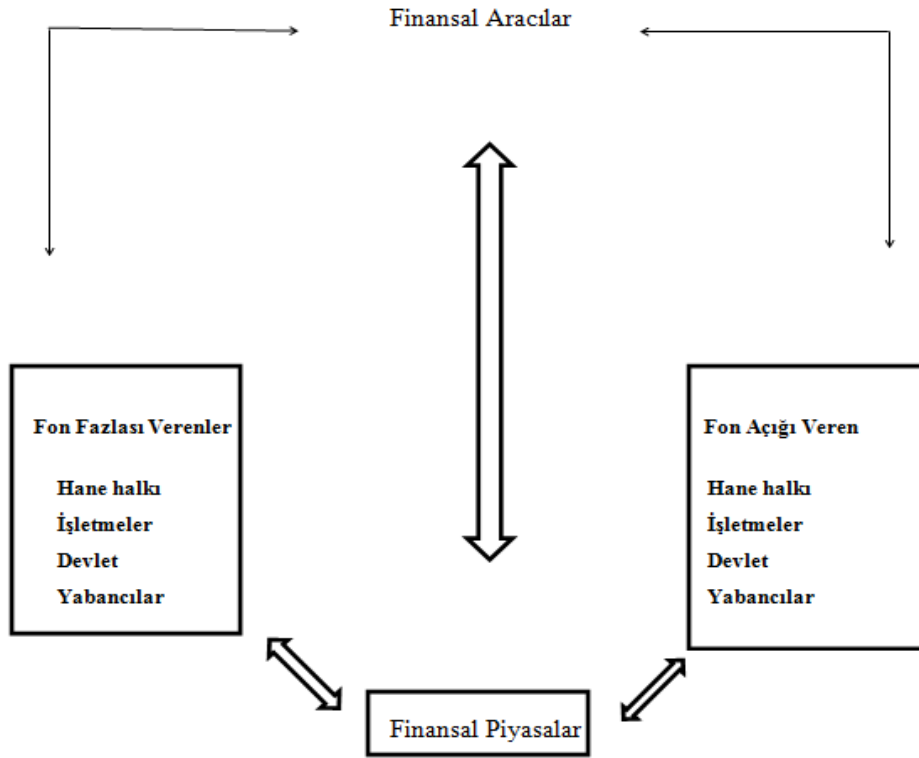
- Ülke borçlarından artış olması,
- Mevduat sigorta fonlarının eksikliği,
- Piyasayanın likidite sorunu yaşaması,
- Dış kaynaklı finansal problemler krizlerin nedeni olarak görülebilir.

2.3. 2008 KÜRESEL KRİZİ

2008 küresel krizin sağlıklı biçimde irdelenebilmesi için finansal sisteme ait gelişim parametreleri ve kriz sürecinin incelenmek gerekir. 2008 küresel krizi ile birlikte piyasalarda ciddi sarsılmalar olmuş ve ekonomiler daralmıştır. Türkiye'de ise 2009 yılında ekonomik bir daralma meydana gelmiştir. Üretimde ithalata olan bağımlılığın etkilerini de bu dönemde daha net bir şekilde görülmüştür.

2.3.1. Kriz ve Küresel Kriz Olguları

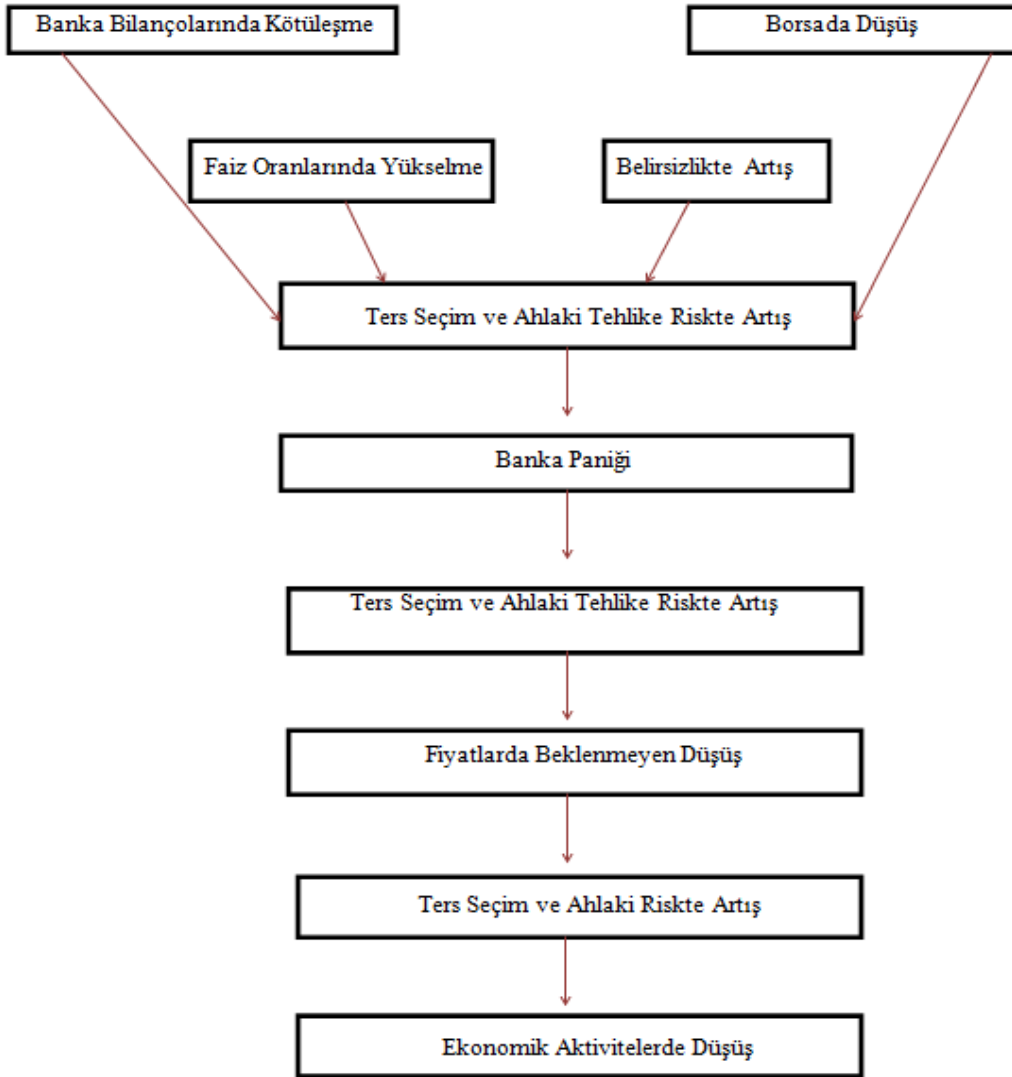
Finansal sistemler ekonomilerde arz ve taleplerin düzenlenmesidir. Ayrıca kurum bazlı olarak hukuki yapısal reformları düzenlenmesidir. Kriz ve küresel kriz kavramlarından bahsetmeden önce, finansal sistemden kısaca bahsetmek gerekir. Birimler arası kullanılmayan bütçelerin diğer ihtiyacı olan birimlere aktarılması, tasarrufa ya da yatırıma dönüştürülmesini de sağlar. Ekonomi bir bütün olarak ele alındığında tüm toplumu kapsayıcı faaliyetlere dönüşerek refah seviyesi artırılmış olacaktır. Şekil 2.3'te de göreceğimiz üzere fon transferi doğrudan ve dolaylı olarak iki şekilde gerçekleşmektedir (Çoşkun, 2010: 5).



Şekil 2.3: Finansal Sistemin İşleyişi

Kaynak: Coşkun, 2010:5'ten uyarlanmıştır.

Şekil 2.3'e bakıldığında, finansal aracılara: fon fazlası verenler ve fon açığı verenler şeklinde tasnif edildiği görülmektedir. İki grup içerisinde de, yabancılar, devlet, hane halkı ve işletmelerin mevcut olduğu açıktır. Bunlar da finansal piyasaları oluşturmaktadır. Şekil 2.4'de ise, finansal krizlerin oluşum süreci mercek altına alınmaktadır.



Şekil 2.4: Küresel Krizlerin Oluşumu

Kaynak: Mishkin, 2000: 193.

Şekil 2.4 incelendiğimde;

- Banka bilançolarında kötüleşme ve borsada düşüş şeklinde başlamakta,
- Birinde faiz oranlarında yükselme ve diğerinde ise belirsizlikte artış görülmektedir.

Küresel krizlerin oluşumu noktasında inceleme yapıldığında, finansal krizin belirli bir sürecin ürünü olduğu görülmektedir. Banka bilançolarında kötüleşme ya da

borsada düşüş ile başlayan bu süreci, belirsizlikte artış, bilançolarda kötüleşme ve faiz oranlarında yükselme takip etmektedir. Tüm bunların sonrasında ise, ters seçim ve ahlaki risklerde artışın devamında banka paniği takip etmektedir. Yani her bir ters seçim ve ahlaki risklerde artışın devamında fiyatlarda beklenmedik düşüşler, ekonomik aktivitelerde düşüşler izlenmektedir.

2.3.2. Finansal Sistemin Gelişimi ve Kriz Süreci

Krizin uluslararası hale gelmesini üç ana başlık altında belirtilir: İlk olarak ABD'nin içinde bulunduğu inovasyon finans kesimi ile ABD'nin büyüyen açıklarını gidermek için FED tarafından oluşturulan düşük faizli krediler. Bu krediler düşük gelirlili hane halklarına eşik altı ipotekli ev kredileri olarak kullanılmıştır. Fakat 2005'te FED' in kısa vadeli faizleri yükseltmesi sonucu verilen bu krediler ödenememesiyle başlayan durum 2007'de ABD'de sorun olmuştur. Aslında krediler verilirken bu durumun ortaya çıkacağı görülmekteydi. Oluşan gerçek dışı finans büyümesi sonuna gelinmişti.

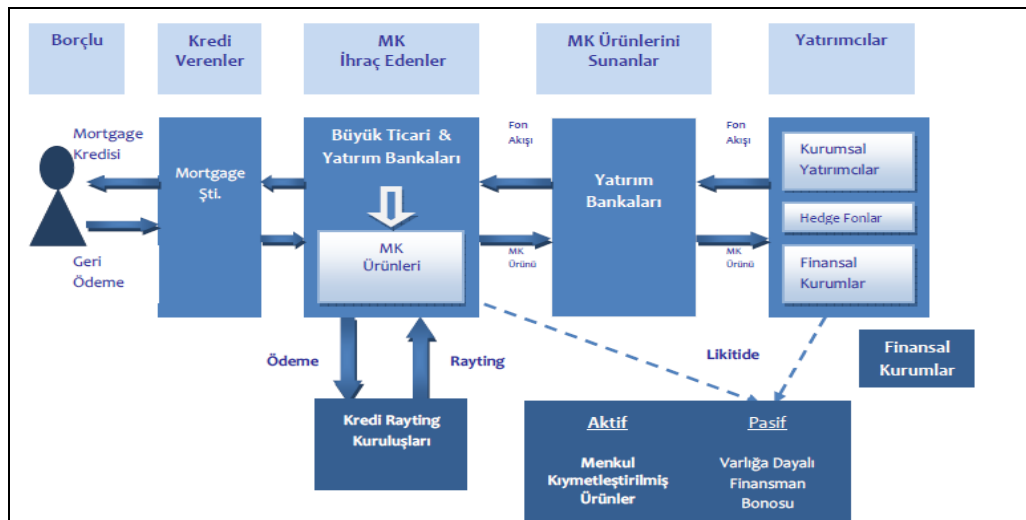
Küreselleşme ile genişleyen likitide ve faizlerin düşüşü yatırımların gereksiz genişlemesine neden olmuştur. Ayrıca gelir dağılımında orantısız değişim de bu durumdan nasibini almıştır. Bu durum zenginler ile fakirler arasında ki uçurumun açılmasına neden olmuştur. Türkiye'de bu duruma en güzel örneklerden biri olmuş orta direk denilen sınıf kaybolmaya başlanmıştır. Bu durumun etkisinden kurtulmak için, alt gelirlili sınıflara kredi kartları veya mali fonların bollaştırdığı likidite sayesinde bankalardan ucuz faizle borçlanmaları sağlanmıştır. Birçok ülkede kamu sosyal harcamaları artarken, kamu harcamaları giderek büyümüştür. IMF programları ile ekonomi politikaları belirlenen Türkiye'de halk borçluluğu artmasına rağmen sınırlı kaldığı gibi, oransal kamu borçluluğu azalmıştır. Ayrıca ithalat-ihracat açığı hızla büyürken, bu süreçte ithalattan alınan vergilerin devlet tarafından dolaylı vergileri artırılmıştır. Türkiye'de yaşanan bu durumlara rağmen, Güney ve Doğu Avrupa'daki Avrupa Birliği üyelerinde kamu bütçe açıkları GSYH'nin % 10'unu, kamu borçları %100'ünü aşmıştır. Buradan hareketle ABD'den yansıyan finansal genişleme dünya çapında dış dengeleri bozduğu gibi, ülkelerin kendi iç dengelerinde de sorunlar yaşamasına neden olmuştur. ABD'de başlayan krizin tüm dünyaya yayılmasıyla küreselleşen krizin bir diğer nedeni ise bankalarda oluşan ciddi zararlardır. ABD

finans sisteminden kaynaklı olan, sürekli genişleyen likitide ve sermaye hareketliliğine ek olarak fonlarda, tahvillerde oluşan spekülasyon yükselmeler güvensizliğin temelidir. Fonlar ve tahviller değerleri belli olmaması ve türev işlemlerde kullanılması; ABD gibi gelişmiş ülkelerde ciddi anlamda sorunlara yol açmıştır. Türkiye’de bu fon ve tahvilleri kullanmadığı için 2008 krizinden bir nebze olsa da az etkilenmiştir (Kazgan, 2013: 276).

ABD’nin dünya ekonomisindeki büyüklüğü ve özellikle finans kaynaklarının zenginliği ile ülkelerin neredeyse tamamı doğrudan ya da dolaylı yoldan 2008 küresel finansal krizinin etkisi altında kalmıştır (Ayrıçay, 2010: 172). Özellikle kriz ortamında artan risk algılaması ve borç verilebilir fonlar uluslararası portföy yatırımlarında azalışa neden olmuş, dış ticaret hacimlerinde önemli düşüşler meydana getirmiştir.

2.3.2.1. Mortgage Piyasası ve İşleyişi

Mortgage; kredi sistemi ile menkul kıymetlerin alınıp satılmasını sağlayan bir yapıdır. Bu yapı; bireysel, kurumsal yatırımcılar ve bankalardan oluşmaktadır. Mortgage sisteminde yaşanan sorunun nedenleri ise; borçlular, yatırımcılar ve bankaların hepsinin eksikliklerinden kaynaklanmaktadır. Bu eksiklikler birbirini tetiklemektedir.



Şekil 2.5: Mortgage Piyasasının İşleyişi.

Kaynak: BDDK ABD Mortgage Krizi Çalışma Tebliği, (2008). s. 3.

2.3.2.2. Borçlular ve Kredi Verenler Bakımından

Mortgage piyasası yatırımcının gayrimenkul almak amacıyla mortgage kredisi veren finansal kuruma başvuru yapması ve bunun üzerine kredi veren tarafından ekspertiz bedelinin tespiti ile kredi başvuru sahibinin ödeme kabiliyetinin doğru olarak ölçülmesiyle başlar(BDDK ABD Mortgage Krizi Çalışma Tebliği, 2008: 3).

Mortgage piyasasında kredi kullanıcıları yani borçlular için farklı faiz oranlarında, sadece faiz ödemeli, geleneksel mortgage kredileri gibi sunulan seçenekler ile tüketici menfaatlerinden önce kredi kullandıranların kendi menfaatlerini sağlayıp uygun seçeneği belirlemesi sonucunda kredi kullanıcısının hangi riskleri kabul ettiği önemlidir.

ABD Mortgage piyasasının subprime ve değişken faiz oranlı mortgage kredilerinin nakit akışlarında meydana gelen bir bozulma bu piyasayla ilişkili menkul kıymet piyasalarını da etkilemesine rağmen riskli krediler grubunda yer alan bu riskler yokmuş gibi bu kredilerin kullanılmasına başlaması sonucunda sistemde; yüksek riskli kişilere daha yüksek faiz oranları ile mortgage kredisi kullanılmış, bu durum artan faiz oranları ve ana para ile faiz ödemelerinde aksaklıklar oluşturmuştur (BDDK ABD Mortgage Krizi Çalışma Tebliği, 2008: 4).

2.3.2.3. Nedenlerinin Yüksek Riskli Kredileri Menkulleştirme Bakımından

Ticari faaliyetlerine kaynak yaratmak suretiyle kişilerin gayrimenkullerini gelecekteki kazançlarına karşılık olarak finansman sağlanması durumudur (Pusti, 2013: 80). Kredi veren kurumlar bir sistem içinde bu kıymetleri ve alacakları tutarlar. Bu sistem sayesinde şirketler gayrimenkullerini ihraç edebilirler. İhraç edilen bu menkuller tasarruf planlayan kişilere sunulur ve satımı gerçekleştirilir (Sönmez, 2011: 81).

2000'li yıllarla birlikte menkul kıymetleştirme piyasası, riskli kredileri yatırımcılara pazarlamak için yeni finansal araçlar üretmiş; bu araçlardan biri olan mortgage kredileri aracılığıyla da bankalar kredi riski transferine olanak sağlayarak tutmaları gereken asgari sermayeyi azaltmışlardır. Yeni krediler için kaynak

sağlanması amacıyla kredi riskini üstünden atan bankalar kredi verme sürecinde yüksek riskli kredilere yönelmiştir (Birdal, 2009: 9).

ABD’de yaşanan 2008 Morgate krizinin başlangıcı 2002-2006 yıllarında herkesin evi olsun mantığıyla ortaya çıkmıştır. Bu durumu fırsat bilen bankalar kredi risklerini azaltmak hatta riski üzerlerinden atmak için menkul kıymetleştirme yapmışlardır (Pusti, 2013: 80).

2.3.2.4. Kredi Derecelendirme Kuruluşları Bakımından

Mortgage sistemindeki en önemli rol fiyatlamayı belirleyen kredi kuruluşlarıdır. Kredi Derecelendirme kurumlarının referans olarak kabul ettiği Riskler, Kredi notları, gelir düzeyi ve ödeme planlarıdır. Ayrıca yüksek bir gelirlerinin olmaması ve riskleri dağıtmak için tahvil satışı yapmaları her zaman bir soru işareti olmuştur. Gelirleri az olması sebebiyle daha fazla işlem yaparak sürümden kazanma mantığıyla yatırımcıları tabiri caizse gaza getirerek, iştaha gelmelerini sağlayarak riskleri daha da büyütmüşlerdir (Demir vd. 2008).

2.3.2.5. Krizin Gelişimi ve Sonuçları

Küresel kriz sürecinin ilk basamağında; düşük kredi faizleri ile tetiklenen tüketimlere bağlı olarak artan üretimler, beraberinde girdi taleplerini arttırmış; talep kaynaklı ortaya çıkan TÜFE yükselişlerine, maliyet göstergesi olan ÜFE de katılmış, bu süreç boyunca oluşan enflasyonist baskılar sonucunda merkez bankaları fiyat istikrarını sağlamak için düşük faiz politikasını terk ederek kademeli olarak faiz oranlarını arttırma yoluna gitmiştir. Bu durum Türkiye’de yabancı yatırımcılara uygulanan gelir vergisini % 15’ten % 0’a indirilmesi; bu duruma bağlı olarak da ekonominin içinde bulunduğu durum reel sektöre ulaşmadan mali piyasalarda yaşanan çalkantı süreci ile küresel kriz bu ilk adımını az hasarla atlattır. Bu süreçte ekonomide uygulanan düşük kur politikaları, ihracat artışına bağlı olarak cari açık sorununun minimum düzeyde olması, mali kurumların denetim altında olması, merkez bankalarının yüksek döviz rezervleri, mali disiplinin korunması ve borç çevirme sorununun olmaması bu ilk adımı toparlayıcı rol oynamıştır. 2006 yılının son çeyreğini kapsayan küresel krizin bu ilk basamağında gelişmekte olan ülkelerde

büyüme devam ederek bu süreç sadece mali piyasaları etkilemiş, gelişmiş ülkelerde kredi piyasasının yeterince işlememesi sonucu bazı sektörlerde yaşanan yüksek oranlı zararların etkisiyle büyüme rakamları düşmüştür.

Küresel kriz sürecinin ikinci ayağı olan 2007 Şubat'ında ise gelişmekte olan ülkeler faiz oranlarını yükselterek yabancı sermayeyi korumuşlar; duran yabancı sermaye eklenen yeni sermaye girişleri ile bankacılık sektöründe artan risk seviyesi ile tahvil ve bono fiyatlarını artmıştır. Bu süreçte gelişmiş ülkelerin menkul kıymetlerinde aşırı değerlenme, likidite bolluğuna bağlı olarak artan tüketim, enflasyonist baskılar sonucu merkez bankaları faiz oranlarını arttırmaya gitmişlerdir. Gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeleri etkileyen bu süreç reel sektöre dokunmadan mali piyasalarda olumsuz etki yaratmıştır (Sönmez, 2011, 87).

2006'nın son çeyreğiyle ilk adımını oluşturan küresel kriz ile yatırım talebinin iç tasarruflar tarafından karşılanamaması sonucu artan cari açık, krizin üçüncü adımı olan bu süreçte büyüyen ABD ekonomisinde artan tüketim ile ithalat da artmış ve bu durum cari açığı daha da arttırıcı bir etki oluşturmuştur. Bu durumdan çıkmak için FED 'in faiz oranlarını arttırması ile bankalardan esnek faizli kredi kullanan mortgage müşterilerinin borç yükü artmış bu da kredilerin önemli bir kısmının ödenmesinde aksaklıklara neden olmuştur (Akbulut, 2010: 50). Artan faiz oranı konut sektörüne olan talebi azaltmış ve bankaların el koyduğu evlerin çok düşük fiyatlarla alıcı bulmasına ya da satılamamasına neden olarak ev değerlerini düşürücü etki yaratmıştır. Bu süreç sonunda likidite sıkıntısı yaşayan bankalar zarar açıklamıştır (BDDK ABD Mortgage Krizi Çalışma Tebliği, 2008: 72). Bu süreçte mali kurumlar birbirlerine borç verirken kullandıkları LIBOR faiz oranları da artmış; piyasalarda yaşanan aşırı likidite kaybı ile mali piyasalardan reel sektöre geçen kaynak aktarımının sağlıklı olmaması ve yükselen risklerle artan belirsizlik ortamı krizi reel sektöre aktarmıştır.

2007 yılında ABD kullanılan mortgage kredilerinin konut olan kısmının % 89, 2' sini ihraç ederek türev ürünleri kullanılarak yapılan işlemler nedeniyle ciddi bir kriz yaşanmıştır (Demir.vd.2008:8). Yapılan bu türev işlemleri nedeni kredi kullananlardan doğan riski fonlara aktarmak içindir (Blanchard, vd. 2010: 267). Bu durum nedeniyle finansal piyasada borçlar ve alacaklar çok hızlı el değiştirmiştir. 2008 kriziyle yaşanan bu durumda finansal bir krizin ortaya çıkmayı ve tüm piyasaları

etkilemesine neden olmuştur (Eğilmez, 2010: 68).

2008 krizinin ABD’de de bu kadar etkili olmasının sebepleri ise risklerin denetim eksikliği, risk yönetimi problemleri, açgözlülük, finansal sistem eksikliği diye belirtilir. Yaşanan tüm bu olumsuzluklar ve zincirleme problemler sonucunda piyasalarda oluşan güven kaybı yatırımcıların daha dikkatli ve zor karar vermelerine neden olmuştur. ABD’de de yaşanan bu finansal kriz, birçok ülkede hissedilmiş ve de birçok kurumun batmasına neden olmuştur. Bu kuruluşlar;

Tablo 2.1: 2008 Finansal Kriz İflas Eden Şirketler.

7 Şubat-İngiltere	Northern Rock ulusallaştırıldı	88 milyar sterlin
14 Mart-ABD	Bearn Stearns FED sübvansiyonundan sonra ticari bir banka tarafından alındı.	29 milyar dolar
7 Eylül-ABD	Fraddie Mac ve Fannie Mae ulusallaştırıldı.	200 milyar dolar
15 Eylül- ABD	Lehman Brothers iflas etti.	-
17 Eylül-ABD	AIG ulusallaştırıldı.	87 milyar dolar
18 Eylül-İngiltere	Lloyol TSB HBOS’u satın aldı.	12 milyar pound
29 Eylül-Benelux	Fortis kurtarıldı.	16 milyar dolar
29 Eylül-ABD	Citibank Washoiva’ı aldı.	12 milyar dolar
29 Eylül-Almanya	Hypa gayrimenkul kurtarıldı.	71 milyar dolar
29 Eylül-İzlanda	Glitnir kurtarıldı.	850 milyon dolar
29 Eylül-İngiltere	Bradford&Bingley kurtarıldı	32,5 milyar dolar
30 Eylül- Belçika	Dexia kurtarıldı.	9,2 milyar dolar
30 Eylül- İrlanda	İrlanda bankaları kurtarıldı.	572 milyar dolar
7 Ekim- İzlanda	Lansbanki ulusallaştırıldı.	-
9 Ekim- İzlanda	Kaupthing ulusallaştırıldı.	864 milyon dolar
12 Ekim- İngiltere	HBOS, Royal Bank of Scotland, Llyolos TSB ve Borclays kurtarıldı.	60,5 milyar dolar
16 Ekim-İsviçre	UBS kurtarıldı.	59,2 milyar dolar
19 Ekim-Hollanda	ING sermaye yardımı aldı.	10 milyar euro
20 Ekim-Fransa	Fransa hükümeti 6 büyük bankaya kredi açmıştır.	10,5 milyar euro
27 Ekim-Belçika	KGB	3,5 milyar euro
4 Kasım-Avusturya	Kommunalkredit ulusallaştırıldı. Constantine Privatbank ulusallaştırıldı ve 5Avusturya bankasına 1 euro karşılığı satıldı.	-
11 Kasım-Kazakistan	Hükümet 4 büyük bankaya sermaye enjekte etmiştir.	3,7 milyar dolar
24 Kasım-ABD	Citigroup sermaye desteği almıştır.	40 milyar dolar
22 Aralık- İrlanda	Anglo Irish Bankası ulusallaştırıldı. 3 büyük bankaya fon aktarıldı.	7,68 milyar dolar

Kaynak: Erdönmez, 2009: 87.

Gelişmiş ülke ekonomilerinin daralmasıyla, geliştirmekte olan ülkeleri dış ticaret ve finans kanalı ile etkileyerek bu ülke ekonomilerinde de daralmaya neden olmuştur. Geliştirmekte olan ülkeler, kredi piyasalarının daralması, ihracatlarının azalması, emtia fiyatlarındaki düşüş ve sermaye hareketlerinin tersine dönmesi ile krizden etkilenmişlerdir (UNCTAD, 2009:5).



ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2008 KÜRESEL KRİZİNİN TÜRKİYE'YE YANSIMASI VE CARİ AÇIĞA ETKİSİ

2008 Küresel krizi Büyük Buhrandan sonra ki en büyük krizlerden birisi olarak kabul edilmiştir. ABD'de konut kriziyle başlayan bu kriz çok kısa sürede tüm dünyaya yayılmıştır. Gelişmiş ülkelerde finansal açıdan sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu durumdan dolayı birçok finans kuruluşu iflas etmiştir. FED finans kuruluşlarının varlıklarını satın alarak bir nebze olsa piyasayı rahatlatmaya çalışmıştır. Bankacılık sistemlerindeki olumsuzluklar, kredi verilirken yapılan ihmaller bu krizin en temel nedenlerindedir. Türkiye ise finansal istikrarın sürdürülebilmesinde bankacılık sistemindeki düzenlilik ve alınan tedbirler yaşanan krizin etkisini azaltmıştır. Bankacılık finansman yönetimi yönünden başarılı bir performans ortaya koymuştur (Arıcan ve Yücememiş,2015;61). Olumlu gelişmelere rağmen krizden etkilenmemek mümkün değildir. Küresel düzeyde ithalat ve ihracatta yaşanan daralmalar bunun en net göstergesidir. İşsizlik konusunda da yaşanan olumsuz gelişmeler vardır. Eylül 2008 itibariyle işsizlik oranında bir artış meydana gelmiştir.

3.1. 2008 KÜRESEL KRİZİNİN TÜRKİYE'YE YANSIMASI VE CARİ AÇIĞA ETKİSİ

Cari açık sorunu incelendiğinde, onu meydana getiren ilk nedenin yeni yatırımlar yapılmasında iç tasarrufların yeterli olmaması gelmektedir. Aynı zamanda (Yeldan, 2005: 57);

- Ekonomik büyüme adına yeterince tasarruf yapılmayınca cari işlemler açığı artmaktadır.
- TL'nin yabancı paralar karşısında değer kazanması.
- TL'nin değer kazanması sonucunda oluşan ithalat ve ihracat dengesinin bozulması ve açığa neden olmasıdır.

Yaşanan kriz ile birlikte oluşan yüksek enflasyon nedeniyle ekonomi de daralma ve istikrarsızlığa neden olmuştur. Bankacılık sisteminde ki açıklar ve kamu harcamalarını fazlalığı sebebiyle de istikrar bozulmuştur. Ek olarak, dalgalı kurun oluşması fazilerin yükselmesi ve risklerin artması yatırımcıları korkutmuş bunun sonucunda da ekonomik daralma oluşmuştur. Sermaye hareketliliğine neden olmuştur.

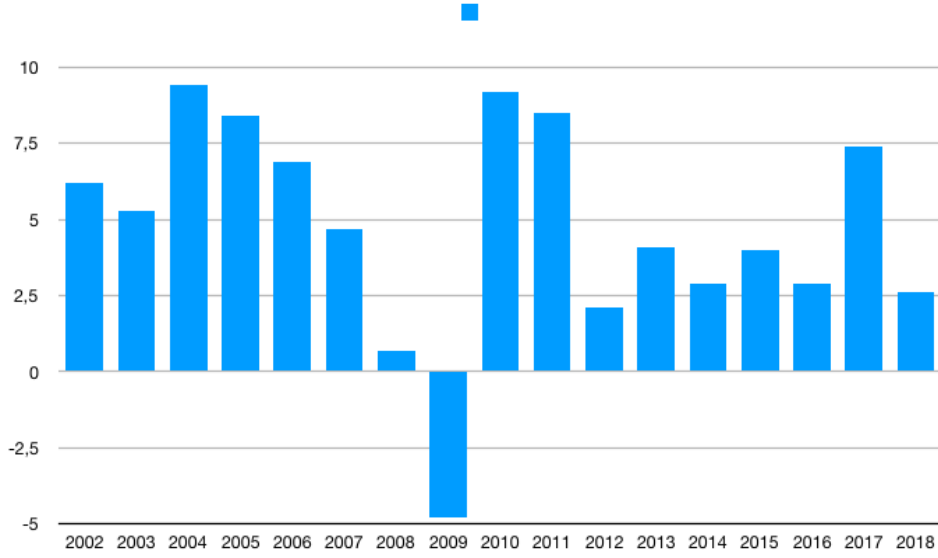
1980'lerin başından günümüze dek etkisini gösteren küreselleşme süreci bu sürece katılan bütün ülkelerde bir refah artışı, kalkınma ve büyümede önemli bir avantaj sağlıyor olsa da, ABD'de ortaya çıkan 'mortgage eşik altı kredi piyasalarıyla' kendini gösteren bu süreç ile bu durumu tersine işleyerek bir merkez ya da bir finansal piyasada oluşan dengesizliği büyük bir hızla bütün finansal piyasaları etkilemeyi başarmıştır (Ertürk, 2009: 11).

Ülkelerin ekonomilerini incelenirken ve mukayese edilirken dikkate alınan unsurlardan birisi de cari işlemler hesabıdır (Erdoğan ve Bozkurt, 2009: 137). Cari işlemler hesabıyla birçok açıdan ekonomik göstergeler incelenir.

Cari işlemlere ait analizlerin, hem yaşanan krizlere hem de yaşanacak olan döviz krizlerine ışık tutacağı düşünülmektedir. Gelişmekte olan ülkeler ya da aynı kategoride yer aldığımız son dönemlerde kırılğan beşli diye tabir edilen Meksika, Brezilya, Hindistan, G.Afrika ve Endonezya ekonomilerinde döviz kurlarının hareketliliği, cari açık ve finansal sistemleri krizler adına en büyük referanslardır. İstikrar olması hem ekonominin sağlamlığı hem de doviz kuru dalgalanmasına ve de cari hesapları doğru analize yardımcı olur (Labonte, 2010: 7).

2008 küresel krizi tüm Dünya'da olduğu gibi Türkiye ekonomisi olumsuz etkilenmiştir. Yaşanan bu kriz ekonomilerde belirsizliğe, sermayelerin el değiştirmesine, yatırımcıları kararsızlığa sürüklemiş bunun sonucunda da ekomilerde daralmaya neden olmuştur (Karakurt, 2010: 186);

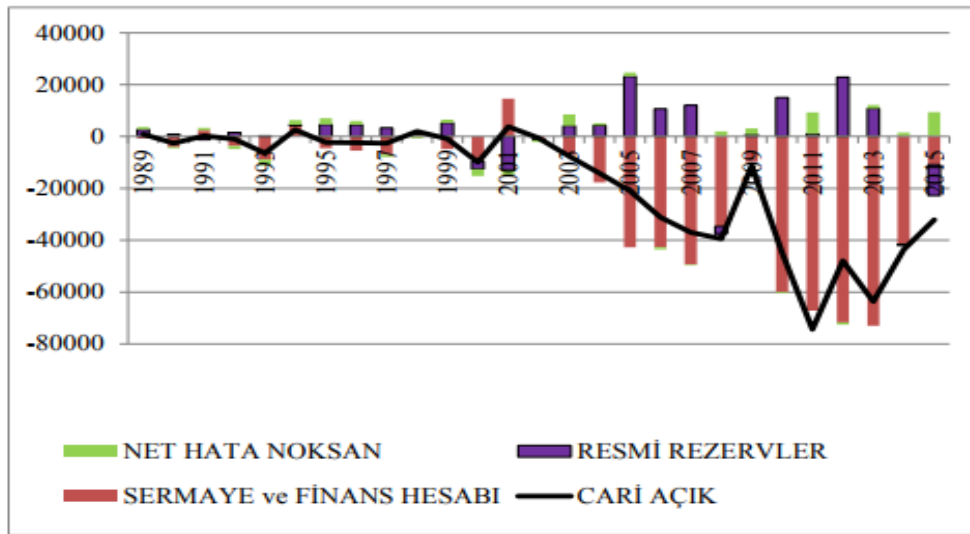
- İthalatta düşüş yaşanmış,
- Üretim sektöründe düşüş yaşanmış,
- İşsizlik oldukça artmıştır.



Grafik 3.1: Büyüme Rakamları 2002-2018 Türkiye

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 3.1’de görüldüğü üzere Türkiye’nin büyüme rakamları yer almaktadır. 2009 yılı hariç hep pozitif bir büyüme gerçekleşmiştir. Burada yaşanan büyüme tüketim ve borçlanma ile gerçekleştirilmiştir. Reel de büyüme olduğu görülmektedir fakat bunun yanında yaşanan dış borç artışı ve hane halkı borçlanması da artmıştır.



Grafik 3.2: Cari Açık ve Finansman Kaynakları

Kaynak: TCMB, <http://www.tcmb.gov.tr/>, 20.01.2017.

Ekonomi de oluşan daralmalar garfık 3.2’de net bir şekilde görölmektedir. 2008 yılında ekonomi daralma ve sonrasında ise küçölme olmuştur. Gelişmiş ölkelerde yaşanan krizler nedeniyle taleplerin azalması, ticaretin yavaşlaması ekonomilerin küçölmesine neden olmaktadır. Türkiye’de 2009 yılında yaşanan ekonomik küçölmenin bir diğer nedeni ise ihracatta yaşanan düşüş ve de finansman bulmakta yaşanan sorundur. Cari açığın 2008 yılında – 40000 olduğu görölmektedir. 2009 yılında -10000 düzeyinde olan cari açık, 2011 yılında ise -70000 seviyesinde seyretmektedir.

Gelişmekte olan ölkelerin bir diğer önemli sorunu ise; imalat ve ithalat arasında ki ilişkidir. İmalatınız eğer ithalata bağımlı ise kriz dönemlerinde üretilen ürünlerinizin fiyatları ciddi anlamda yükselecektir. 2008 yılından 2011 yılında değin veriler Tablo 3.1 aracılığıyla mercek altına alınmaktadır.

Tablo 3.1: Türkiye’de İthalatın İmalata olan Etkisi

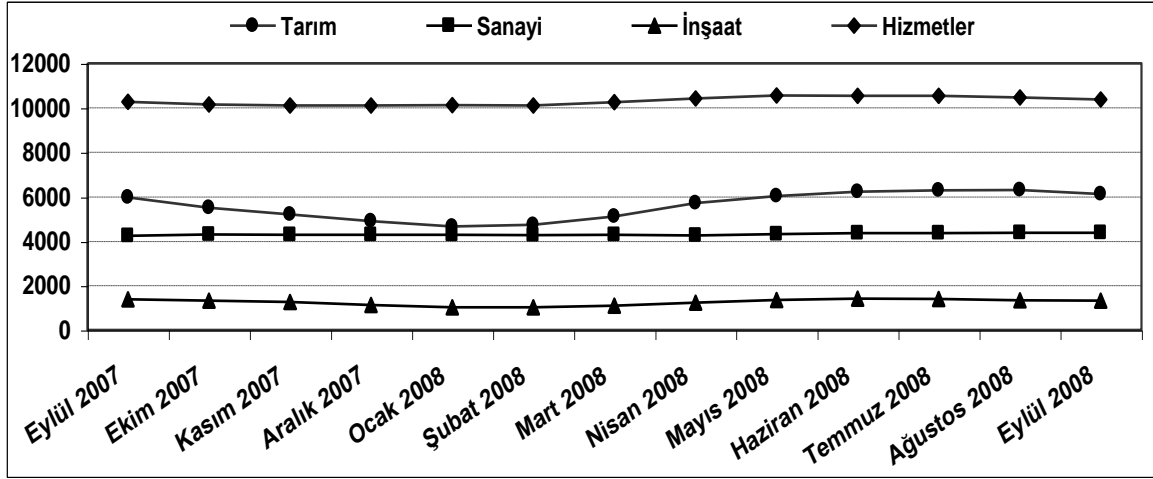
İthal Ara Mamöl ve Hammadde / Toplam Üretim			
2008	2009	2010	2011
% 40	% 35 -% 40 arasında	% 40'a yakın	% 40- % 45 arasında

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı, <https://www.turkiye.gov.tr>, 21.01.2018'den uyarlanmıştır.

2008 küresel krizi sonrasında Türkiye’de imalatın ithalat bağımlılığına bakıldığında, 2008 yılından 2009 yılına düşüş yaşandığı, 2011 yılında ise seviyenin üzerine çıktığı görölmektedir. Yani 2008 yılından sonra ilk olarak 2011 yılında % 40 seviyesinin üzerinde seyretmektedir.

3.2. 2008 KÜRESEL KRİZİ SONRASINDA TÜRKİYE’DE İŞSİZLİĞİN ANALİZ EDİLMESİ

2008 küresel krizi sonrası Türkiye’de işsizlik oranları incelendiğinde, Grafik 3.3 öne çıkmaktadır.



Grafik 3.3: 2007-2008 Eylül Dönemi Sektörel İşsizlik

Kaynak: TÜİK 2008 Eylül Raporu

Grafik 3.3'e göre, 2007 yılından 2008 yılı Eylül dönemleri baz alındığında sektörel bazlı işsizlik değişimleri görülmektedir. 2008 Şubat itibarıyla özellikle sanayi alanındaki işsizliğin arttığı görülmektedir. Eylül 2008 dönemine bakıldığında; istihdam % 27.6'sı tarım, % 19.7'si sanayi, % 6'sı inşaat, % 46.7'si ise hizmetler sektöründedir. Eylül 2008 ile Eylül 2007 dönemlerini karşılaştırıldığında ise; tarım ve sanayi sektörlerinin istihdamın 0.3 arttığı, fakat inşaat sektörünün 0.3 puan, hizmetler sektörünün ise 0.2 azaldığı görülmektedir.

Tablo 3.2: 2008-2009 Yılları Yaş Grubuna Göre İşsizlik Oranı

Yaş Gruplarına Göre İşsizlik %											
Yaş	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65+
2008	19,6	21,0	13,2	9,7	8,2	7,7	7,6	6,8	6,0	3,7	1,0
2009	23,6	26,3	17,5	12,6	11,2	10,2	9,5	9,2	7,7	4,1	1,4

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.2'deki 2008-2009 yılları yaş grubuna göre işsizlik oranlarını incelediğinde; tüm yaş gruplarında işsizlik oranlarında artış olduğu görülmektedir.

Gelişmekte olan ülkeler grubunda olan ülkemiz gibi genç nüfusa sahip ülkeler için temel problemlerden birisi de işsiz genç nüfustur. Burada da özellikle genç nüfus işsizliğinde artış göze çarpmaktadır. 15-24 yaş grubu yaklaşık olarak % 25 oranında işsizlik artmış görülmektedir. Yaşanan işsizlik problemi toplumda ciddi sorunlara neden olmaktadır.

İşsizlik sorununa çözüm olacak ve genç nüfusu kullanabilmek için;

- Teknolojik yatırımlara yönelmeli
- Tasarruflar artırılmalı
- Büyüme üretime dayalı olmalı
- Üretimin İthalata olan bağımlılığı azaltılmalı
- İthalat yerine yerli mala yönlendirme ve teşvik yapılmalı
- Ar-Ge önem ve destek verilmeli.

Cari açık kavramı gündeme geldiğinde daha çok cari açığın finansmanı üzerinde durulmaktadır. Ancak bu durumun işsizlikle de doğru orantılı olarak bazı etkiler uyandırdığı görülmektedir. Cari açığın nasıl finanse edildiği oluşumu kadar önemlidir çünkü hem cari açığın nasıl kapatılacağı hem de sürdürülebilirliği hakkında bize bilgi verecektir. Cari açığın finansmanı; uluslararası kuruluşlardan, bankalardan ya da ülkelere borç alarak, doğrudan yatırımlar ile çözülebilir. Doğrudan yatırımlarda ki sermaye girişleri kısa vadeli olduğu zaman ise ekonomide kırılganlıklara neden olur.

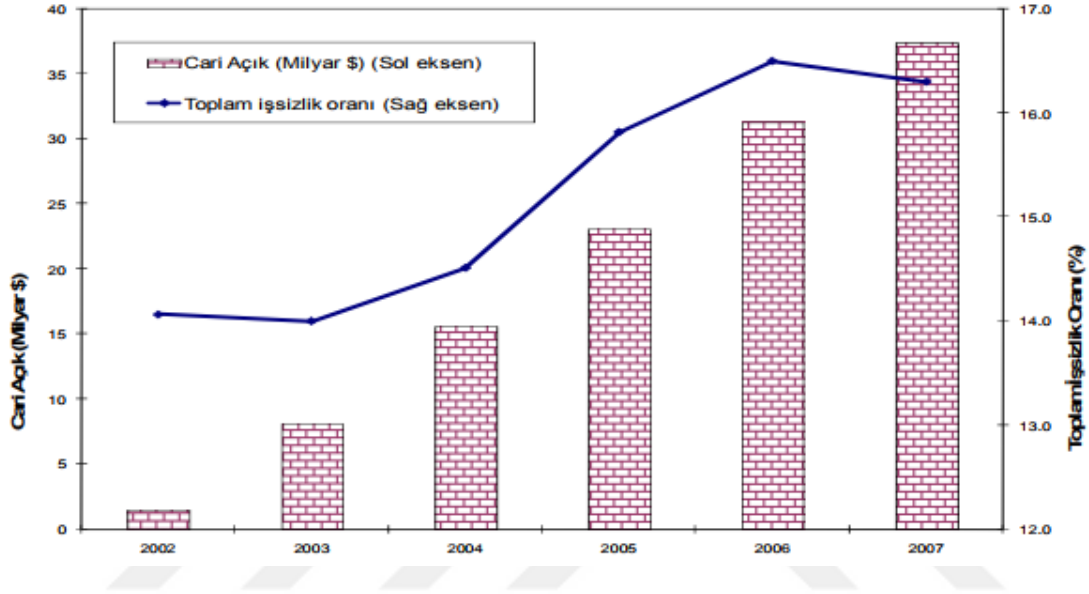
Tablo 3.3: Cari işlemler Hesabı 2001-2017

	2001-2017 Ortalaması
Cari İşlemler Hesabı	-69,214
Dış Ticaret Dengesi	-93,734
Toplam Mal İhracatı	243,235
Toplam Mal İthalatı	336,968
Hizmetler Dengesi	35,629
Gelir	70,726
Gider	35,098
Birincil Gelir Dengesi	-14,673
İkincil Gelir Dengesi	3,564
Sermaye Hesabı	-49
Finans Hesabı	64,254
Doğrudan Yatırımlar	18,826
Portföy Yatırımları	21,330
Diğer Yatırımlar	30,633
Rezerv Varlıklar	-6,536
NET HATA NOKSAN	5,010
Doğrudan Yatırımlar /CİH	-63.60%
Portföy Yatırımları/CİH	-54.70%
Net Hata Noksan/CİH	-12.10%

Kaynak: TCMB verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

2001-2017 yılları arası verileri incelendiğinde; doğrudan yatırımlar miktarını artırılması ve ülkeye olan güveni artırılması gerekmektedir. Spekülatif durumlardan etkilenmemek ve hızlı sermaye giriş çıkışları yaşamamak için portföy yatırımlarını doğrudan yatırımlara çevirilmelidir. 2017 yılında portföy yatırımları yaklaşık 24 milyar \$ olurken, bu durum cari açığın finansmasının yaklaşık yarısını denk gelmiştir. Son 18 yılı iki bölümde incelendiğinde; 2001-2010 döneminde ülkeye giren sermaye ile cari açık arasındaki farktan doğan 52 milyar \$ sermaye merkez bankası rezervlerinin artırılmasında kullanılmıştır. 2011-2018 yıllarını bakıldığında bu rakam neredeyse 6'da 1'ne düşereke 9,5 milyar \$ olmuştur. Yani ilk dönemde kalıcı sermaye girişleri olmuş, spekülatif hareketler daha az olduğu fakat ikinci dönemde ise ülkeye yatırım güvenin azalması ve sermaye hareketliliğinin arttığı görülüyor.

Net hata ve noksan ise; kayıt altına alınamayan sermayeleri ve kayıt dışı döviz giriş çıkışlarını belirtir. Son 18 yıla bakıldığında; net hata noksanın, cari açığın finansmanında yaklaşık % 12'lik bir paya sahip olduğu görülmektedirki bu oran fazladır.



Grafik 3.4: Cari İşlemler Açığı ve İşsizlik Oranı

Kaynak: Tuik, <http://www.tuik.gov.tr>, 20.01.2018.

Grafik 3.4 aracılığıyla 2002 yılından 2007 yılının sonuna değin cari işlemler açığı ve toplam işsizlik verileri analzi edilmektedir. Burada;

- Cari açığın en yüksek seviyeye 2007 yılında ulaştığı, en düşük seviyeye ise 2002 yılında geldiği,
- Toplam işsizlik oranının en yüksek seviyeye 2006 yılında ulaştığı, en düşük seviyesini ise 2003 yılında gördüğü açıktır.

3.3. TÜRKİYE'NİN YAPISAL ANALİZİ TEMELİNDE EKONOMİK GÖSTERLERİN İNCELENMESİ

Türkiye ekonomisinde ihracatın neredeyse % 50'sine yakın bir kısmı AB bölgesinden sağlanmaktadır. Burada krizin derin bir biçimde hissedilmesi de ihracatı

olumsuz etkilemiştir. Sürükleyici sektörlerden kaynaklı olarak, Kasım 2008' den itibaren ihracat düşüş yaşanmıştır. Doğal olarak büyüme performansı etkilenmiş ve bu düşüş üretimleri ve istihdamı olumsuz yönde etki altına almıştır (Yılmaz, 2013: 233).

2008 küresel krizi sonrasında sadece Türkiye değil, birçok ülke etkilenmiştir. Öyleki uzun seneler bu krizin neticeleri, ekonomiler üzerinde olumsuz etkiler uyandırmıştır. Öncelikle dünya genelinde toplam enflasyon, ticaret ve büyüme hacmi verileri Tablo 3.4 aracılığıyla mercek altına alınmıştır.

Tablo 3.4: Dünyada Toplam Enflasyon, Büyüme Oranı (%)

	2007	2008	2009	2010
Büyüme	5,3	2,7	-0,38	5,17
Enflasyon	4,1	5,98	2,53	3,59

Kaynak: IMF verileri Kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.4'e kriz öncesi ve sonrası olarak bakarsak;

- Dünya genelinde büyüme oranının nasıl düştüğü görülmektedir. 2009 yılında küçülme meydana gelmiştir.
- Büyümeye oranla enflasyon oranında ise 2009 yılında en düşük seviye olması da başka dikkat çekici bir durumdur.

Tablo 3.5: İç ve Dış Borç

İç ve Dış Borç-Milyar TL			
	2002	2009	2018
Hazine	92.8	111.5	480.6
Reel Sektör	46.6	163.8	777.8
Bankalar	20.1	109.6	771.5
Hane Halkı Borcu	6.6	130.9	535.5
İç Borç Toplam	166.10	515.80	2,565.40
Dış Borç	171.20	393.50	2,042.00
Toplam	337.30	909.30	4,607.40
GSYH	356.50	950.18	5,400.00
GHYH/Toplam Borç	105.69%	104.50%	117.20%

Kaynak: TCMB ve Tüik verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 3.5' te de Hane halkı borçlanması diğer iç borç türlerine göre daha fazla artış olduğu görülmektedir. Bu durumun temel nedeni ise tüketim toplumu olunmasıdır. Borçlanarak gerçekleşen büyüme modelinin sorunudur ama artık ucuz ithalat, düşük döviz kuru ve düşük faiz dönemleri bittiği için bu şekilde büyüme ve borçlanma artık çok zordur.

Ekonomilerin güven endeksi olarak kısa vadedeki borçlanma, döviz kuru hareketliliği, döviz ve altın rezervleri dikkate alınır. Kur hareketliliği ve döviz borçlanması fazla ise cari denge de hızlı bir şekilde değişkenlik gösterir (Melih PEKER, S.:88).

Küresel kriz döneminde ABD tasarruf fazlası olan ülkeler yardımıyla cari açığını finanse etmiştir. Bunu şu şekilde izah edilebilir; 2007 ile 2008 yılları arasında ekonomilerin daralmasıyla yavaşlayan ticaret sonucunda cari açık yarı yarıya düşmüştür. Bu durum sadece ABD değil cari açık problem olan tüm ülkelerde olmuştur. Yaşanan kriz ile tüketimlerde gerileme ve üretimde azalmaya bağlı olarak ithalat düşüş gözlenmiştir.

2008 yılında Turizm gelirlerindeki artışa rağmen, enerji fiyatlarındaki artış cari açığı tetiklemiştir. Ek olarak Türkiye ihracatının yaklaşık % 60'nı AB ülkeleriyle yapıyor olması ve onların krizden ciddi anlamda etkilenmesiyle Türkiye'de etkilenmiştir. Bütün bu gelişmeler sonucunda cari açık yıl sonunda 39,4 milyar dolar olmuştur. 2010 yılı itibariyle kriz sonrası özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde toparlanmalar başlamıştır. Bankacılık sektöründe yapılan düzenlemeler, uygulanan para politikaları ve kamu maliyesinde yapılan değişiklikler tekrar büyümeyi tetiklemiştir. Sıkı para politikalarıyla kurdaki değerlenme giderilmiştir. Yapılan değişiklikler sonucunda kredi ile büyüme devam edilebilmesi sağlanmış ve bunun etkisi olarak ithalat gerilemiştir. İç piyasada yaşanan durağanlık pazar payını yükseltmek ya da korumak isteyen ihracattı grubunun dış piyasa payının artmasına neden olmuştur. 2014 yılı itibariyle ülkemizin jeopolitik konumu gereği çevre ülkelerde yaşanan sorunlar neticesinde ihracatta artış ve de ithalatta düşüş olmuştur. TCMB yapmış olduğu politikalara ek olarak fazilerde artış yapması finansal istikrar sağlanmıştır. Ayrıca petrol fiyatlarında yaşanan düşüş de cari dengeye olumlu yansımıştır (TOBB, 2015: 127-142).

Ticaret yapılan ülkelerde yaşanan siyasi gelişmelere ek olarak yaşanan ekonomik problemler ve Euro / Dolar paritesindeki yaşanan düşüş ihracatta düşüşü ve hizmet gelirinin gerilemesine neden olmuştur.

Ekonomik olarak dışa bağımlı olan ülkelerde uygulanan para ve maliye politikaları neden ve sonuçlarını ilk olarak analiz eden “ Mundell-Fleming “ modelidir (Bektaş, 2007:12). Modelleme Keynesyen IS-LM yaklaşımına ek olarak, dış ticaret ve sermaye giriş/çıkışları ilave edilmiştir. Burada ki amaç, dışa bağımlı olan ekonomiyi kur dalgalanmasının nasıl etkilediğini göstermektir. Modelleme, IS-LM-BP modeli olarak da bilinmektedir. (Ulusoy, 2013: 138-139). Modelleme bakıldığında;

- Ekonomi dışa bağımlı,
- Sermaye serbestliliği,
- Sabit vergi oranı,
- Politik risklerin az olduğu düşünülmüştür (Mukher, 2017).

2016 yılı Türkiye için terör olayları ve 15 Temmuz darbe girişiminin olduğu kur hareketliliğinn yaşandığı bir yıl olmuştur. Bu olumsuz olaylar turizmi de olumsuz etkilemiş, ihracat ve ithalatta düşüsüne de neden olmuştur. 2014’de düşmeye başlayan cari açık 2016 yılı ilk çeyreğe kadar devam etmiştir.

Küreselleşme ve sermayenin el değıştirme sıklığı yaşandığı bir ortamda doğrudan yapılan yatırımlara bakıldığında;

- 2002 yılında 939 milyon \$
- 2003 yılında 2 milyar \$
- 2005 yılında 10,5 milyar \$
- 2006 yılında 17,7 milyar \$
- 2007 yılında 19,9 milyar \$
- 2008 yılında 17,3 milyar \$
- 2009 yılında 7 milyar \$

Türkiye’ye yatırım girişı olmuştur. Bu yatırımlar daha çok gayrimenkül satışı ve banka satışlarını içermektedir (Subaşat, 2010a: 6). 2009 yılında dünya genelinde % 50 oranında doğrudan yatırımlarda azalma olurken Türkiye’de bu oran % 60 seviyesinde olmuştur. 2008 yılında en yüksek düzeyde yatırım çıkışı gerçekleşmiştir (Maliye Bakanlığı, 2010: 204).

Tablo 3.6: Doğrudan Yatırımların Sektöre Göre Dağılımı

Doğrudan Yatırımlar Sektöre göre dağılımı Milyon \$			
	2002-2010	2011-2016	% değışim
Hizmet sektörü	52.994	33.402	-58,66%
Finans-Sigorta	31.531	18.134	-73,88%
Gayrimenkul	1.648	1.308	-25,99%
Tarım	194	252	23,02%
Sanayi	21.850	32.009	31,74%
Enerji	6.983	10.005	30,20%
İnşaat	1.449	2.535	42,84%
Toplam	116.649	97.645	-19,46%

Kaynak: IMF ve Tük verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

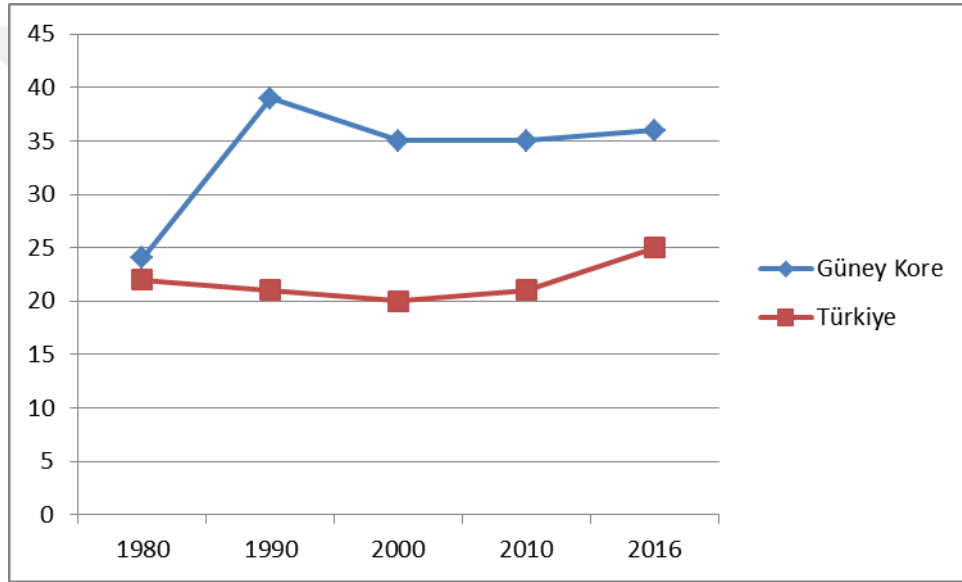
Tablo 3.6 incelendiğinde; hizmet sektörü ve finans sektöründeki düşüşler net bir şekilde görülmektedir. 2008 küresel krizin etkileri 2009 yılı itibariyle başlamış ve ekonomilerde ki daralmaların sektörlere etkileri görülmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ve üretim değil daha çok hizmet sektörünün yaygın olduğu ülkelerde ilk olarak bu alanlar etkilenmektedir. Bu göstergeler krizin, 2001 krizi gibi sadece finansal piyasaları değil aynı zamanda reel sektörü de etkilediğini gösterir. Sermaye hareketliliği ve yatırımların azalması üretim kapasitesini, işsizlik ve milli geliri etkilenmektedir. 2009 yılında sanayi üretimi yaklaşık % 35 azalmıştır. Dışa bağlı olarak gerçekleşen büyümelere sermaye hareketliliği ekonominin daralmasına neden olmaktadır.

Ekonominin dış finansmanlara bağlı olması üretim esnasında kullanılan ara mamül ve katma değerli ürün üretilmemesi milli gelirin düşük kalmasına neden olmaktadır. Ar-Ge yatırımlarının az olması da dışa bağılılığa bir etkendir. Bütün bu olumsuzluklar, rekabet gücünü de olumsuz etkiler.

3.4. CARİ AÇIK AÇISINDAN TÜRKİYE VE GÜNEY KORE KARŞILAŞTIRMASI

Küreselleşme sonucunda bilgi ve teknolojilerinin hızlı değişimi, gelişimi birçok alanda yeniliklere neden olmuştur. Tarım ve sanayileşme artık tek başına gelişmiş ülke olmak için yeterli değil çünkü yenilikleri takip ederek onların kendine uyarlamak gerekmektedir. Çalışmanın bu kısmında 1950'lerden günümüze kadarki süreçte Güney Kore ve Türkiye'nin yapılarını karşılaştırıldı. Güney Kore seçilmesinin nedeni ise ekonomik göstergeler açısından çok fazla benzerlik içermesidir. İlerleyen yıllarda onlar neleri doğru yaptı ve Türkiye neleri yap(a)madı. 1980'lere kadar Güney Kore sanayileşme, bilgi ekonomisi (üretime dayalı) ve ihracata önem vermişken, ülkemiz de ise korumacı politikalar izlenmiştir. Ayrıca yetenekli ve bilgili insanlara önem verilen eğitim planlaması yapılmıştır. Karşılaştırmalarda tasarrufun GSYH oranı ve GSYH grafikleri ile devam edildi. 1990 yıllara kadar GSYH iki ülkenide aynı seviyede devam etmiştir fakat daha sonra Güney Kore'nin ciddi bir atılımı olduğu görülmektedir.

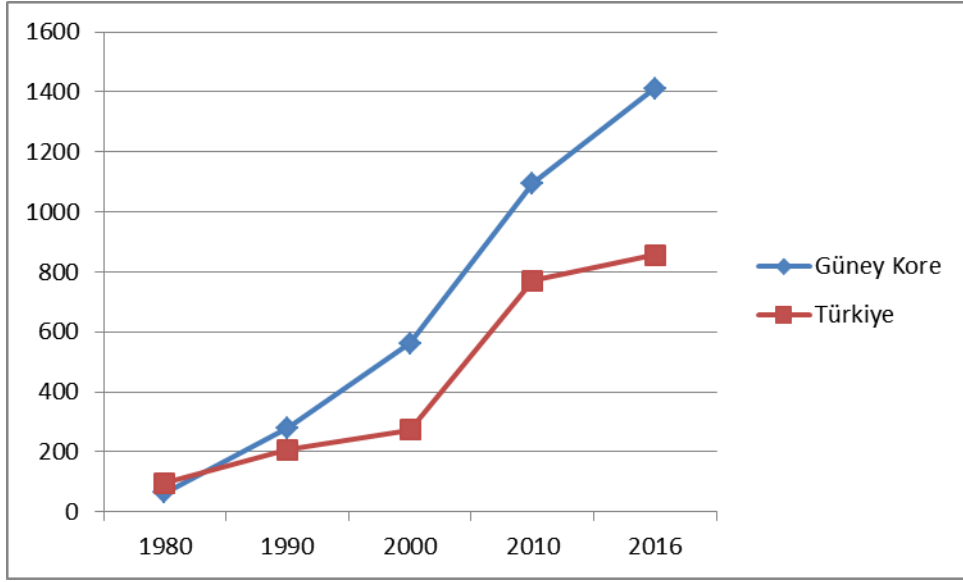
Türkiye Güney Kore'ye göre daha çok düşük ve orta teknolojik ürünler ihraç etmekte ve aksine yüksek teknolojik ürünler ithal etmektedir. 2015 yılı imalat verilerine göre; toplam ihracatın yaklaşık % 4 yüksek teknolojik ürünler olurken yaklaşık % 35 düşük teknoloji ürünlerden oluşmaktadır. Bu durum rekabet gücünüzü ve GSYH etkilemektedir. Kalkınma Bakanlığı 10.Kalkınma Planında hedef yüksek teknolojik ürünlerin imalattaki payını artırmaktır (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 89). Güney Kore, sanayileşme ve gelişimin ihracattan geçtiğini çok erken benimsemiştir. Özgün, yenilikçi, rekabetçi, kaliteli ürünlere önem vererek kendi markalarını oluşturarak ihracatta pay almışlardır.



Grafik 3.5: Güney Kore – Türkiye Toplam Tasarruf / GSYH %

Kaynak: Tük verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

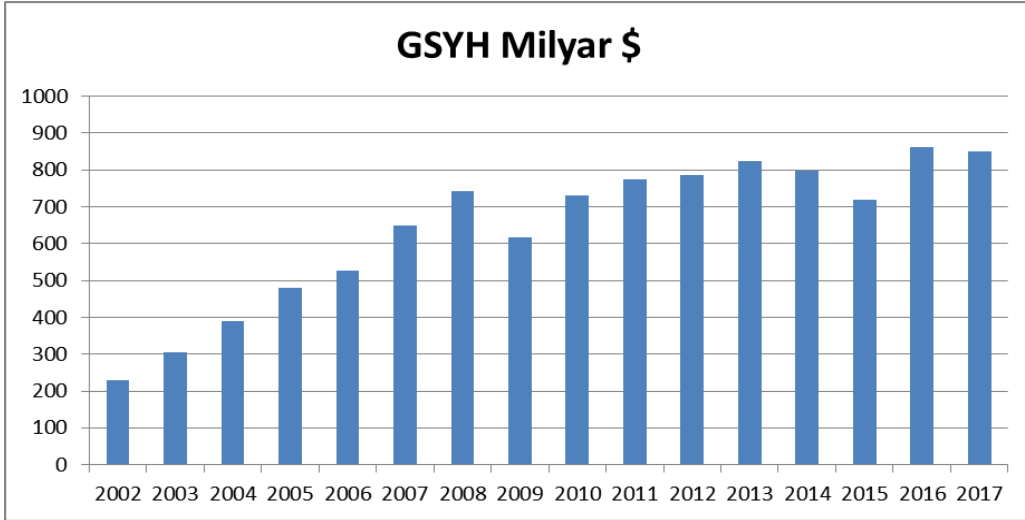
Grafik 3.5'te görüldüğü üzere 1980'lerde aynı tasarruf oranına sahip olan, Türkiye ve Güney Kore'nin son 36 yılda değişimi yer almaktadır. Yaklaşık olarak onlar % 50 tasarruf oranlarını artırırken Türkiye'de %1 oranında bir artış olduğu görülmektedir. G.Kore'nin Türkiye'ye göre daha fazla markaya sahip olması ve büyümesinin temel nedeni yatırımları tasarruflardan sağlamasıdır. Katma değeri olan ve yüksek teknoloji ürünler üretmesidir.



Grafik 3.6: Güney Kore – Türkiye GSYH

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 3.6’da görüldüğü üzere 1980’lerde aynı GSYH sahip olan, Türkiye ve Güney Kore’nin gösterdiği gelişim ve değişim yer almaktadır. Cari açığın olmaması ya da azaltılması için GSYH artırılması gerekmektedir.



Grafik 3.7: 2002-2017 GSYH

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

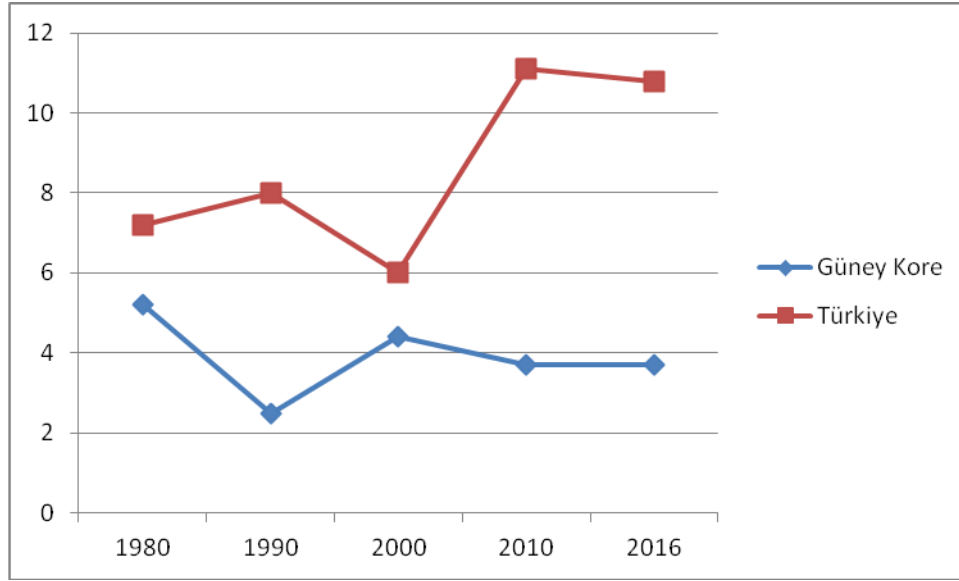
Ekonominin temel yapı taşlarında birisi de Ar-Ge'dir. Yeni buluşlar ya da mevcut buluşların daha etkin kullanımı için yapılan çalışmalar ekonominin gelişmesine büyük katkı sağlamaktadır. Bu sayede rekabet koşulları değişektir. Ar-Ge faaliyetlerine büyük bütçeler ayrılması gerekiyor. Türkiye'de teknolojik yatırımların ve gelişmelerin Güney Kore ile aradaki farkın en net örneklerinden birisidir. Ek olarak Ar-ge çalışmaları, marka olma yolunda atılma patent adımları da bir diğer farktır.

Tablo 3.7: Ülkelerin GSYH İçinde ki Ar-Ge payları

	İsrail	G.Kore	Japonya	Almanya	ABD	Türkiye
2005	4,05	2,62	3,30	2,42	2,50	0,59
2008	4,34	3,12	3,46	2,59	2,76	0,72
2009	4,13	3,29	3,35	2,72	2,81	0,84
2014	4,27	4,28	3,58	2,88	2,75	1,01

Kaynak: IMF ve Dünya Bankası verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Güney Kore'nin bu alandaki yatırımları Türkiye'ye göre daha fazladır. İleri düzeyde teknolojik markaları ve ürünleri bulunmaktadır. 1973 yılında Otomotiv sanayinin uzun dönemli teşvik planı ile % 95 yerli ürünlerden oluşan otomotiv üreterek bugün dünya da Hyundai, Kia, Daewoo, Ssang Yong gibi markaları vardır. Ayrıca 1967-1973 yılları arasında Bilim ve Teknolojiyi geliştirme, Mühendislik Teşviki ile ekonomik gelişime verdikleri önem ortadadır. Samsung gibi bilgisayar, telefon üreticisi çıkmıştır. LG gibi yarı iletken üretici yine bir dünya markaları vardır.



Grafik 3.8: Güney Kore – Türkiye İşsizlik Oranı

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Gelişmekte olan ülkelerin en büyük sorunlarından birisi de işsizlikle mücadeledir. 1980-2016 yılları arasında Güney Kore ve Türkiye'nin işsizlik oranları Grafik 3.8'de görülmektedir. Eğitim sistemini, sanayileşme, hizmet sektörü, doğrudan yatırımlar, ithalatın ihracatta ki payı işsizliğin temelinde yer alıyor. İşsizliği önlemek sadece istihdam değil nitelikli insanların yetişmesi ülke kalkınması için çok önemlidir.

Güney Kore'nin eğitim sistemi baştan aşağı yenilenmiş ve kendine inanan, güvenen, yenilikçi bireyler yetiştirme hedefini koymuştur. Yani burada amaçlanan sadece sistemsel değil insana da yatırım yapılması hedeflenmiştir. Eğitim sistemleri; 6+3+3+4 şeklindedir. Liseleri ise genel liseler, mesleki liseler ve yabancı dil, güzel sanatlar olarak ayrılmıştır. Üniversitede ise öğrencileri seçmektedirler. Güney Kore'de eğitim konusunda yerel yönetimlerde aktiftir. Temel de öğrenmenin sınır ve yaşı olmadığı felsefesi yatmaktadır. Sistem öğrencinin ders odaklı olmamasını, ezber mantığında olmamasını, sadece kitap bilgilerine odaklanmamasına yöneliktir. Öğrencilerin yeteneklerini keşfetme ve onları bu yönlerini kullanmaya yöneliktir. Kültürünü bilen ve onu özümseyen, araştırmacı ve gelişime odaklı bireyler hedeflemiştir. Üstün yetenekli bireyler ve ihtiyaç sahibi bireyler için kanunlar

çıkartılmıştır. Biz de ülke olarak milli bir eğitim sistemi belirlemeliyiz ve uzun vadeli planlar ile insane yatırıma önem vermeliyiz.

3.5. LİTERATÜR TARAMASI

1980'ler sonrası gelişen ve değişen dünya ekonomisi ve yaşananlar nedeniyle uluslararası gelişmeler önem kazanmıştır. Ticarete yaşanan serbest dolaşım ve sermaye artışları ekonomilere farklı bir yön çizmiştir. Olumlu gelişmeler olduğu gibi ödemeler dengelerindeki bozulmalar, cari açıkların sürdürülememesi konuları da öne çıkmaya başlamıştır. Bu konular ile ilgili yabancı ve yerli hocalarımızın tezlerini inceledim.

Avustralya hakkında yapılan çalışmalarda Makin (1989), çalışmasında tasarruf ile yatırımlar arasındaki ilişki ile cari açığın sürdürülebilirliğine bakmıştır. Tasarruflar yatırımları karşılamadığı takdirde cari dengenin bozulacağını ifade etmiştir.

ABD'nin 1946-1987 yılları arasında hesaplarını incelenerek Trehan ve Walsh (1991) çalışmalarında bütçe kısıtı üzerinde teorik ve uygulamalar ile incelemiştir. Yabancılarda bulunan tahvillerin cari açığa etkisi ve sürdürülebilirliği nasıl etkilediği incelenmiştir. Cari işlemler dengesi bütçe kısıtlaması arasındaki ilişki ortaya konmuştur.

Cari açık sürdürülebilirliği ile ilgili olarak ilk ampirik çalışma olan, Hakkio ve Rush (1991) ve Husted (1992). Temelde baz alınan endeksler ise; ithalat ve ihracattır. Bu ikili arası ilişkide yaşanan ve dengenin önemi ortaya konmuştur. Ekonometrik testlerin kullanılması ve modellenmesi birçok açıdan ilerideki çalışmalara ışık tutmuştur.

Wickens ve Uctum (1993) çalışmalarında 1970-1988 yılların arasında ABD verileri inceleyerek yeni bir method ortaya koymuşlardır. Cari açığın sürdürülebilirliğinin belirlenmesinde borçlanma ve borç ödeme koşulları incelenmiştir. Modellemede Bütçe kısıtı temel alınmıştır. Literatüre göre dışşal

değişken kabul edilen “Birincil Açık” bu methodda içsel olarak kabul edilmiştir. Bu şekilde kabul edildiği takdirde bütçe dengesi sürdürülebilir olmaktadır.

G-7 ülkelerinin (İngiltere, Fransa, Japonya, İtalya, ABD, Kanada ve Almanya) Liu ve Tanner (1996) tarafından 1970-1990 yılları arasında çeyrek dönem verilerini ekonometrik testler uygulayarak sürdürülebilirlik açısından değerlendirme yapılmıştır. ADF, Beta ve Phillips testleri uygulanmıştır.

Raybaudi (2004) çalışmasında ABD, Brezilya, Arjantin, Japonya incelemiştir. Farklı ülkelerinin farklı dönemlerdeki verileri incelenerek ADF ve Birim Kök testleri yardımıyla cari işlemler hesapları incelenmiştir. Uzun dönemde bütçe kısıtlamasının cari açığa olan etkileri incelenmiştir. ABD için, bu durum sürdürülemez olduğunu ortaya çıkarmıştır.

1987-2004 yılları arasında Türkiye’de cari açık sürdürülebilirliğini inceleyen Babaoğlu (2005), çalışmasında gelire bağlı olarak değişkenlik gösteren tüketim harcamalarının giderilmesi üzerinde durmuştur. Cari açığın sürdürülemez olduğunu yapmış olduğu ekonometrik yaklaşım ve istatistik olarak da red edildiğini göstermiştir. Ek olarak kısa vadeli sermaye giriş çıkışları ekonomide negatif etkilere yol açtığını belirtmiştir.

Japon yazar Tang (2006) tarafından, İhracat ve ithalat arasındaki ilişki incelenerek ve bu dengeye birim kök testleri uygulayarak çalışma yapmıştır. Japonya için cari denge sürdürülemez olduğunu belirtmiştir. İhracat ya da ithalat’ın GSYH oranı her zaman doğru sonuçlar vermeyeceğini belirterek, gerekçesi ise olabilecek suni yükselmeler olumsuz etki bırakacaktır. Bunun yerine bir noktayı baz seçerek ondan sonraki verileri kullanarak değerlendirme yapmıştır. 100 endeks seçerek çalışmalarını yapmıştır.

1998 yılında yaşanan Asya krizi nedeniyle Kore, Tayland, Filipinler, Malezya ve Endonezya’nın 1980-2002 verileri incelenerek Kim (2009) çalışmalar yapmıştır. Lineer olmayan birim kök testleri kullanılmıştır. Cari işlemlerin istikrarlı olması krizin başka sebeplerden kaynaklandığını göstermektedir. Bütçe kısıtlaması bu yazar tarafından da dile getirilmektedir.

1992-2007 yılları arasındaki ihracat ve ithalat verileri kullanılarak Peker (2009) tarafından hazırlanmıştır. Eş bütünleme testi kullanılmış ve sonuçlar 1'den küçük olduğu için cari açık sürdürülemez olduğu tespit edilmiştir.

2010 yılında Konya ili baz alınarak ve firmalara anket düzenleyerek yapılan çalışmada Bilge Afşar (2010) firmaların dış ticarete karşılaştıkları sorunları ve kriz döneminde yaşananları ele almıştır. Limanlara olan uzaklık en büyük sorunlardan birisidir. Anket sonuçlarına göre; Konya firmalarının pazar ağırlıkları Rusya-Doğu Bloku ve Ortadoğu ülkelerine kaymıştır. Bu da ülkemizin aksine Konya'nın cari fazla vermesine neden olmuştur.

1960-2000 yılları arasında veriler kullanılarak Cari Açık/GSYH oranı ile Çin'in cari işlemlerinin sürdürülebilirliği Aizenman (2010) tarafından incelenmiştir. Bu dönemin seçilme nedeni ise Cari Açık / GSYH oranının % 10 seviyesinde olmasıdır. Bu inceleme sonucunda cari açık ile GSYH arasında negatif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Gelişen ve globalleşen dünyada Çin gibi cari fazla veren ülkeleri diğer gelişmekte olan ülkeler yavaşlatabilir çünkü onların cari açıklarının sürdürülebilirliği sınırlıdır.

1970-2010 yılları arasındaki işsizlik ve büyüme verileri kullanılarak Kanca tarafından hazırlanmıştır. Granger Nedensellik testleri uygulanmış ve büyüme ile işsizlik arasında tek yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Chen (2011) tarafından 1970-2009 dönemlerini içeren verilerle ekonomik durumların analizi için OECD ülkelerine (Avustralya, Macaristan, Fillanda, Portekiz, İspanya, Yeni Zellanda, Çek Cumhuriyeti) birim kök testi uygulanmıştır. Öne çıkan konu ise bütçe açığı sağlanmadığı takdirde sürdürülebilir cari dengeden bahsetmek pek mümkün değildir. Birim kök testinde tek değişken olduğu zaman ekonomik verilerin lineer olmaması dikkatte alınmadığı zaman yanlış sonuçlar verdiğini de görülmüştür.

Göçer (2013), Türkiye' de cari açığı VAR modeli uygulayarak nedenlerini araştırmıştır. Cari açığın enerji ithalatından, dış ticaret açığından, dış borç faiz ödemelerinden ve yatırımlardan kaynaklandığını tespit etmiştir.

1994-2012 yılları verileri ile Altunöz (2014), Ekonometrik uygulamalardan, VAR analizi kullanarak cari açığın sürdürülebilir olup olmadığını incelemiştir. Sonuç olarak; uzun dönemde ithalat ve ihracat arasında ki ilişki sebebiyle cari açığın düşük ihtimalde olsa sürdürülebilir olduğuna karar vermiştir. Cari açığın kronikleştiğini bunun içinse; turizm gelirini artırılmalı ve ithalatın azaltılmasını çözüm olarak sunmuştur.

1985-2015 yılları arasındaki verilerle yapılan çalışmada; Altunç, işsizlik, büyüme ve enflasyon etkilerini incelemiştir. Birim kök testleri uygulanmıştır. Serilere hata düzeltme yaparak anlamlı sonuçlar çıkması sağlanmıştır. Veriler arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

Çiftçi (2014)'de cari açık analizi için Granger nedensellik testi uygulamıştır. Çalışmasında, döviz kuru ve GSYH ile cari açık arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda; uzun dönemli bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Enerjide dışa bağımlılığın azaltılması için politikalar izlenilmesi gerektiği belirtmiştir.

Adıgüzel (2014), 1993-2012 yılları verilerini inceleyerek ülkemizde cari açığın nedenlerini incelemiştir. VAR modeli kullanılarak cari açığa etki eden faktörlerden, büyüme ve döviz kuru olduğu tespit edilmiştir. Ekonomik küçülmeler (daralmalar) olduğu zaman tüketim ve yatırımda olan değişimlerde döviz kurunun etkisi ortaya konmuştur.

Lebe ve Akbaş (2015), 1991-2012 yılları verilerini kullanarak yaptıkları çalışmalarında, petrol fiyatları ve döviz kurunun cari işlemler hesabına etkilerini incelemiştir. Analizde VAR Modeli ve nedensellik testlerini uygulayarak bu değişkenlerin cari açığa etkileri incelenmiştir.

Karagöl ve Erdoğan (2016), bu çalışmalarında; faiz oranı, döviz kuru, ithalatın ihracatı oranı, petrol fiyatları gibi değişkenlerin 2003-2015 yılları arasındaki verileri ile cari açığa etkilerini incelemiştir. VECM yaklaşımı ile analiz yapılmıştır. Ortaya çıkan tabloda değişkenlerden ithalatın ihracata oranı öne çıkmıştır.

Kaya ve Yalçınkaya (2016), BRICS olarak adlandırılan ülkeler ile bunlara benzer özellikte olan ülkelerin (Türkiye, Güney Kore, Meksika ve Endonezya), 1992-2012 yılları arasındaki büyüme, sanayi üretim endeksi verileri ile cari açığın ilişkisi ele alınmıştır. Sonuç olarak; büyüme ile sanayi üretim endeksi arasında çift yönlü bir ilişki olduğu ortaya konmuştur.

3.6. VERİ DEĞERLENDİRMESİ

2001-2018 yılları arasındaki veriler kullanılarak değişkenlerin cari açığa etkileri analiz edildi. Çalışmada kullanılan bu veriler Merkez Bankası ve Tüik veri tabanından alınarak düzenlendi. Analizde nüfus, kişi başı milli gelir, büyüme oranı, GSYH, İthalat, İhracat, İthalatın ihracatı karşılama oranı, İşsizlik oranı ve Cari açığın GSYH içindeki payı ele alındı. Bu değişkenleri kriz döneminde nasıl etkilendiğini incelendi. İlgili dönemlere ait veriler Merkez Bankası ve TÜİK tarafından alınarak kullanıldı. Cari işlemler hesabının sezgisel olarak yapılan çalışmalarda durağanlık (stationary) yoksa, cari işlemler hesabının sürdürülebilirliği zordur. Yapılan analizlere göre ve kullanılan yöntemlere göre farklı sonuçlar elde edilmesine rağmen borçların ödenebilirliğini görmek için, durağanlık test sonuçlarına ihtiyaç olduğunu görülmüştür.

Tablo 3.8: 2001-2018 Dönemleri Veri Analizi

	Nüfus (Milyon Kişi)	KİŞİ BAŞINA MİLLİ GELİR (\$)	GSYH (Milyon \$)	İTHALAT (Milyon \$)	İHRACAT (Milyon \$)	İHRACAT/ İTHALAT %	BÜYÜME HIZI	İşsizlik Oranı %	CARİ İŞLEMLER DENGESİ (Milyon \$)	Cari Açık / GSYH
2001	65,166	3,084	200,997,650	41,399	31,334	75.7	-6.0	8.0	3,760	0.3
2002	66,003	3,581	236,337,844	51,554	36,059	69.9	6.4	10.3	-626	2.4
2003	66,795	4,698	313,776,328	69,340	47,253	68.1	5.6	10.0	-7,554	3.5
2004	67,599	5,961	402,951,624	97,540	63,167	64.8	9.6	9.7	-14,198	4.2
2005	68,435	7,304	499,874,033	116,774	73,476	62.9	9.0	9.5	-20,980	5.6
2006	69,295	7,906	547,832,430	139,576	85,535	61.3	7.1	9.0	-31,168	5.5
2007	70,158	9,656	677,438,189	170,063	107,272	63.1	5.0	9.2	-36,949	5.2
2008	71,052	10,931	776,643,376	201,964	132,028	65.4	0.8	10.0	-39,425	1.8
2009	72,039	8,980	646,892,681	140,929	102,143	72.5	-4.7	13.1	-11,358	5.8
2010	73,142	10,560	772,365,031	185,544	113,883	61.4	8.5	11.2	-44,616	5.8
2011	74,224	11,205	831,695,611	240,839	134,906	56.0	11.1	9.1	-74,402	8.9
2012	75,176	11,588	871,125,003	236,544	152,462	64.5	4.8	8.4	-47,963	5.5
2013	76,148	12,480	950,355,295	251,661	151,803	60.3	8.5	9.1	-63,642	6.7
2014	77,182	12,112	934,856,836	242,178	157,610	65.1	5.2	9.9	-43,644	4.7
2015	78,218	11,019	861,879,256	207,234	143,839	69.4	6.1	10.3	-32,109	3.7
2016	79,278	10,883	862,745,646	198,619	142,530	71.8	3.2	10.9	-33,137	3.8
2017	80,313	10,602	851,492,291	233,801	156,993	67.1	7.4	10.9	-47,355	5.5
2018	81,339	9,632	783,457,248	223,047	167,932	75.3	2.6	11.0	-27,115	5.8

Kaynak: TCMB ve TÜİK verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye'nin 2001-2018 yılları arasında nüfus artışı ortalama % 1,2 seviyesindedir. İşsizlik oranı ortalaması ise %10 civarındadır. Türkiye gibi genç nüfusa sahip olmasının bir devavantajı ise bunlara iş imkânı sağlamaktır. Tüketime dayalı bir büyüme modelinde genç işsizlik belirli dönem sonra problem olarak karşınıza çıkacaktır. İşsizlik hem sosyolojik hem de ekonomik açıdan problem teşkil etmektedir. Ayrıca kriz dönemlerinde işsizlik oranında ki artış ise % 23 civarındadır. Burada hem nüfus artışı hem de mevcut çalışanların kriz nedeniyle işsiz kalmasından kaynaklanmıştır. Tabii ki burada firmaların yeni istihdam yaratabilmesi için; işlerin büyümesi, devletin destekleri, piyasa koşulları, dünyadaki değişimler, fazi oranları gibi unsurlar yatırımları etkilemektedir. İşziliği önlemek için firmaları üretime teşvik etmeli, işçi çalıştırmaları için devlet destekleri sunmalı ve piyasa için nitelikli

işsizlerin yetişmesi için eğitime önem verilmelidir. Devletin girişimciliği desteklemesi ve bunlar için fonlar oluşturması gerekir.

Kriz dönemlerinde cari açığın GSYH oranında da ciddi bir artış olduğu görülmektedir. 2001-2018 yılları arasında birçok kez cari açığın GSYH içinde oranının, literatürde kabul gören % 4-5 seviyesinin üzerinde olduğu görülmektedir. Ayrıca 18 yılın ortalamasına baktığımızda ise cari açığın GSYH oranının % 4,7 olduğu görülmektedir. Bu seviyelerde olduğunuz sürece de cari açığının sürdürülemez olduğu da aşikârdır. Cari açığı azaltıcı ya da GSYH artırıcı durumlar sizi bu kriz eşik seviyesinden kurtaracaktır. İhracatı artırılması, katma değerli ürünler üretilmesi ve de turizm gelirlerinin artırılması, enerjide dışa bağımlılığın azaltılması, ihracatta ithalata olan bağımlılığın azaltılması ve döviz kurunun çok değişken olmaması katkı sağlayacaktır.

Kriz dönemlerinde büyüme oranlarındaki değişimde gözden kaçmamaktadır. Büyüme değil aksine küçülme, ekonomik daralmalar meydana gelmektedir. Ekonomik daralmanın bir diğer belirtileri ise ithalat ve ihracat rakamları meydana gelen değişimlerde de görülmektedir. Kriz dönemlerinde cari açık artışı olduğu gibi büyümede küçülmeler olmaktadır yani cari açık ile büyüme ters orantılıdır. Piyasalarda oluşan olumsuz hava koşulları, yükselen faiz oranları, döviz kurunda yaşanan dalgalanmalar ve yükselmeler yatırımları olumsuz etkilemektedir.

Türkiye ekonomisini 2002-2017 yılları arasını, IMF ve MB gibi kuruluşlardan alınan veriler ile analiz edildiğinde; cari açık, işsizlik, enflasyon büyüme oranı değişkenler olarak ele alındı.

Tablo 3.9: 1999-2018 Yılları arasında ki Dış Ticaret dengesi

(Değer: Bin ABD \$ / Value: Thousand US \$)							
İhracat		İthalat		Dış ticaret dengesi	Dış ticaret hacmi	İhracatın ithalatı karşılama oranı	
Exports		Imports		Balance of foreign trade	Volume of foreign trade		
Yıllar	Değer	Değişim	Değer	Değişim	Değer	Değer	Proportion of imports covered by exports (%)
Years	Value	Change (%)	Value	Change (%)	Value	Value	
1999	26 587 225	-1,4	40 671 272	-11,4	-14 084 047	67 258 497	65,4
2000	27 774 906	4,5	54 502 821	34,0	-26 727 914	82 277 727	51,0
2001	31 334 216	12,8	41 399 083	-24,0	-10 064 867	72 733 299	75,7
2002	36 059 089	15,1	51 553 797	24,5	-15 494 708	87 612 886	69,9
2003	47 252 836	31,0	69 339 692	34,5	-22 086 856	116 592 528	68,1
2004	63 167 153	33,7	97 539 766	40,7	-34 372 613	160 706 919	64,8
2005	73 476 408	16,3	116 774 151	19,7	-43 297 743	190 250 559	62,9
2006	85 534 676	16,4	139 576 174	19,5	-54 041 499	225 110 850	61,3
2007	107 271 750	25,4	170 062 715	21,8	-62 790 965	277 334 464	63,1
2008	132 027 196	23,1	201 963 574	18,8	-69 936 378	333 990 770	65,4
2009	102 142 613	-22,6	140 928 421	-30,2	-38 785 809	243 071 034	72,5
2010	113 883 219	11,5	185 544 332	31,7	- 71 661 113	299 427 551	61,4
2011	134 906 869	18,5	240 841 676	29,8	- 105 934807	375 748 545	56,0
2012	152 461 737	13,0	236 545 141	-1,8	- 84 083 404	389 006 877	64,5
2013	151 802 637	-0,4	251 661 250	6,4	- 99 858 613	403 463 887	60,3
2014	157 610 158	3,8	242 177 117	-3,8	- 84 566 959	399 787 275	65,1
2015	143 838 871	-8,7	207 234 359	-14,4	- 63 395 487	351 073 230	69,4
2016	142 529 584	-0,9	198 618 235	-4,2	- 56 088 651	341 147 819	71,8
2017	156 992 940	10,1	233 799 651	17,7	- 76 806 711	390 792 592	67,1
2018	167 945 418	7,0	223 046 124	-4,6	- 55 100 706	390 991 542	75,3

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

1999-2018 yılları arası ithalat, ihracat, değişim oranları ve ihracatın ithalatı karşılama oranı tabloda yer almaktadır. Kriz dönemlerindeki değişimler gözden kaçamaktadır. Cari açığın dengelenmesi için ithalat ile ihracat arasındaki farkın kapanması da gerekmektedir. Son on yıla baktığımızda; 2009 yılında aslında farkın en fazla kapandığı yıllardan olmuştur. 2008 küresel krizi sonrası yaşanan ekonomik daralmalar ile azalan ihracat ve ithalar rakamları Tablo 3.9'da görülmektedir. Ek olarak o dönemde altın ithalatının azalması, petrol fiyatlarındaki düşüşün enerjiye tüketimine olumlu yansması da etkili olmuştur. 2013 yılına kadar durum bu şekilde

devam etmiş fakat artan hem petrol hem de altın fiyatları tekrar cari dengenin bozulmasına neden olmuştur.

Tablo 3.10: 2008-2018 Yılları Yabancı Yatırımlar ve Portföyler

	Cari Açık Milyon \$	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Portföy Yatırımları	D.Yabancı Yatırımlarının Cari Açığı Karşılama Oranı	Portföy Yatırımlarının Cari Açığı Karşılama Oranı	Finans Hesabı
2008	39,425	19,851	-3,770	50%	-10%	34,761
2009	11,358	8,585	2,938	76%	26%	9,879
2010	44,616	9,099	19,617	20%	44%	60,099
2011	74,402	16,812	19,516	23%	26%	67,146
2012	47,963	13,744	38,372	29%	80%	72,666
2013	63,642	13,563	21,419	21%	34%	73,460
2014	43,644	13,119	20,916	30%	48%	42,127
2015	32,109	18,002	-9,558	56%	-30%	10,543
2016	33,137	13,343	7,811	40%	24%	22,958
2017	47,355	10,886	24,082	23%	51%	38,305
2018	27,115	16,672	3,402	61%	13%	3,115

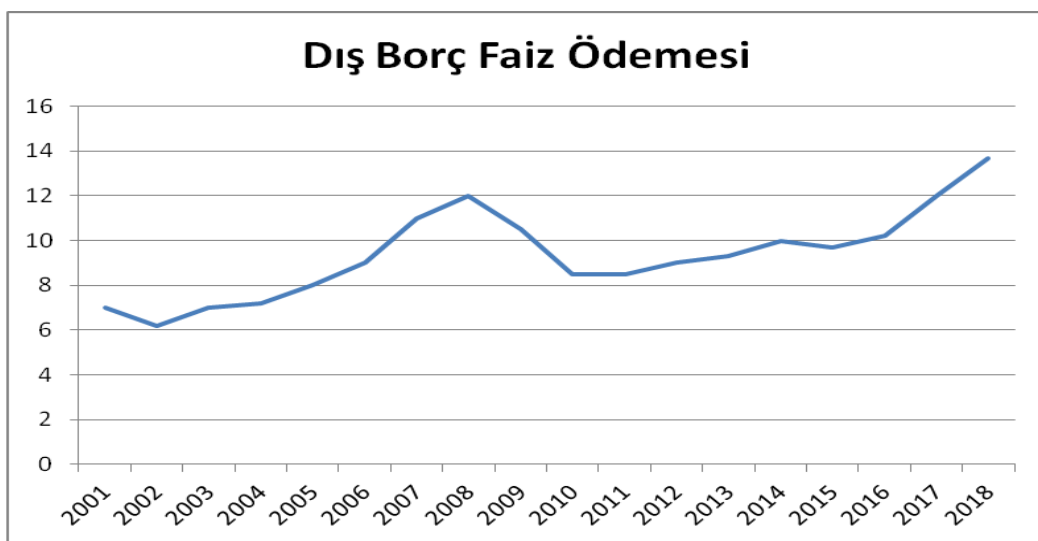
Kaynak: TCMB verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Doğrudan yatırımlar ülkede yer alan şirketlere en az % 10 ortaklık ya da yabancıların kendi şirketlerini kurmasıdır. Uzun vadeli yatırımlardır. Daha çok tercih edilmesi gerekir. Portföy yatırımları ise; kısa vadeli olurlar. Tahvil, Bono, Borsa, Kıymetli emtialar ve kira gelirlerini kapsamaktadır. En ufak olumsuz durumda sermaye hızlı çıkabilecek türleri kapsamaktadır. Finansa hesabı ise; doğrudan yabancı yatırımlar, portföy yatırımları, türev yatırımları, diğer yatırımlar ve rezervleri kapsamaktadır. Cari açığın finansmanı finansman hesabı ile sağlanmaktadır. Doğrudan yatırımlar ile sağlanan finansmanlar uzun vadeli çözümlerdir. Bunun için güven, yapısal ve hukusal reformlar, istikrar çok önemlidir.

2008-2018 yılları arası Merkez bankası verileri kullanılarak hazırlanan tablo 4.3'te doğrudan yatırımlar ve portföy yatırımlarındaki değişimler görülmektedir. Cari açığın dengelenmesi için geçici yöntemlerden birisi de bu finans hesaplarıdır. Geçici yöntem olmasının sebebi; portföy yatırımları giriş ve çıkışları hareketli olan yatırımlardır. Uluslararası piyasalarda yaşanan krizler, risklerin artması ve likitide

sorunu sermaye hareketliliğine neden olur. Bu yüzden portföy yatırımları finansman kaynağı açısından olumsuz etkileri oluşur. 2008 ve 2015 yıllarında portföy yatırımlarının negatif olmasının sebebi ise; ülkemizden yüksek miktarda portföy yatırımlarından çıkışlar olmuştur. Tabloda dikkat çeken başka bir konu ise; 2012 yılında doğrudan yatırımlar ve portföy yatırımları toplamı cari açıktan fazladır. Cari açığın finansmanını bu iki kalemden karşılamış bulunuyoruz. Uzun dönemli kredilere ihtiyaç olmamıştır böylelikle faiz ödemeside cari dengeyi bozulmamıştır. 2012 yılında portföy yatırımlarının cari açığı karşılama oranı % 80 iken , 2013 yılında bu oran % 34 gerilemiştir. Burada portföy yatırımın cari açığı dengeleme oranının az olması kriz dönemlerinde sermaye hareketlerinden az oranda etkilenme, sermaye çıkışlarını önlemek için faiz artışı yapmak zorunda kalınmayacaktır. Ayrıca döviz kurunda yaşanan olumsuz hareketlenmelerden de fazla etkilenilmez. Doğrudan yabancı yatırımların ayrıca yeni istihdamlara yol açacağı için işsizlik sorununa da çözüm olacaktır. Doğrudan yatırımları destekleyen teşvikler, güven, hukuksal düzenlemeler ve istikrarı tekrar oluşturmalıdır.

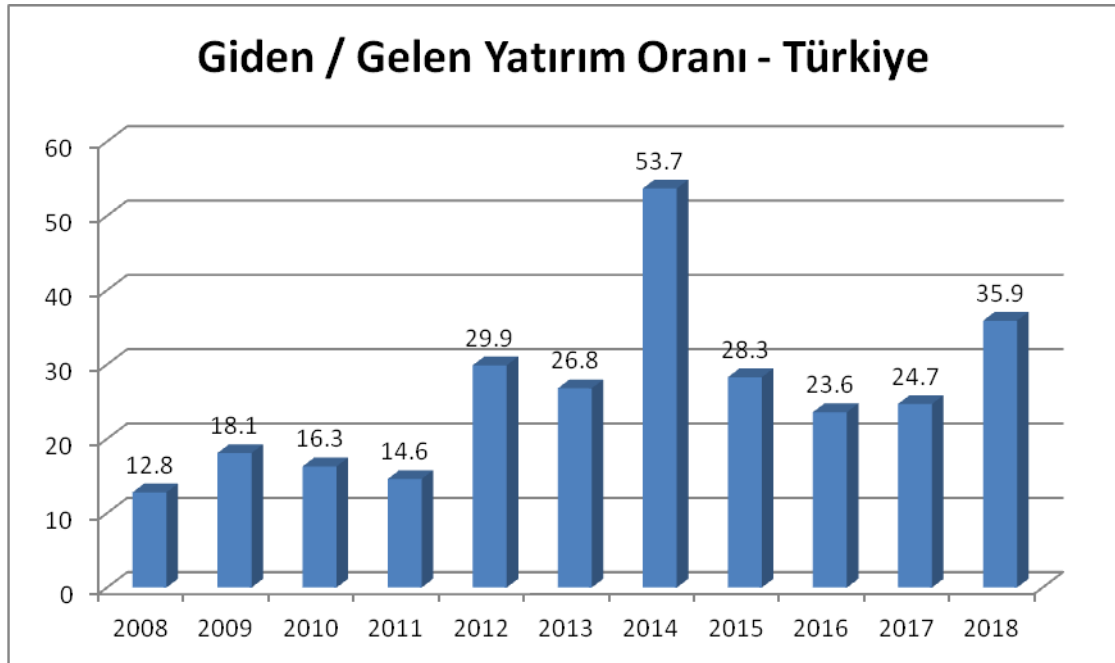
Türkiye'nin her geçen gün artan dış borcu da cari açık açısından bir diğer problemidir. Çünkü dış borç fazi ödemeleri cari açığın artmasına neden olmaktadır. Grafikte görüldüğü 2001-2018 yılları arasında dış borç faiz ödemesi yer almaktadır. 2010 yılından sonar sürekli artan dış borçlar ve faiz ödemeleri cari açığın sürdürülemezliğini ortaya koymaktadır.



Grafik 3.9: 2001-2018 Yılları Dış Borç Faiz Ödemesi

Kaynak: TCMB verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur

Küresel Kriz sonrası piyasalar olumlu bir havaya girmiş ve gelişmekte olan ülkelere sermaye girişleri hızlanmıştır. Yoğun sermaye girişleri cari açığın finansmanı kolaylaştırmıştır. Aslında cari açık için en sağlıklı yol doğrudan yatırımları arttırmaktır. Bunun için ise yatırımcının ülkeye olan güveni, siyasi istikrar, fiyat istikrarı, hukuki düzenlemeler dikkat çekmektedir. Yatırımcıların ilgisinin istihdam ve işsizlik açısından da olumlu yansımaları olacaktır. Üretime dayalı sanayileşmenin teşvik edildiği ve hizmet sektöründe ise sınırlandırılmaların olması gerekmektedir ki cari açık sürdürülebilir olsun.



Grafik 3.10: Türkiye’den Giden ve Türkiye’ye Gelen Yatırımların Oranı

Kaynak: TCMB Ödemeler Dengesi Verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 3.10’da ülkemizden yurt dışına giden (ODI) ve Türkiye’ye gelen (FDI) doğrudan yatırımların oranının nasıl değiştiğini görülmektedir. ODI/FDI oranı sadece Giden/Gelen olarak düşünmemek gerekir çünkü; Ülkenin siyasi durumu, istikrar, pazar cazibesi, hukuksal düzenlemeler, yatırımcı kararları, finansal kuruluşların değerlendirmesi, işgücü nitelik ve maliyetleri, vergilendirme koşullar gibi bir çok unsurdan oluşmaktadır. ODI/FDI oranındaki yükseliş, yatırımların gidenlerin gelenlerden fazla olduğunu yani sermaye çıkışı olduğunu göstermektedir. Grafikten

de görüldüğü üzere 2008-2018 yılları arasında ODI/FDI oranındaki artış Türkiye'nin yatırım cazibesi olma özelliğini kaybettiğini göstermektedir. Grafik iki bölüm şeklinde incelendiğinde; 2008-2013 ve 2013-2018 olarak bakarsak da yaklaşık 10 puan daha artış olduğu görülmektedir.

2010 yılında tüm dünyada uygulanan genişletici para politikalarıyla birlikte likitide bolluğundan Türkiye de faydalanmıştır. Tablo 4.3'deki Cari işlemler Finans hesabındaki değişim gözden kaçmamaktadır. Cari açık artış meydana gelmiş fakat sermaye girişlerinde de artış olmuştur. Sermaye girişleri sayesinde cari açık finansmanı sağlanmıştır. Diğer yıllarda cari açığın finansmanı genelde doğrudan yabancı yatırımcılar ile sağlanmaktaydı fakat 2010 yılında sermaye girişleri ile bu finansman sağlanmış oldu. Tabii ki bu durum sermaye hareketliliğinin hızlı olması sebebiyle cari açık finansmanda bozulmalara neden olmuştur. Bu yaşananlar ve kredi değerlendirme kuruluşlarının ülkemizin ekonomik durum ve göstergelerinde yaptıkları olumsuz değişiklikler sermaye çıkışlarına neden olmuştur. Kriz öncesi ve sonrası ülkemiz kullandığı kredi ödemelerinde sorun yaşamadığı için sermaye girişleri olmuştur. Sermaye girişleri uzun vadeli olmuştur ve cari açığın finansmanındaki kırılganlık azalmıştır. Cari açığın sürdürülebilirliği açısından finansman girişleri uzun vadeli olmalıdır.

2013 yılında Fed uygulayacağı genişletici para politikaları sebebiyle gelişmekte olan ülkelere sermayeler gelişmiş ülkelere doğru hareket etmiştir. Tablo 3.10'da de bu durum portföy yatırımlarında görülmektedir.

2015 yılında döviz kurunda yaşanan dalgalanmalar ve yapılan siyasi seçimler nedeniyle sermaye çıkışları hızlanmıştır. 2016 yılında kredi kuruluşlarının Türkiye'yi "Yatırım Yapılabilir" seviyenin altına alması, Suriye savaşı, Rusya uçak krizi, yaşanan siyasi karışıklılık ve darbe girişimi olumsuz etki yaratmıştır. Aynı dönemde Avrupa'da ekonomik daralma ve İngiltere'nin birlikten çıkmak istemesi aslında Türkiye için iyi haberler olmuştur.

3.7. SONUÇ:

Cari açık, ülke ekonomilerini etkileyen önemli bir faktör konumundadır. Bunun nedeni ise, ortaya çıkardığı ekonomik sıkıntıların giderilememesinin aciliyetinden kaynaklanmaktadır. İşsizlik ise, hem bireyleri, hem ekonomileri hem de ülkeler arası ilişkileri etkisi altına almaktadır. Çeşitli türlere ayrılan işsizlik kavramı, nedenleri ve türleri temelinde ülkeleri bazı götürülerle karşı karşıya bırakmaktadır. Bu nedenle de, iyi analiz edilmesi ve çözüm önerilerinin sınıflandırılması gereklidir.

Türkiye ekonomisi üzerinden cari açığın ne kadar önemli bir konu olduğu görülmektedir. Bu çalışmam bize ülkemizin cari açık sonunun olduğunu göstermektedir. Aslında cari açık verileri bizlere kriz öncesi sinyaller vermektedir. İhracatın artırılması, turizm gelirlerinin artırılması ve enerjide dışa bağımlılığın azaltılması ile cari açık konusu daha çözülebilir hale gelecektir. Aksi takdirde her finansal krizden çok çabuk ve fazla etkilenen ülkelerden birisi olan Türkiye'nin durumu aynı şekilde devam edeceği aşikardır.

Literatür taramasında yurt içi ve yur dışı çalışmalar incelenerek ve de veri analizleri yaparak cari açığın sürdürülebilirliği hakkında değerlendirme ortaya kondu. Ek olarak Türkiye ile aynı ekonomik göstergelere sahip olan G.Kore ile karşılaştırma yaparak neler yapılması gerektiğine ilişkin yorumlar ve önerilerde bulunuldu.

Küresel krizler; ülkeleri, ülke ekonomilerini, iç ve dış ilişkilerini etkisi altına almaktadır. Bazı ülke ve ülke ekonomileri bu krizleri aşma konusunda başarı gösterirken bazıları ise başarısız olmaktadır. Bunun nedenleri ve alınması gereken önlemlerin irdelenmesi önemlidir.

Türkiye'nin kronikleşmiş cari açık sorunu olduğu artık kabul edilen bir gerçek fakat burada bunun nasıl finanse edildiği de ayrı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü uzun vadeli sermaye girişleri ile yapılan kapatmalar sorun olmazken, kısa vadeli sermaye girişleri cari dengeyi her zaman bozmuş ve de cari açığın sürdürülemez hale gelmesine neden olmuştur. Cari açığın finansman kalitesi ve şekli de bizler için önemlidir. 2015 yılında yapılan yasal düzenlemeler ile doğrudan yabancı yatırımcıların daha fazla gelmesi bir nebze de olsa iyileşmeler göstermiştir.

Cari işlemler açığının nedenleri ülkelere göre değişmektedir. Türkiye'deki nedenlerini ise;

- Enerjide Dışa Bağımlılık,
- Tasarruf miktarının az olması(Yurt İçi),
- İthalat Bağımlılığı (Üretim ve ihraçat)
- Reel ve Nominal Kur Farkı,
- Dış Ticaretin Etkisi,
- Finansal Piyasaların Genişliği,
- Sermaye Hareketliliği,
- Ticarete Rekabetin artması.

Dışa bağımlılıkta önemli bir diğer konu ise enerjide ki bağımlılıktır. Enerji ihtiyacın yaklaşık 4'te 3'ü dışarıdan sağlanmaktadır. İthalatta ki enerji durumuna baktığımızda yaklaşık % 25 civarında olduğu ve cari açık hesaplanırken enerji dahil edilmediği takdirde cari açık neredeyse kapanmaktadır. Türkiye bu bağlamda yenilebilir enerji kullanımını azaltarak ve enerjide dışa bağımlılığı azaltmalıdır.

Çalışmada, 2008 Finansal krizinin ortaya çıkışı, Türkiye'de cari açık ve işsizlik açısından durumunu ele alındı. Finansal sistemin gelişimi ve kriz süreci;

- Mortgage piyasası ve işleyişi,
- Borçlular ve kredi verenler bakımından incelenmesi,
- Nedenlerinin yüksek riskli kredileri menkulleştirme bakımından incelenmesi,
- Kredi derecelendirme kuruluşları bakımından incelenmesi,
- Krizin gelişimi ve sonuçlarının ele alınması temelinde gündeme gelmektedir.

Türkiye'de cari açık ve işsizlik verilerinin incelenmesi neticesinde, 2008 küresel krizi ve sonrasında meydana gelen sayısal değişimlerin analiz edilmesi çalışmaya değer katmaktadır.

Türkiye’de uygulanan genişletici para ve maliye politikaları da cari açığın diğer nedenlerindedir. Büyüme için yapılan politikalar sonucunda iç talep oluşturur. Büyüme için uygulanan genişletici para ve maliye politikaları kamu borçlanmasına neden olur. Ayrıca faiz oranlarında oluşan artış yabancı sermayenin girişini artırır çünkü döviz kurunda düşüş meydana gelir. Yerli paraya talep artar ve ithalat ucuzlar. Bu durum ithalat ihracat dengesinin bozulmasına neden olur. Mali genişlemece beraberinde tüketimi ve tasarrufları etkiler ve dengenin bozulmasına neden olur. 2008 küresel kriz döneminde, uygulanan vergi indirimleri, kamuya personel alımları, istihdam teşvikleri gibi önlemler cari dengenin bozulmasına neden olmuştur. Sıkı maliye politikası ve para politikasının beraber uygulanması cari açıkları mücadele noktasında daha faydalı olur.

Türkiye’de 2009 yılının Şubat ayında en yüksek seviyeye ulaşan işsizlik oranı, kriz dönemlerinde işsizliğin doğru orantılı olarak artış gösterdiği bir kanıtı durumundadır. Bu durumlarda uygulanması gereken politikalardan bazıları ise; Daraltıcı para politikası ve Genişleyici maliye politikası uygulanmalıdır.

Küresel krizin etkilediği ve olumsuz yönde sevk ettiği diğer bir durum da, ithalat ve ihracat oranlarında meydana gelen değişimlerdir. Türkiye’de ihracatın konjonktürel hassas olan ürünlerden oluşması nedeniyle iktisadi faaliyetlerde daralmaya yol açmıştır. Bu da, ihracatın düşmesi ve ithalatın yükselmesi sonucunu doğurmaktadır.

Özellikle 2008 ve 2009 yılları arasında; enflasyon, büyüme ve ticaret artış oranları nazarında yapılan incelemeler sonucunda, işsizlik, cari açık olgularının 2008 küresel krizi ile aralarındaki ilişki tahlil edilebilmektedir. Kriz sonrası verilerde, işsizliğin ve cari açığın arttığı görülmektedir. Aynı zamanda, dış ticaret stokunda meydana gelen değişimler de bu durumu incelemek için gösterici olmaktadır.

Küresel krize alınan çeşitli önlemler olmasına karşın, Türkiye bu kriz sürecinde bütçe açığını daha fazla artırmak istememiştir. Bu nedenle iç talebi arttırıcı genişletici politikalara başvurmakta geç kalmış ve krizin daha derinlemesine etki etmesine imkan tanımıştır.

Küresel krizlere önlem olması Türkiye ve Dünya’da uygulanan bazı tedbirlere bakıldığında; (TCMB)

- Vergi alacaklarını vadesine bakılmaksızın taksitlendirilmesi
- Yurt dışındaki vatandaşların kazançlarını ülkeye getirme projesi,
- Borsada ki işlemlerde stopaj oranı % 0’a indirilmiştir.
- Mevduat güvencesi TMSF’den Bakanlar kuruluna geçmiştir.
- KOBİ’lere faizsiz kredi, KOSGEB kanalı ile verilmiştir.
- SSK işveren primlerine 5 puanlık indirim yapılmıştır.
- Halk Bankası KOBİ’lere yeni kredi olanakları sağlanmıştır.
- Eximbank sermaye artışı ile kredibilitesi artmıştır.
- Merkez Bankası kaynaklarından bankacılık sistemine kaynak aktarılmıştır.
- Bankacılık sistemi güçlendirilmiştir.

Tablo 3.11: Enerji ve Dış Ticaret Dengesi

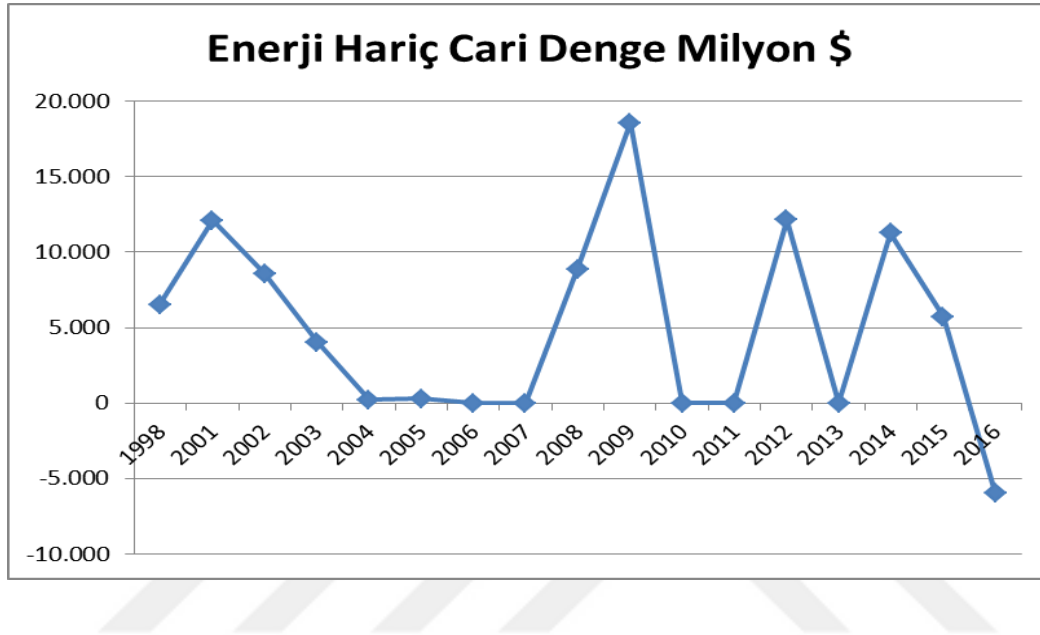
Enerji ve Dış Ticaret Dengesi (Milyon Dolar)			
	2000	2010	2016
İhracat	1.585	10.449	7.846
İthalat	5.649	28.616	20.425
İhracat / Toplam ihracat	5,70 %	9,10 %	5,50 %
İthalat / Toplam İthalat	10,30 %	15,40 %	10,20 %

Kaynak: Tük verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

1996 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği anlaşması Türkiye’yi cari açık yönünden olumsuz etkilemiştir. Hem AB ülkeleri hem de diğer ülkelere karşı gümrük duvarlarının kalkmasıyla savunmasız hale getirmiş ve de dış ticaret kendimizi savunma politikamız ortadan kaldırmıştır. Türkiye’nin enerji ihracatı yapan Asya ülkelerinin Dış Ticaret Dengesini görülmektedir. Gümrük Birliği anlaşmasıyla beraber ithalatta artış olduğu görülmektedir.

1980’lerden sonra Türkiye’de artan nüfus, tarımın azalması ve sanayileşme hamleleri sonrası enerji ihtiyacı artmıştır. Artan talebi yenilenemez kaynakların

(doğalgaz, kömür, petrol vb.) Türkiye’de üretiminin talebi karşılayacak miktarda olmaması enerji ithal etmeye zorlanmıştır. Bunun neticesinde hem rekabet koşulları zorlaşmış, dış politika zorlaşmış ve cari açığın oluşmasına neden olmuştur. Enerji konusunu çözdüğü takdirde cari dengenin nasıl düzene gireceği Grafik 3.11’de görülmektedir.



Grafik 3.11: Enerji Hariç Cari Denge

Kaynak: TCMB (2018b) ve Tüik verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ekonominin kalkınması ve gelişme için Ar-Ge faaliyetlerimize daha fazla yatırım yaparak kendi markalarımızı ve dışa bağımlılıklarımızı azaltılması gerekmektedir. Türkiye’nin olarak kabul gören hiçbir partiye bağlı olmayan ülkenin hepsini kapsayan bir gelişme ve kalkınma programı yapılmalıdır.

Ülkelerin ekonomik göstergeleri incelenirken toplam tasarruf miktarına da bakılır. Finansal sistemlerde yaşanan değişiklikler ve sermaye hareketlerinin kolaylaşması ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelerin tasarruf oranlarını azaltmıştır. Çünkü borçlanmak tasarruf yapmaktan daha kolay bir yöntem. Tasarrufların yetersizliği sonucunda yatırımlar yapılamaz ya da borçlanma yoluyla yapılır. Bu

durum cari dengenin bozulmasına yol açar. Toplumu daha fazla tasarrufa yönlendirilmelidir.

Sonuç olarak; Literatürde yer alan bir çalışmaların sonuçlarına da göre Türkiye ekonomisi; borçlanarak büyüme, tasarrufların yatırımları karşılamaması, imalatta dışa bağıllık, enerjide dışa bağıllık sorunlarını çözmek için yapısal köklü reformlara ihtiyaç olduğu görülmektedir. Bu unsurlarla ilgili olarak köklü değişiklik yapılmadığı takdirde Türkiye’de cari açık kronik bir sorun halinde olamaya devam edecektir. Kısır bir döngü oluşacaktır ve de cari açığın sürdürülemez olduğu ortaya çıkacaktır. Yatırımcıları çekmek için yapılan faiz artışı hamlesi ise yurtiçi piyasanın yani üretimi olumsuz etkileyecektir. Olumsuz etkilenen üreticiler ithalata başvuracaktır ve denge tekrar bozulacaktır. Kamu dahil olmak üzere tüm harcamalar kısılmalı, imalatta ithalata olan ihtiyaç azaltılmalı, enerjideki dışa bağımlılık azaltılmalıdır.

KAYNAKLAR

Adıgüzel, U. (2014) Türkiye’de Cari Açığın Asimetrik Davranışının Analizi, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 2, s.61-74

Afşar, Bilge (2010) 2001 Krizinden sonra Türkiye’de izlenen Makro Ekonomik Politikalar ve Bu politikaların Dış Ticarete olan etkisi (Konya İli Örneği)

Aizenman, J., & Sun, Y. (2010). Globalization and the sustainability of large current account imbalances: Size matters. *Journal of Macroeconomics*, 32(1), 35-44.

Akdiş, M., Peker, O., & Görmüş, Ş. (2006). Is The Turkish Current Account Deficit Sustainable? An Econometric Analysis.

Altıntaş, H. ve B. Öz. (2007). "Para Krizlerinin Sinyal Yaklaşımı ile Öngörülebilirliği: Türkiye Uygulaması", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2007, C: 7, S: 2.

Altunç, Ö. F. & Şentürk, B. (2010). “Türkiye’de Özel Yatırımlar ve Kamu Yatırımları Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi: Sınır Testi Yaklaşımı”, *Maliye Dergisi*, 531-546.

Altunöz, U. (2014). Cari Açık Sorununun Temel Nedenleri ve Sürdürülebilirliği: Türkiye Örneği. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 115-132.

Arı, T. (2001). *Uluslar arası İlişkiler Teorileri*, Alfa Yayınları, Bursa.

Arıcan, E. (2002). *Gelişmekte Olan Ülkelerde İstikrar Politikaları: Türkiye*, Kardeşler Matbaası, İstanbul.

Aydın, Üzeyir, Kara Oğuz, (2008). "Krizlerin Türkiye Ekonomisine Etkisi: Geleceğin Öngörüsüne Yönelik Bir Deneme", 2. Ulusal İktisat Kongresi / 20-22 Şubat 2008/ DEÜ İİBF İktisat Bölümü / İzmir – Türkiye.

Ayrıçay, Yücel. (2010). "Ekonomik Krizin Sanayi Kuruluşları Üzerine Etkisi: İşletme Finansına İlişkin Bir Çalışma", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.

Babaoğlu, B. (2005). Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi Sürdürülebilirliği, Uzman Yeterlilik Tezi, TCMB, İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara.

Barışık, S. Çevik, İ. E. & Çevik, K.N. (2010). “Türkiye’de Okun Yasası, Asimetri İlişkisi ve İstihdam Yaratmayan Büyüme: Markov-Switching Yaklaşımı”, Maliye Dergisi, 159, 88- 102.

Bayrak, M. & Kanca, O. C. (2013). “Türkiye’de Phillips Eğrisi Üzerine Bir Uygulama”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(8), 97-116.

BDDK. (2002). Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı ve Gelişme Raporu, Sayı:5.

Begg, D. Fischer, S. Dornbush, R. (2010). İktisat, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Bektaş, V. (2007). Cari İşlemler Dengesi ve Cari Açıkların Sürdürülebilirliği: Türkiye Uygulaması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana

Birdal, Murat, (2009). Bir Krizin Anatomisi: ABD Mortgage Piyasasının Kurumsal Yapısı ve Krizin Dinamikleri, Eskişehir.

Blanchard, O.J.; Faruqee H.; Das, Forbes.; Tesar. (2010). The Initial Impact of the Crisis on Emerging Market Countries. Brookings Papers on Economic Activity.

Bolat, Süleyman, (2017).

http://sbolat.weebly.com/uploads/2/4/0/5/24055490/ders_notu_cari_acik_tasarruf_yatirim_denges%C4%B0_ve_%C3%96ner%C4%B0ler.pdf, 11.11.2017.

Chen, S. W. (2011). Current account deficits and sustainability: Evidence from the OECD countries. Economic Modelling, 28(4), 1455-1464.

Christopoulos, D., & León-Ledesma, M. A. (2010). Current account sustainability in the US: What did we really know about it?. *Journal of International Money and Finance*, 29(3), 442-459.

Coşkun, Metin.(2010). Para Ve Sermaye Piyasaları Kurumlar, Araçlar, Analiz. Detay Yayıncılık.

Çalışkan, Ömer Veysel (2003). "Uluslararası Finansal Krizler", *Ekonomik Yaklaşım*, and Cilt: 14, Sayı: 44-46, Kış, Ankara, s. 226.

Çiftçi, Necati, (2014), "Türkiye’de Cari Açık, Reel Döviz Kuru Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler: Eş Bütünleşme Analizi", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14.

Delice, Güven, (2003). "Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Perspektif", *Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı 20, Ocak-Haziran.

Demir, Faruk, (2008). ABD Mortgage Krizi. BDDK Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı Çalışma Tebliği.Sayı:3.

Doğan, S. (2005). Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanan Ekonomik İstikrar Programlarının Bankacılık Sektörü Üzerine Etkileri ve Finansal Krizler. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Dornbusch, R. & F. Fischer (1990). *Macroeconomics*, McGraw-Hill, International Editions.

Duman, K., (2002), “Finansal Krizlerin Nedenleri, Etkileri ve Bankacılık Sektörüne Yansımaları”, *Finans-Politik& Ekonomik Yorumlar Dergisi*, x, ss.38-50.

Eğilmez, Mahfi (2010). *Küresel Finans Krizi*, (6. Baskı).İstanbul: Remzi Kitabevi.

Elliott, G., T. J. Rothenberg, & J. H. Stock. (1996). Efficient tests for an autoregressive unit root. *Econometrica* 64, 813–836.

Erdoğan, Bülent, (2011), "Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizler Modeller", http://kutuphane.ksu.edu.tr/etez/sbe/T00526/Bulent_Erdogan_TEZ.pdf, 17.10.2017.

Erdoğan, S. ve Bozkurt, H., (2009). "Türkiye'de Cari Açığın Belirleyicileri", Maliye Finans Yazıları, 84.

Ertuğrul Ahmet (1982), Kamu Açıkları Para Stoku ve Enflasyon, Yapı Kredi Bankası Yayınları.

Ertürk, A., (2009). Yeni Yüzyılda Bankacılık; Küresel Riskler ve Bankalarda Sermaye Yönetiminde Yeni Arayışlar. TMSF Çatı Bilimsel Yayın Organı, Yıl: 4, Sayı: 2.

Eşiyok, B. Ali, (2012). "Türkiye Ekonomisinde Cari Açık ve Nedenleri", Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, Cilt: 49 Sayı: 569.

Freund, C. L. (2000). "Current Account Adjustment in Industrialized Countries", Board of Governors of the FED International Finance, Discussion Papers, 692.

Gerni, C., Emsen, Ş.Ö. ve Değer, K.M.(2005). Erken Uyarı Sistemleri Yoluyla Türkiye'deki Ekonomik Krizlerin Analizi: <http://eidergisi.istanbul.edu.tr/sayi2/ueis2m3.pdf>, Erişim Tarihi: 09.12.2017.

Goldman Sachs-2003, Global Economis Paper No: 99

Göçer, İ., (2013), Türkiye'de Cari Açığın Nedenleri, Finansman Kalitesi ve Sürdürülebilirliği: Ekonometrik Bir Analiz, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 8(1), Eskişehir.

Göçer, İsmet (2013), "Türkiye'de Cari Açığın Nedenleri, Finansman Kalitesi Ve Sürdürülebilirliği: Ekonometrik Bir Analiz", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 8.

Güney, Alptekin, (2009). İşsizlik, Nedenleri, Sonuçları ve Mücadele Yöntemleri, Kamu-İş, C. 10, S. 4, ss. 137-139.

Güney, Alptekin, (2010). "Türkiye'de Geliştirilmiş İşsizlik Oranları", Çalışma ve Toplum, Sayı 24.

Hakkio, C. S., & Rush, M. (1991). Is the budget deficit "too large?". Economic inquiry, 29(3), 429-445.

Holmes, M. J. (2006). How sustainable are OECD current account balances in the long run?. The Manchester School, 74(5), 626-643.

İşik, N., M. Alagöz ve M. Yıldırım (2006). "1990 Sonrası Türkiye'de Yaşanan Krizler: 1994, 2000 ve 2001 Krizleri", Ekonomik Kriz Öncesi Erken Uyarı Sistemleri.

İşeri, M., Aktaş, Z., (2005), "İMKB'de Yabancı Portföy Yatırımlarındaki Hareketler (1997-2005 Dönemi)", 1-3, <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/muge1.doc>, 22.10.2017.

Kalkınma Bakanlığı (2013) Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018. Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı

Kansu, A. (2006). Döviz Kuru Sistemleri Ve Döviz Krizleri Türkiye 1994 ve 2001 Krizleri, 2. Basım, İstanbul: Güncel Yayıncılık.

Karabulut, Ş. (2014). "Ekonomik Kriz Dönemlerinde İzlenen Talep Yönlü Mali Politikalar: 2008 Krizi Ülke Uygulamaları", Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Karacan, İ. (2000). Bankacılık ve Kriz, Creative Yayıncılık, İstanbul.

Karagöl, V. ve Erdoğan M. (2016) Cari Açığın Belirleyicilerine Yönelik Bir Zaman Serisi Analizi: Türkiye Örneği, Sakarya İktisat Dergisi, Sayfa: 31-56

Karakurt, B., (2010). "Küresel Mali Krizi Önlemede Maliye Politikasının Rolü ve Türkiye'nin Krize Maliye Politikası Cevabı", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C: 24, No: 2

Karluk, S. R. (2013). Uluslararası ekonomi: Teori ve politika (10. Baskı). İstanbul: BETA Basım Yayım Dağıtım AŞ

Kaya, V. ve Yalçınkaya Ö. (2016) İmalat Sanayinin Gelişimi, Ekonomik Büyüme Ve Cari Açık İlişkisi: BRICS-Seçilmiş Yükselen Piyasa Ekonomileri (1992-2012), Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 30 Sayı: 1

Kazgan, G., (2013). Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2009) Ekonomi Politik Açısından Bir İrdeleme (Genişletilmiş 4. Baskı), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Keskin, Ekrem. İnan, Emre Alpan. Mumcu, Melike. Erdönmez, Pelin. (2008). 50. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye’de Bankacılık Sistemi “1958-2007”. TBB Yayınları, Yayın No:262.

Kibritçioğlu, A. (2001), “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001” Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Kriz Özel Sayısı, Cilt 1, Yıl 7, Sayı 41, Eylül-Ekim, 174-182.

Kim, B. H., Min, H. G., Hwang, Y. S., & McDonald, J. A. (2009). Are Asian countries’ current accounts sustainable? Deficits, even when associated with high investment, are not costless. *Journal of Policy Modeling*, 31(2), 163-179.

Krugman P., (1998), ‘WhathappenedtoAsia’, January.

Labonte, M., (2010). Is the US. Current Account Deficit Sustainable?, <http://fpc.state.gov/documents/organization/141590.pdf>, 22.01.2018.

Lebe, F. ve Akbaş, E. (2015). İthal Ham Petrol Fiyatları İle Döviz Kurunun Cari Açık Üzerindeki Etkisi: Türkiye İçin Bir Araştırma. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Ankara, 17(2).

Liu, P. C., & Tanner, E. (1996). International intertemporal solvency in industrialized countries: evidence and implications. *Southern Economic Journal*, 739-749.

Lord, J. (2013). EM Currencies: The Fragile Five. Morgan Stanley Research Report,2013.(https://www.morganstanley.com/institutional/research/pdf/FXPulse_20130801.pdf)

Makin, A. J. (1989). Is the Current Account Deficit Sustainable? Australian Economic Review, 22: 29–33.

Milesi-Ferretti, G. M., & Razin, A. (1996). Sustainability of persistent current account deficits. National Bureau of Economic Research.

Milesi-Ferretti, G. M., & Razin, A. (1996). Sustainability of persistent current account deficits. National Bureau of Economic Research.

Mishkin, Frederic S. (2000). Para Teorisi ve Politikası, (Çev. İlyas Şıklar ve diğerleri), İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.

Mukher, S. (2017). Mundell – Fleming Model & Open Economy of a Country. Erişim Tarihi: 23 Ağustos 2017, Economics Discussion: <http://www.economicsdiscussion.net/mundell-fleming-model-2/mundellfleming-model-open-economy-of-a-country/10767>

Muratoğlu, Y. (2011). “Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Arasındaki Asimetrik İlişki ve Türkiye’de Okun Yasası’nın Sınanması”, Hitit Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Ouanes, M. A., & Thakur, M. S. M. (1997). Macroeconomic accounting and analysis in transition economies. International Monetary Fund

Öztürk, Serdar, Bekir, Gövdere, (2010). "Küresel Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri", Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 1.

Parasız, İlker, (2003). Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Uluslararası İlişkiler Bölümü, Makro Ekonomi Ders Notları.

Peker, O. (2009). “Türkiye’deki Cari Açık Sürdürülebilir mi? Ekonometrik Bir Analiz” Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 17(1), 164- 174.

Peker, Osman ve Hotunluoğlu, Hasan, (2009). “Türkiye’de Cari Açığın Nedenlerinin Ekonometrik Analizi”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. 23:3, s. 222.

Pusti, Müge. (2013). Krizlerin Anatomisi ve Türkiye’de 2001-2008 Finansal-Ekonomik Krizleri Üzerine Bir İnceleme, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Quintos, C. E. (1995). Sustainability of the deficit process with structural shifts. *Journal of Business & Economic Statistics*, 13(4), 409-417.

Raybaudi, M., Sola, M., & Spagnolo, F. (2004). Red signals: current account deficits and sustainability. *Economics Letters*, 84(2), 217-223.

Röhn, O., Gönenç, R., Koen, V., & Coşar, E. E. (2014). Reducing Macroeconomic Imbalances in Turkey. *OECD Economics Department Working Papers*, 1-34.

Sevgi, A. (2012). “Phillips Eğrisi”

Seyidoğlu, (1999). *Uluslararası İktisat Teori, Politika ve Uygulama*, Turhan Kitabevi, s. 382.

Şimşek, Ayça, (2004). “Finansal Küreselleşmenin Ekonomik Krizler Üzerindeki Etkileri ve Örnek Kriz Ekonomileri”, *Finans-Politik&Ekonomik Yorumlar Dergisi*, ss. 63-73.

T.C. Ekonomi Bakanlığı, <https://www.turkiye.gov.tr>, 21.01.2018.

Tang, T. C. (2006). A new approach to examining the sustainability of external imbalances: the case of Japan. *Applied Economics Letters*, 13(5), 287-292.

TCMB, <http://www.tcmb.gov.tr/>, 20.01.2018.

Thanh T.V-Minh D.H.-Houng D.T.-Hong N.T (2001). “The Sustainability of Current Account Deficit and External Debt In Vietnam” EADN Working Papers

Tiryaki, G., (2012). Finansal İstikrar ve Bankacılık Düzenlemeleri (1990-2000 Türkiye Tecrübesi Işığında), Türkiye Bankalar Birliği, Yayın No:289, İstanbul.

Trehan, B., & Walsh, C. (1991). Testing Intertemporal Budget Constraints: Theory and Applications to U. S. Federal Budget and Current Account Deficits. *Journal of Money, Credit and Banking*,23(2), 206-223.

Turgut, A. (2007). "Türleri, Nedenleri ve Göstergeleri ile Finansal Krizler", *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, Cilt: 20, Sayı 4-5.

Ulusoy, A. (2013). Maliye Politikası. Trabzon: Derya Kitabevi

UNCTAD. (2009). *The Global Economic Crisis: Systemic Failures and Multilateral Remedies*, New York.

Uysal, Y. (2007). Devlet Merkezli Spekülatif Rant Ekonomisi: Oluşumu ve Sonuçları: Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi, 2007 http://www.ekonomikyorumlar.com.tr/dergiler/makaleler/511/Sayi_511_Makale_03.pdf, 15.10.2017.

Ünal, A., ve Kaya, H., (2009). Küresel Kriz ve Türkiye, s. 22, http://www.ekopolitik.org/images/cust_files/090317164507.pdf, 15.10.2017.

Weaver, Karen, (2008). *The Sub-Prime Mortgage Crisis- A Synopsis, Global Securitisation and Structured Finance*. Deutsche Bank.

Wickens, M. R., & Uctum, M. (1993). The sustainability of current account deficits: a test of the US intertemporal budget constraint. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 17(3), 423-441.

Yay, Turan, Gülsüm Gürkan Yay ve Ensar Yılmaz (2001), Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No: 47, İstanbul. Yıldıztan, Z.D.Finansal Krizler, Erken Uyarı Sistemleri, Nobel Kitap Yayınevi.

Yeldan, E., (2005). "Türkiye Ekonomisinde Dış Açık Sorunu ve Yapısal

Nedenleri", Çalışma ve Toplum, 4.

Yılmaz, B. E., (2013). "Küresel Krizin PIIGS ile Türkiye'nin Makroekonomik Değişkenlerine Yansımaları", Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 34(1).

Yücesan Özdemir, Gamze ve Özdemir, Ali Murat, (2008). Sermayenin Adaleti, Türkiye'de Emek ve Sosyal Politika, Ankara: Dipnot Yayınları.

Zaim, Sabahattin, (1997). "Çalışma Ekonomisi", İstanbul, Filiz Kitabevi, <http://unctad.org>, 04.09.2017.

İNTERNET KAYNAKLARI

http://212.174.133.188/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/159/FatihY%C3%9CCEL.pdf, 17.12.2017.

<http://iibf.erciyes.edu.tr/dergi/sayi20/delice.pdf>, 12.12.2017.

<http://makdis.pamukkale.edu.tr/debt.htm>, 17.12.2017.

http://www.ekodialog.com/Konular/doviz_kuru_politikasi.html, 24.10.2017.

<http://www.hazine.gov.tr>, 15.10.2017.

<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/enflasyon.pdf>, 17.10.2017.

<http6://asbava.blogspot.com.tr/2012/11/phillips-egrisi.html>

IMF (2015). World Economic Outlook, www.imf.org, 25.01.2018.

TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr>, 20.01.2018.

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB), <http://www.tcmb.gov.tr/>,
27.10.2017.

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, <http://www.tcmb.gov.tr>, 22.01.2018.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İşgücü İstatistikleri. (2012).
http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=25&ust_id=8. 05.11.2017.



ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Ramazan ÇINAR

Doğum Yeri ve Tarihi : KONYA-08./09/1986

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : TOBB ETU - MÜHENDİSLİK FAKÜLTESİ

Yüksek Lisan Öğrenimi : İşletme (Tezli)

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi

Stajlar : Domsan Mutf.Mobiyaları-Yenmak Motr.A.Ş

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar : Domsan Mutf.-Pekhamarat Döviz Altın A.Ş.-Aytok Mak.-
Telefoncular Gıda A.Ş.

İletişim

E-Posta Adresi : rmzncinar@gmail.com

Tarih : 20/09/20019